

Vámbery Antológia

2012

Pro cultura 2012

VÁMBÉRYI POLGÁRI TÁRSULÁS

Összeállította
HODOSSY GYULA

Vámbéry Antológia 2012

Vámbéry Polgári Társulás
Dunaszerdahely
2012

Tartalom

- [7] Csáky Károly: Egyszerű vázlatok éssel
Szorongás szürkességben
Napforduló után
A felsőtúri Pongrácz-sírbolt, Pongrácz Lajos nyughelye
Akik a sírboltban nyugszanak
Amit Pongrácz Lajosról tudnunk kell
- [15] Fellinger Károly: Szeptember
I. /Elég az elégiából/
II. Hült helyek
III. Három tanka
/Variációk Hizsnyai Zoltánra/
- [20] H. Nagy Péter: Ne hagyjuk ki az irodalmat!
(Shakespeare – Norman – Greenblatt)
- [25] Hodossy Gyula: Varjúvá lesznek
- [26] Jakubecz Márta: Színek
(Részlet a Csendbe rejtett kulcsszavak kötetből)
- [28] Kiss László: Orvosistenek nyomában
– Törökországban, 2012 áprilisában
Cuma, onüc, azaz péntek, tizenharmadika
Cumartesi, ondört – szombat, tizennegyediké
Pazar, onbes – vasárnap, tizenötödike
Pazartesi, onalti – hétfő, tizenhatodiká
Sah, onyedi – kedd, tizenhetediké
Çarşamba, onsekiz – szerda, tizennyolcadika
Persembe, ondokuz – csütörtök, tizennyolcadika
- [52] Koncz Csilla: Látogatás
- [54] Lacza Éva: Emlékek és adalékok egy Dúdor István-képhez
(25 éve halt meg a gömöri festő)
Újra felbukkan
„Bezárva okos örültek közé...”
- [71] Lacza Tihamér: A pillanat örökkévalósága
M. Nagy Lászlóról, elfogultan
- [76] Dr. Madaras László: A kakas, a tolvaj, no meg Rómeó és Júlia
/Ahogy a népi képzelet látja az avarkori leleteket/
- [83] Mucha Attila: Kóbormacska

- [88] Nagy Erika: Last minute
[90] Nagy Hajnal Csilla: Másokat
Ott vagyok még?
[94] Petróczi Éva: Vámbéry Ármin levele Viktória királynőnek,
midőn szemében szánalmat látott
[96] Puzsér Zsuzsanna: az elvagyódás királya
Kan dal(ló)
Esti
Pillanatkép
[100] Rajkovich Péter: Meredek
[101] Tóth Elemér: Kaszással a sarkamban
[102] Tőzsér Árpád: A lét egere (*Részlet a Gyöngykapu c. ciklusból*)
[104] Z. Németh István: Török kávé nápolyival
[107] Zalán Tibor: Holdfénytől megvakult kutya
Repülés-szimulátor
Terasz
[116] Zirig Árpád: Négy évszak

CSÁKY KÁROLY:

Egyszerű vázlatok éssel

Szorongás szürkeségben

És
el-
kezdenek félni
földi istenkéktől
a halandók,
hol-
ott
nem is
Is-
tenfélők
ők,
csupán a
senkik hatalmát rettegik,
és
picinyke bugyraikat őrzik
ropogtatva
a gerincet is.

És
helytállni akar
minden-
áron
a középszer
e szürke-
ség/g/ben.

Napforduló után

És feljönnek
mindig a fények
hajnallá fésülni
fekete fátylát
az éjnek.

És lesznek
újra
piruló reggelek,
mihelyt
megszólal a kakas.

És a táj fölé
teszi majd
metafórának
aranyló kontyát
az Isten.

És megérik
napnak járását
a vakok,
kik mernek
elébe állni
a képzeletnek,
kik hiszik,
hogy a mindenség
meg a jelképen
túl is
van valahol
való/s/-
Ság.

2011.dec. 25. – 2012. febr. 1.

CSÁKY KÁROLY

A felsőtúri Pongrácz-sírbolt, Pongrácz Lajos nyughelye

Az Ipolyság melletti Felsőtúr a híres Pongrácz család honti ágának egyik régi szálláshelye. Az itteniek is feltétlen említést érdemelnek, hisz a közügyekben, a katonai pályán, az irodalomban, a kultúrá-
lis és a politikai életben egyaránt jelen voltak.

A család gyökerei a XIII. század első feléig vezethetők vissza. Tájainkra Liptó megyéből kerültek az ősök. Felsőtúron **Pongrácz István (1780-1832)** családja honosodott meg. Már ő is megbecsült tagja volt a Hont megyei közcéletnek. Táblabíróvá s a pesti országos összeírási küldöttség tagjává választották őt; pártolta az irodalmat és a kultúrát. Valószínűleg ő építette a mai is meglévő **családi sírboltot**. Felesége, *Okolicsányi Klára* a hét gyermekkel ajándékozta őt meg. Valamennyi gyermeke becsületes és híres emberré vált, s közülük öten a felsőtúri sírboltban pihennek.

Akik a sírboltban nyugszanak

A **Pongrácz-sírbolt** a római katolikus templom kertjében áll. Az első halott 1830-ban, az utolsó 1900-ban került ide. Néhány évtizede, amikor a család neves tagja, *Pongrácz Lajos* személye után kutattam, még hatalmas gízgazok, bokrok vették körül a szinte megközelíthetetlen sírkertet. Jó pár évnek kellett eltelnie, amíg a helyet kitisztították, s láthatóvá vált a régi sírkő is. A sírkövet az ezredforduló tájékán *Malagyi József* akkori túri plébános hozatta rendbe. A restaurálás után olvashatóvá vált annak szövege is, amely az alábbiakat tartalmazza: *Áldott emlékü szülői, Szentmiklósi és Óvári Pongrácz István és neje, Okolicsányi Klára, valamint sze-*

retett testvérei: Gyula, Sándor és Mária emlékére emeltette Pongrácz Anna 1890.

Pongrácz Anna (1817-1891) a család harmadik gyermeke volt, Párizsban hunyt el 1891-ben. A síremléket (sírkövet) tehát halála előtt egy évvel állíttatta, amikor öccse, Pongrácz Sándor meghalt. Vele együtt akkor már – mint későbbi kutatásainkból megtudtuk – nyolcan pihentek a sírboltban. Később még ketten kerültek ide, Lajos és István. Az ő nevük ezért nem került a sírkőre. A síremlék-állíttató Anna egyébként kora ismert irodalmi alakja volt, alapítója a *Kisfaludy Társaságnak*, munkatársa az *Életképeknek* és a *Honderűnek*.

A Pongrácz-sírbolt mára egyféle *zarándokbhellyé* vált, hisz az itt nyugvó Pongrácz Lajos nevével felvette az ipolysági magyar alapiskola. Aztán bekerült a köztudatba, hogy a sírboltban pihenő két Pongrácz a szabadságharcban is jeleskedett, s így március 15-én e helyen is koszorúznak a hálás utódok.

Hogy pontosan kiket temettek hajdan a családi sírboltba, *1998-ban* derült ki. Akkor a sírkert bejárata előtt egy vezetéket fektettek le. A helyi plébános engedélyével felemelték a bejáratot fedő két kőlapot, megrisztították a lépcsősort és a sírkamrák elé helyezték márványtáblák szövegét. A tetemetek a sírbolt bal oldalán kialakított kamrákban helyezték el, egymás felett. Összesen tíz koporsó kapott itt helyet. A sírbolt jobb oldalsó fele üresen áll.

S most nézzük, kik is nyugszanak a Pongrácz család sírboltjában. Az első ide temetett halott **Okolicsányi Pálné Horváth Erzsébet** volt. Ő 1830-ban, élete 73. évében hunyt el. Róla annyit tudunk, hogy a sírboltépítő Pongrácz István feleségének, Okolicsányi Klárának volt az édesanyja. Két év múlva, 1832-ben került végső nyughelyére az 52 évesen meghalt **Pongrácz István táblabíró**, a már többször említett túri családalapító. A sírbolt harmadik halottja a hét Pongrácz-gyermek egyike, **Pongrácz Gyula**, aki 58 évesen hunyt el 1861-ben. Ő alügyésze, 1849-ben pedig főbírája volt Hont megyének. Egy év múlva (1862) temették a sírboltba az életének 73. évében elhunyt édesanyját, **Pongrácz Istvánné Okolicsányi Klárát**. Őt követte 1870-ben a 47 évesen meghalt, három fiút és két leányt világra hozott **Pongrácz**

Lajosné Nedeczky Emma. A Nedeczkyeké volt az a Korponapatak menti kúria, ahol a Pongráczok jeles alakja, a férj, Lajos is lakott. 1878-ban temették a sírboltba a 49 éves **Nagybüki Pákozdy Rózsát**, **Pongrácz István** császári és királyi tábornokkamarás nejét. 1888-ban ide került még egy a hét Pongrácz testvér közül, **Lipthay Frigyesné Pongrácz Mária**, aki 62 évesen hunyt el.

1890-ben fejezte be földi pályáját **Pongrácz Sándor** (sz. 1824) császári és királyi altábornagy, aki több csatában tüntette ki magát. Itt helyezték örök nyugalomra 1899. augusztus 13-án a Budapesten elhunyt **Pongrácz Lajos (1815-1899)** császári és királyi kamarást, Hont megye nyugalmazott alispánját, akiről külön szólunk még. Az utolsó családtag, aki még a sírboltba került, **Pongrácz István (1821-1900)** császári és királyi kamarás, nyugalmazott tábornok volt. Ő az 1848/49-es szabadságharc kiváló hadügyi szakembereként is ismertté vált. Ott volt Győr bevételénél, Komáromban pedig mint tábornoki főnök tevékenykedett Nagy Sándor mellett. A bukás után halálra ítélték őt; Arad várában raboskodott, de később kegyelemben részesült. Édesapja volt **Pongrácz Elemér** írónak, a Honti Múzeum első igazgatójának. István neve sajnos nincs ott a sírkövön. Reméljük, rövidesen ez is felkerül a többiek mellé. S talán Pongrácz Elemér nevét is meg lehetne itt örökíteni, bár őt Budapesten temették el, de ottani sírhelyét mára már felszámolták.

Amit Pongrácz Lajosról tudnunk kell

Felsőtúron máig megmaradt, s nemrégiben szépen meg is újult az a klasszicista stílusú, földszintes, téglalap alakú épület, melyet valószínűleg a XVIII-XIX. század fordulóján emeltek. Udvari oszlopos portáléja háromszögcsúcsban végződik. Az épület egykor a Nedeczkyeké volt. E család Emma nevű lányát vette feleségül Pongrácz Lajos, aki aztán egy ideig e kúria falai közt élt.

A Pongráczok felsőtúri népes családjából Pongrácz Lajos (1815–1899) lett a legismertebb. A kiváló férfiú, Hont nyugalmazott alispánja és krónikása, a haladó mozgalmak pártolója, a kultúra mecénása, az író és lapszerkesztő 1848/49-ben *nemzetörként* tevékenykedett, *Kossuth Pesti Hírlapjában* publikált, pénzügyminisztériumának titkára volt. Írt verseket, útirajzokat, helytörténeti munkákat, gyűjtött népdalokat, igazgatta a *Honti Kaszinót*, szervezett több kiemelekedő megyei és országos rendezvényt stb. Kiadta a Hont vármegye jegyzőkönyveiből készült kivonatokat, a *Szondi Albumot*, a *Honti Krónika* című forradalmi lapot. Erdemeinek teljességre törekvő felsorolása itt szinte elképzelhetetlen.

Óvári és szentmiklósi Pongrácz Lajos 1815. február 15-én született Felsőtúron. Gimnáziumi tanulmányait Selmecebányán és Vácon végezte, majd 1830-tól a pesti egyetemen tanult bölcsészett és jogot. Már joghallgatóként buzgón olvasta *Széchenyi* Hitel című munkáját, hallgatta a gróf közgyűlési felszólalásait, ismerkedett reformprogramjával.

A reformkor kiemelkedő honti alakja a birtokgyarapítással nem sokat törődött, életét helyett a közügy szolgálatába állította. Hat évtizedet töltött közpályán: volt szolgabíró, főjegyző, törvényszéki ülnök, táblabíró és alispán. 1835-ben választották Hont megye „*rendes esküdtjévé*”. 1839-ben részt vett a pozsonyi országgyűlésen, s már fiatal joggyakornokként bekapcsolódott az 1840-es évek mozgalmába: kiállt a *Honti Ellenzék* törekvései mellett, hazafias szellemben dolgozott és alkotott. 1841-től Kossuth Pesti Hírlapjának levelezőjeként gyakran írt „*élénk, szellemes s olykor csípős*” hangvételű cikkeket. A fiatal tisztviselő a *Pesti Napló*nak is küldött tudósításokat a megye szellemi mozgalmairól s az ellenzék radikális törekvéseiről. 1845-ben a konzervatívok a politikai pályán Pongráczot háttérbe szorították, ám hitében meg nem rendítették. A negyvennyolcas eseményeket nagy lelkesedéssel fogadta. A bukás után nem vállalt hivatalt megyéjében; az Alföldön volt jószágigazgató, s csak 1861-ben tért újra vissza Hontba. Rövid idő után ismét elhagyta a megyét, Esztergomban telepedett le, ahol saját szerkesztésében megjelentette a vegyes tartalmú hetilapot, az *Esztergomi Újságot*. 1865-ben megint Hontban találjuk őt, ahol a megye törvényszéki ülnöke, később pedig főszolgabíró, főjegyző

és alispán. Tevékenyen jelen volt a közéletben is: Ipolyságon megalapította az *Ipolyság Város Szépészeti és Anyagi Jólétét Előmozdító Társulatot*, éveken át elnöke volt a Honti Kaszinónak, ápolta a Szondi- és Ipolyi-kultuszt, segítette a múzeum kibontakozását stb. Pongrácz Lajos sokoldalú tevékenysége mellett – mint már említettük is – széles körű publikációs és szerkesztői munkát végzett, s maga is írt néhány könyvet. 1868-ban például kiadta a *Szózat a Szondi- emlékek ügyében* című dolgozatát, 1885-ben pedig Szondi Albumot szerkesztett. 1886-ban az ipolysági kaszinó ötvenéves történetét dolgozta fel. Egyébként ő volt a drégelyi Szondi-kápolna építésének indítványozója is. Halála előtt egy évvel adta ki a *Szemelvények egy vármegyei táblabírónak hátrahagyott dolgozataiból* című munkáját. A gyűjtemény, bár tágabb kultúrtörténeti forrásértékkel is bír, elsősorban helytörténeti szempontból tartalmaz értékes adalékokat. Könyve utolsó részében költeményeket, epigrammákat találunk. Ezek amolyan epigon költőről, alkalmi poétáról tanúskodnak csak. Ám munkásságának érdemeit, tevékenységének lényegét nem itt kell keresnünk. Erre sokkal több lehetőséget kínál közéleti buzgólkodása, lap- és irodalomszervezői munkássága, melyek alapján feltétlenül megérdemli a rá való emlékezést.

Pongrácz Lajos sokat utazott, kedvelte a természetet, csodálta a szebbnél szebb tájakat. Útjai során felfedezte a műemlékeket, de meglátta az embert is. Már a szintén általa szerkesztett *Honti Literatúrai-Füzérben* is közölt részleteket az 1833-ban írt úti naplójából, melyben többek közt Vácot, Romhányt és az Ipoly völgyét mutatta be, s írt Drégelyről, Ipolyságról, Selmecebányáról és Trencsényfürdőről is. Dolgozatait 1845-ben *Magyar utiképek* címmel könyvalakban is megjelentette. Nemesemberünk fontos és hézagpótló alkotása a *Kivonatok Hont vármegye jegyzőkönyveiből* című munka, amely 1890-ben jelent meg Selmecebányán. Kár, hogy csak az 1848-1849. és az 1861. évről szóló feljegyzések váltak ezáltal hozzáférhetővé. Pongrácz még népdalgyűjtőként is tevékenykedett. 1845. márciusában 43 népdalt küldött *Erdélyi János*nak, aki a *Népdalok és mondák* című gyűjteményében is jegyzi Pongrácz nevét, s többet is közöl a felsőtúri gyűjteményből. Pongrácz egyébként jól ismerte a népet, annak életmódját

és problémáit, kultúráját és hitvilágát. Hisz maga is hosszú időn át vidéken élt, közel a falusi emberekhez, azok mindennapi világához. Az egyszerű embereknek akart segíteni akkor is, amikor 1848-ban a Honti Krónikát indította. Szociális érzékenységéről tanúskodnak reformkori írásai, például az 1848-ban megjelent realisztikus és tragikus hangvételű, a *Zsellér lánya című „jogi beszélye”*.

Örömmel számolhatunk be arról, hogy Pongrácz Lajost újra felfedezték szülőföldjén. Ehhez hozzájárultak a róla szóló újabb publikációk, tanulmányok és könyvek is, elsősorban *Hála József, Kiss László* s e sorok írójának jóvoltából. Szülőfalujában rendbetették a család temetkezési helyét, felújították síremlékét, Ipolyságon pedig iskolát neveztek el a jeles szülőtről.

FELLINGER KÁROLY

Szeptember

I.

/Elég az elégiából/

Bekötött szemmel jár-kelek a morcos szerencse, annyira természetes így, mint amilyen türelmetlenül a haldokló kíváncsi a pontos időre, arra, hogy fúj-e a szél, s ha vele szembe fúj, azt is tudja, hogy haza rohan, ott felejtette a szőnyeg alatt a tollseprűjét, vagy csak letakarta hamarjában, mert nagy luxus a kóbor valóság, igazi háziállat, ólja is van, ártatlan báránybélés a mélység, kirakókockákat varázsolgat vagy a széklete segíti hozzá, maga elé engedve végzetét, próbáljon szerencsét szerencsétlen, leragadva az érkezésbe, széthordva azt az előszobában, mint cénát a tűbe, a biztosat úgy öltve be a bizonytalanba, persze már a szeme sem a régi, két szomszédos tartály, közlekedő, leesik álla a szakadéknak, a hétfejúnek lélekszakadva, a repülés támlájának dőlés és lógatod lábad mindhiába, a fény liftjében rekedsz, mint mikor az

áramszünet beindítja elméd,
szabadon engedve a kelepçét,
s nem aggaszt már ellógó körülmény,
begyújtasz a nap végtelen hosszú,
kiszáradt sövénykerítéséből,
majd a félnk, megtermett résen át,
világgá szaladsz, örökbe fogadsz.

Féllábon álló illó részletek,
és nem kérdés, ki bírja legtovább,
bogáncs a felejtés, egyensúlyoz,
mint érett gyümölcsön a repedés,
egy kihulló hajszálon múlik az
ősz, egy hajszálon múlik balga hős.

Kiásod a történetet, ahogy
a vermet a vadászó bennszülött,
majd letakarod a béketűrőssel,
úgy fogadva az őrző zöld halált,
mint a szüzességed elvesztését,
jól bevásároltak a szemgolyók,
már ott lebegnek a könny felszínén,
és féltékenyen a vaksötétre,
két csempére ragasztható kampó
és lelóg róluk a kalóz látvány,
csöpög a csönd, vadul ismételtet,
emlékem trójai faló, benne
az irigy hajnalok, mint az avas,
megromlott cukrosbácsik, egymásnak
háta fordítva, jól kibeszélik
egymást, poggyászbba dugva a fejük,
miként a köröm nő bele a fá-
jó húsba, az út az érkezésbe.

Repül a nehéz kő, be-benéz hozzád,
gyökér mozdul, a távolság beáll,
önkéntes hősnek besorakozik,
angyali liftzaj a síri csend, még
hallgatózik, mint szentkép a falon.

Ráérősen lógó falinaptár
simulékonyan fülelget éppen,
majd beleszakad a szerencsétlen,
a felejtés hegycsúcsa a határ.
Elfolyik az idő, mélyül a gázló,
medrében aranymosólány a nap,
szemére csúszik a szalmakalap,
kockás köténye, merülő háló.

A tenyér, az feltört, a föld forog,
az óra évgyűrűt számolod,
megmotoz a képzelet is végül.
Hisz rakott szoknyájú a végtelen,
és én ésszel már fel sem érhetem,
ahogy a szilvaszem belekékül.

Ne hagyjuk ki az irodalmat! (Shakespeare – Norman – Greenblatt)

„Nézetem szerint a sikerkönyvek tanulmányozása abból a szempontból is hasznos, hogy segít a helyükre tenni a dolgokat.”¹ Viszonylag ritka ugyanakkor, hogy *irodalomtörténeti* vagy *irodalomelméleti* munka váljon sikerkönyvvé. Olykor azonban előfordul. Géher István tanár úr írta pár évvel ezelőtt: „Szavahihető szemtanútól hallottam, hogy a kaliforniai könyvesboltok előterében tornyokban áll az új Shakespeare-életrajz, és a vásárlók úgy viszik, mint a bestsellert.”² A szóban forgó életrajz Stephen Greenblatt *Will in the World: How Shakespeare became Shakespeare* című remekműve (magyar fordításban: *Géniusz földi pályán. Shakespeare módszere*). E könyv *Köszönetnyilvánításából* megtudhatunk egy igen érdekes keletkezéstörténeti mozzanatot: „Jelen kötet ötlete évekként ezelőtt merült fel egy beszélgetésben, amit Marc Normannal folytattam. Ő éppen akkoriban kezdett írni forgatókönyvet Shakespeare életéről, amely a későbbi híres film, a *Szerelmes Shakespeare* alapja lett.”³ Vagyis a *Will in the World* és a *Shakespeare in Love* egy töről fakad. Az ötlet pedig mondhatni, nem volt rossz, hiszen a „tudományos” sikerkönyv mellett egy hét Oscar-díjat kapó produkciót eredményezett.

¹ JOHN SUTHERLAND: *Sikerkönyvek. Bestseller regények az 1970-es években*, ford. Balabán Péter, Európa Könyvkiadó, Bp., 1988, 10. (A monográfia címéből is kiderül, hogy a „bestseller” [azaz más szóval sikerkönyv] kifejezést elsősorban regényekre alkalmazzák. Stephen Hawking *Az idő rövid története* című munkájának megjelenése óta [1988] a helyzet azonban megváltozott, hiszen ez a könyv bebizonyította, hogy tudományos [vagy tudománypszerszerűsítő] mű is lehet bestseller...)

² GÉHER István: *Néhány szó a magyar kiadáshoz* = Stephen GREENBLATT: *Géniusz földi pályán. Shakespeare módszere*, ford. G. István László, HVG Könyvek, Bp., 2005, 311.

³ Stephen GREENBLATT: *I. m.*, 11.

Miben is áll ez a koncepció? Géher prof megfogalmazásában: „Annak idején Jan Kott magyarul is kiadott könyve: a *Kortársunk Shakespeare* keltett nálunk szenzációt azzal, hogy Shakespeare gondolatait a mi elménkben tükröztette. Harmincöt év múltán a *Géniusz földi pályán* más úton kalauzolja az olvasót: minket avat Shakespeare kortársaivá.”⁴ Így igaz; s hosszan lehetne méltatni ennek a módszernek a hozadékait, számunkra most azonban csak egyetlen vonása említendő. Greenblatt ugyanis oly módon építi fel a Shakespeare-portrét, hogy a korabeli dokumentumok játékba hozása mellett a „géniusz” irodalmi szövegeiből indul ki (és nem fordítva); mivel szerinte a művek amúgy is felszítják az érdeklődést az életrajz iránt.⁵ Ugyanígy jár el a *Szerelmes Shakespeare* című film is, melynek sztorija a *Romeo és Júlia* keletkezését beszéli el, de úgy, ahogy annak dramaturgiája a szerzővel – tegyük fel – megtörténhetett. A tény és a fikció tehát olyan szerencsésen keveredik össze Marc Norman és Tom Stoppard szenzációs forgatókönyvében, hogy ez minden idők leghíresebb szerelmi történetét egyben a szerző látens életeseményeként tudja *közélbe* hozni. Azaz Shakespeare (Joseph Fiennes) nem csak írja, alakítja, játszsza Romeo szerepét, hanem szinte *egy* vele; ahogyan Lady Viola (Gwyneth Paltrow) is összeolvad Júliával. (Ez a dinamika persze sokkal izgalmasabb, hiszen kontaminációk és szétválások sorozata jellemzi, melynek eredményeképpen Willből Shakespeare lesz, de ebbe most nem mennék bele, jó szakdolgozattéma.)

Greenblatt monográfiája – ami egyébként „tudományos kalandregénynek” is felfogható – természetesen több helyen is kitér a mester szerelmi életére. Ennél azonban szempontunkból – egyelőre – fontosabb, hogy mit mond az életmű rétegzettségéről. (Hosszabban idézem, de nem lesz unalmas.) „Azok az összkiadások, amelyek Shakespeare drámáit műfajok szerint különítik el – először jönnek szép sorban a komédiák, azután katonásan a király-

⁴ GÉHER István: *I. m.*, 312.

⁵ A szerző ugyanakkor hangsúlyozza, hogy „A művészet ritkán tükrözi szembetűnően az alkotó életkörülményeit; sokat veszítene hatásából, ha ezt tenné. Shakespeare olyan mesterséget űzött, amelynek a nézők ezreit kellett elbűvölnie, s ezek közül senkit sem érdekelt a stratfordi kesztyűmester vagyoni helyzete vagy társadalmi státusa.” Stephen GREENBLATT: *I. m.*, 62.

drámák, majd a tragédiák, végül pedig a regényes színművek – hamisan állítják be, hogy valójában hogyan alkotott. Ugyanilyen megtévesztő, ha a műveket a szerző lelki fejlődésének vélhető me- nete szerint rendezik el: az ifonti könnyedségtől a hatalom kérdé- sének komoly vizsgálatán és a halandóság feletti mélabús töpren- gésen át az aggkor derűsen letisztult bölcsességig. Mert itt olyan szerzőről van szó, akinek az asztalán (és képzeletében) ugyanabban a pillanatban fér meg a *Szentivánéji álm* és a *Romeo és Júlia*, és aki úgy gondolta, hogy az egyik boldog nevetését minden további nélkül át lehet fordítani a másik könnyeibe.⁶

Az irodalomtudós itt minden bizonnyal telibe talál, s ezt az érzésünket maximálisan felerősíti John Madden (rendező) filmje is. Evidens lenne ennek alátámasztásául a mű végére utalni, a bú- csújelenetre, melyben szintén összeér két darab (a *Romeo és Júlia* a *Vízkereszt*tel). Mégsem erre terelném a figyelmét, hanem a film nyitóképeire. A narráció alatt a Rózsa Színházat látjuk, majd a hitelezői által megkínzott Philip Henslow-t (Geoffrey Rush), aki kénytelen-kelletlen alkut köt a *Romeo és Etelka*, a *kalóz lánya* című (!) készülő mű színpadra állításáról, s ezzel megmenekül az adó- sok börtönétől. Ezután egy rövid párhuzamos montázs követke- zik: Henslow rohan a kéziratért, miközben – plusz a főcím alatt – Shakespeare-t figyelhetjük munka közben. A mesternek nem megy az írás, a kéziratlapot összegyűri és eldobja. A papírgalacsin egy koponya mellett landol... A második selejt egy ládába hul- lik... Majd a szerző egy almába szúrja a tollát... Henslow meg- érkezik, s természetesen a kéziratról faggatja a drámaíró, aki a „hol a darab?” kérdésre azt feleli, hogy „jó helyen, bezárva itt”, s a fejére a mutat. Ez a jelenet egyrészt felvillantja a film alapprob- lémáját (tényleges „műzsa” nélkül nem készülhet hiteles szerelmi történet), másrészt viszont remekül illusztrálja Greenblatt fenti észrevételét (mi minden kavaroghat abban a fejben?)⁷, s persze

⁶ Uo., 225.

⁷ Greenblatt szerint „Shakespeare professzionális kockázatvállaló” volt, abban az értelemben, hogy ha „nagy nyomás” alatt írt, akkor a képzelete irányította, s nem tett engedményeket a közfelfogásnak. Jó példa erre a *Macbeth* keletkezéstörténe- te. Uo., 265.

vizuálisan – a tárgyakon keresztül – több Shakespeare-darabra is utal (a koponya pl. a *Hamlet*re). Ez a finom szerkesztés mindvégig jellemzője marad a *Szerelmes Shakespeare*-nek, ezért a mű bizony filológusoknak is bátran ajánlható.

Persze mindezt nem kell azért annyira komolyan venni, hiszen a film hemzseg a vígjátéki elemektől és a történeti poénoktól. (Az utóbbiak közül a fiatal Webster két „vérgőzös”, horrorizáló beszélője a kedvencem, de ezt most hagyjuk.) Emellett a DVD-kiadvány is tartalmaz szórakozást ígér, hiszen az extrák segítségével nyomon követhetjük a produkció születését. A werkfilmben igen sokan szóhoz jutnak, a főbb színészekről kezdve az alko- tókön keresztül a kiváló jelmeztervező Sandy Powellig. Tényleg pompás. Valaki azonban hiányzik innen. Pláne azért feltűnő ez, mert a sztori kapcsán megkérdeznék egy Shakespeare-kutatót is... De nem azt, akire gondolnánk! A fenti háttér fényében azonban még evidensebb, hogy Stephen Greenblattnek ott lenne a helye az extrák között. A *Szerelmes Shakespeare* koncepciója ugyanis éppen az ő könyve felől kapta a lehető legnagyobb elméleti tá- mogatottságot.⁸ Márpedig ha egy romantikus filmvígjáték és egy irodalomtudományi iskola kiindulópontja találkozni tud, akkor ez mindennél jobban szemlélteti, hogy a témán túl is „van valami a levegőben”.⁹ Valami, amit az új historizmussal és Greenblatt-tel

⁸ Egy konkrét példát is hozunk erre. A film említett zárójelenete (a búcsú) remekül illeszkedik a Shakespeare-drámák szerelemfelfogásához, melyet Greenblatt így összegez: „Shakespeare képzelete nehezen bírt színpadra bűvölni olyan páro- kat, akik tartós boldogságnak nézhetnek elébe.” Uo., 99. Mindez visszaigazolja, és indokoltá teszi a *Szerelmes Shakespeare* befejezését is. Mondhatni: valóban a tárgyból következő megoldás...

⁹ Vö. ezt a szituációt Greenblatt egy fontos meglátásával: „Ha a VI. Henrik si- kersorozata előtt nem is találkozott Marlowe-val Shakespeare, nem sokkal utána nyilván megismerte, ahogy megismerte sorra a többi drámaíró is – a költőket, ahogy akkor nevezték őket –, akik a londoni színházaknak írtak. Nem min- den napi társaság volt ez, ahhoz hasonlítható, amikor egy szerencsés pillanatban tucatszám nagy festő jelent meg egyszerre Firenzében, vagy amikor Chicago és New Orleans évekig kifogyhatatlanul ontotta a jobbnál jobb dzsessz- és blues- zenészeket. Minden ilyen eset persze a szerencsés genetika véletlen összjátéka, de mindig ott van a kulturális vagy intézményi háttér is, ami segíti megtörténni a véletlent.” Uo., 147.

szólva úgy lehetne megfogalmazni, hogy „milyen félelmetesen közel vannak hozzánk azok, akiket messziről nézünk”. S ezzel valószínűleg maga Shakespeare is egyet értene... De ne menjünk ennyire „messzire”; maradjunk csak annyiban, hogy a *Géniusz földi pályán* és a *Szerelmes Shakespeare* egymás „extráinak” tekinthetők. Így nem pusztán „közelebbi” lesz a kép, de élesebb is.

HODOSSY GYULA

Varjúvá leszek

Feketét látok,
a fehér galamb is fekete.
Mint viharban a tenger, hullámzik kedvem
irányíthatatlanul, már-már érzések nélkül
csapódom,
a szikla kemény, vág,
hirtelen átbucskázva fejemen varjúvá leszek
az sem érdekel, az ablak kívülről, vagy belülről
kínál mást, levegőt, élehetőt.

Fekete csőrömmel, az üveget kopogtatom
miközben, valaki megnyitja az ablakot.

Színek

(Részlet a Csendbe rejtett kulcsszavak kötetből)

Gondoltál-e már arra, milyen színű az életed? Vajon ha ecsetet ragadnál a kezedbe, s egyszerre csak egy festőművész tehetségével bírnál, milyen színeket vinnél fel a palettára, hogy megadd az életről festett szimbolista vagy impresszionista kép alaptónusát? Valószínű, hogy sok-sok színre lennél, mert életed a színek birodalma.

A reggeleid szikrázó hófehér fényben úsznak, a délelőttjeid halványsárgák, a gondjaid súlyosbarnák. Az estéd narancsszínben pompázik, a várakozásod meg olyannyira feszülten merevkék, hogy felveheti a versenyt az acélszürkével... És ahogy eképp tűnődés léted „színességén”, megpróbálva a Kosztolányi-s aranyat és ibolyakéket, meg a többi „költői tintaszínt” is a napjaidba illeszteni, egyszerre felismered, hogy minden perc, minden sóhaj és fogalom éppen olyan színű, amilyennek látni szeretnéd...

Olyasféle ez a színvilág, amilyennek onnan „belülről”, a lelki tájaidról látod. Amilyennek látni akarod. Lelked mozzanatait egy gondolatbeli vászonra vetíted és úgy „áll össze” a kép, a megfestendő alkotás, hogy észre sem veszed: magadat loptad bele.

Életed főművét apránként készíted. Megalkotod „léted akvarelljét”. Minden ecsetvonás előtt hosszasan töprengsz, mert nem vagy elégedett a kikevert színnel. Újabb tubus után nyúlsz... Közben egyre jobban elfárad a kezed... a színek már lassan összefolynak. Egymásba olvadnak, s végül véletlenszerűen mosódik egybe színviláguk hangulata. Átlényegülnek, átformálják a napjaid. Másképp látsz általuk.

Emlékszel még a gyermekkorod üdezöldjére? Látod-e még lelki szemeddel az égbolt harsánykékjét, amin úgy úsztak a bárányfelhők, mintha csak egy giccses tájképen díszlegtek volna? Holott valóságosan feszült ott föléd így az ég, akkortájt, amikor a játék

hevében még számított, hogy te nyerd. Amikor még sírásra görbült a szád, ha más vitte el a pálmát. Olyankor az égbolt harsánykékje a gyors belső vihartól rögvest elsötétült... Ma már nem ilyen harsányak életed színei. A kudarc nem egyszerre sötétíti el léted egét, mert a lényegeden nem változtat. A siker sem kápráztat el, s nem hoz vakító fényeket... Színvilágodat a belső megbékélés szelidítette meg. Az érzelmeid túlfűtöttsége már a múlté, és a színeid „belülről” szépülnek. Lassankint szolid pasztellba váltanak...

Fáj-e még a vörös kíméletlensége? Riaszt-e a jégcsap acélkékje? Idegesít, ha szemed elé a naiv-rózsaszín vagy a bárgyú-szürke vetődik? Örülsz-e még a vidám-narancsnak, és meghittséget sugall-e még számodra a téglaszín?

Változásaid ezen mérheted le. Szembenézhetsz önmagad fejlődési útvonálával. Ha akarod, a színek tükröt tartanak elé!

A sokadik érettségi találkozára a meghívót tervezve felismerted, hogy nem lehet már ugyanolyan zöldbe öltöztetni a betűket, mint a „zöld szalag” viselésének idején. Most más ez a zöld. Miként a gyermekkor üdezöldje, úgy veszett ki percedből a szalag zöldje is. Belevegült immár a megélt tapasztalat aranybarnája, s így a kihívóan rikító színt, a „remény” jövőt provokáló, nehézségekkel dacolni kívánó színét belemosta az érés folyamatába.

Milyen színű hát az életed? S míg az őszi levelek sokszínűségét szemléled, lelked legmélyéből feltartóztatlanul tör fel a színek megfejtésének vágya.

Kell, hogy legyen itt valamiféle titok! A Titok, ami „más színben” láttatja a világot, s ami forradalmian lényegíti értelmessé a földi dolgokat.

Ha a Titok-keresés útjára lépsz, előbb-utóbb rádöbbsz e tanítás mélységére: *„Újulatok meg lélekben és érzéseitekben! Öltösetek magatokra az új embert, aki az Istenhez hasonló...”* (Ef 4, 23-24)

Ez a belső megújulás festi át életedben a színeket.

KISS LÁSZLÓ

Orvosistenek nyomában – Törökországban, 2012 áprilisában

Cuma, onüç, azaz péntek,
tizenharmadika

Hajnali öt óra. Az égen a csallóközi „félhold” halvány fénye arra emlékeztet, hogy rövidesen a török félhold országába repülünk. Isztambul, Trója, Pergamon, Efezosz és Antalya lesznek utunk főbb megállói. Amikor ráadtam fejem s pénzem erre az utazásra (pontosabban gyermekeim pénzét, akik 60. születésnapomra ajándékoztak meg ezzel az úttal), abban a reményben tettem ezt, hogy orvostörténészként a medicina hőskorába repülhetek vissza. Különösen Pergamon neve vonzott, Galenosz szülővárosa és Szoranosz működési helye.

Amíg a német repülőársaság török személyzettel működő Jupiter nevű gépén Isztambul felé repülünk, Márai Sándor utazása jut eszembe. Márai 1926-ban járt a Közel-Keleten és útjáról „Istenek nyomában” címmel jelentette meg útirajzát egy évtizeddel később. Ő persze nem egy hétig, hanem három hónapon keresztül utazgatott „eltűnt emberek és eltűnt istenek lábnyomait” kutatva. Én egy hét alatt próbálok meg az egykori „orvosistenek” nyomába szegődni.

Isztambul ázsiai repülőterén 15 euróért vízumot váltunk, majd autóbusszal szálláshelyünkre visznek. Az első benyomás kedvező: idegenvezetőnk, a cseh származású, de már évek óta Törökországban élő Sztánya az információk özönét zúdítja ránk kellemes cseh nyelven. A helybéli török vezető, Deniz is tud pár szót „cseh-szlovákul”, igaz, olykor-olykor szlovák helyet szlovénnek néz bennünket.

Isztambul igazi metropolis, így nem csoda, hogy az út a repülőtérről szálláshelyünkig, a Boszporusz partján fekvő Kumburgazig majdnem annyi időbe telik, mint Csilizradványból Pozsonyig tartott hajnalban. Miután elszállásoljuk magunkat a minden igényt és kényelmet kielégítő nemrégiben épült szállodában, sétára indulunk. Meglepetésünkre két hatalmas kutya szegődik a nyomunkba. Nem ugatnak, barátságosak, látszik, hogy számunkra megszokott tevékenységet folytatnak. Utunk során még többször találkozunk kutyával, nemcsak a luxusszállodák környékén, hanem pl. Antalyában, az ottani „Váci utca” egyik kirakatában is kutya feküdt. Ez annyira hihetetlennek tűnt, hogy kénytelen voltam megkocogtatni a kirakat üvegét, mire a kutya azonnal felemelte fejét, jelezve nem márványból való szobor, hanem élő hús-vér valóság. Vezetőnőnk már az első napon igyekezett megnyugtatni: ne féljünk, a kutyák oltva vannak veszethez ellen – ezt egy fülükre csíptetett pléhlemez igazolja. Persze, a harapása azért ugyanúgy fájna, mint a be nem oltott kutyaé – ezért inkább igyekezzünk minél kevésbé felhívni magunkra a kísérő ebek figyelmét.

Már első sétánk során felfigyelünk arra, hogy rengeteg az új épület. Némelyikük még lakatlan, sőt az sem ritka dolog, hogy egész lakótelep frissen felhúzott falakkal, ablak, ajtó nélkül várja leendő lakóit. Az új, európai szemnek is tetsző épületek tövében azonban még ott a (lebontásra ítélt?) múlt: apró kis házikók, gazdasági épületek, konyhakertek. Majd teljesen váratlanul két lakótelep közt egy birkanyágra bukkannunk, öreg, hagyományosan öltözött török nő terelgeti a törökök „disznóinak” tekinthető állatokat. A mohamedán vallás ugyanis tiltja a tisztátalan sertés húsanak fogyasztását, ezért még luxusszállodák svédasztalain is csak bárány, csirke, no meg természetesen halhúst talál a vendég.

Még sétálunk, amikor öt órakor váratlanul fülsiketítő emberi hang éri dobhártyánkat: a müezzin hívja imára hittársait. A hangforrást nem nehéz megtalálni, a közeli minaret négy égtáj felé irányított hangszóróiból árad az imára szólító felhívás. Valamikor a müezzin felkapaszkodott a minaret erkélyére, ma – vezetőnőnk szerint – a minaret tövében énekel bele a mikrofonba.

Cumartesi, ondört – szombat, tizennegyedik

Úgy látszik, a müezzintől nem szabadulunk meg - fél hatkor müezzinszóra ébredünk. Borús az idő, mire hétkor beszállunk az autóbuszba, már esik is az eső. Irány Isztambul! Nyakizmaink gyorsan elfáradnak a hol jobbra, hol balra tekintetésben, aszerint, hogy mit vezényel Sztánya. Már a város szélén feltűnik a rengeteg tulipán. Megtudjuk, hogy a 7. tulipánfesztivál napjai zajlanak. Erre hívják fel a figyelmet a milliósámra kiültetett, és már most teljes pompájukban díszelgő piros tulipánok. E kellemes illatú és pazar kinézésű virágok a 18. század elején, az ún. tulipán korban váltak népszerűvé. Ekkor ültette be a Topkapi Szeráj negyedik udvarát III. Ahmed szultán a legváltozatosabb és legritkább tulipánfajtákkal. A tulipán a török uralkodóház címervirága. Később a tulipánnak komoly vetélytársa akadt, a rózsá, amely pár évtized alatt átvette a vezető szerepet. Ma a tulipánok „törlesztenek”, és 2012-ben már a hetedik fesztivál dísznövényei. (Hazatérve utánaolvastam: a tulipán Európába kerülésében döntő szerepet játszott egy A. G. Busbecg nevű diplomata, aki I. Ferdinánd magyar király követe-ként 1556-tól 1562-ig Konstantinápolyban élt. Szenvedélyesen szerette a virágokat, és szorgalmasan küldözgette azok hagymáit, magvait mind Bécsbe Clusiusnak, mind Prágába Matthiolus-nak, kora híres botanikusainak. A holland tulipánörület csak évtizedekkel később kezdődött, és az 1630-as években tetőzött. Részletes tulipán-történet Rapaics Raymund: A magyarság virágai, 1932 (reprint 1986) c. kitérő munkájában található.)

Isztambuli utunk első állomása a város (s az ország?) leghíresebb „temploma”, a Sultanahmet Cami (dzsámi), közismert nevén a Kék mecset. Hivatalos neve az építető I. Ahmed (uralkodott 1603-1617 közt) szultánra emlékeztet, ismertebb nevét a falait borító kék csempéről kapta. A Kék mecsetet látni kell, nincs sok értelme ismételnem a róla írtakat.

Orvostörténészként jobban örültem a következő megállónak, a szultánok palotájának. Ismertebb neve a Topkapi Szeráj. A Topkapi ágyúkaput jelent és arra az időkre emlékeztet, amikor a Márvány-tenger, az Aranyszarv-öböl és a Boszporusz vizei által

közrefogott földnyelv csúcsán erődítmény állt, ágyúkkal a tornyában. A palotaegyüttes és az azt körülvevő négy udvar történetének részletes leírása megtalálható bármelyik útikönyvben. „Foglalkozási ártalomként” csak az orvostörténetileg érdekes mozzanatokat említem meg.

Ilyen szempontból a Topkapi legrejtelmesebb része a Hárem. A rejtelmesség abból is fakad, hogy elzártága miatt alig maradt fenn hiteles leírás a háremben folyó életről. Már maga a megnevezés is „tiltott, tilalmas dolgot” jelent. Az (orvos)történész természetesen nem a pikáns részletekre kíváncsi. Ez vonatkozik az egyik legelső magyar nyelvű háremleírásra is, melynek szerzője az orvosdoktor Decsy Sámuel volt. A rimaszombati születésű orvoselődöm 1788-89-ben Bécsben jelentette meg summás leírását a török birodalomról. Személyesen nem járt sem az isztambuli, sem más török háremben, a törökkel azonban személyes ismeretségbe került a II. József által folytatott osztrák-magyar-török háború során. Summás leírása megbízható ismereteket nyújtott a török világ minden mozzanatáról – Jókai Mór is Decsytől szerezte be török tárgyú regényei „kellékeit”. Nézzük tehát, mit tudott a világ a 18. század végén a szultán háreméről:

„Sokan úgy gondolkoznak... hogy az uralkodó szultán a háremben lakó asszonyokkal tetszése szerint élhet, és amellyikkel akarja, magát gyönyörködtetheti. Az igaz, hogy hajdanán úgy volt a dolog... de III. Oszmán igen mértékletes és bölcs szultán a szerájba azt a szokást vitte be, hogy csak némely nevezetesebb napokon... híhasson új odalikát ágyára ... és (szabadjon) azzal Vénusz oltárán tömjénezni”. Ilyen napokon a cifrán felöltöztetett és felékesített háremi szüzek két sora közt sétálgat a szultán és a neki megdetszőre ujjal rámutat. Az így kiválasztott szüz „a háremi feredőbe vitetik, holott megmosatik, illatozó szerekkel megfüstöltetik, becses ruhába felöltöztetik, feje, nyaka, kezei drágakövekkel felékesíttetnek ...és muzsikaszó és éneklések között kísértetik a szultán hálósobájának ajtajáig.” Más forrásból tudjuk, hogy az így kiválasztott rabszolganő „gözde” (azaz szem előtt levő), kedvenc lett. A hárembeli hierarchia magasabb fokára akkor lépett, ha a kapcsolatból gyermek származott: ekkor a gözdéből „kadin” (törökül: nő), azaz feleség lett.

Orvosi, orvosgenetikai szempontból rendkívül érdekes lehetne egy-egy szultán családfájának megrajzolása. Az iszlám jog ugyanis tiltotta az igazhitű (muzulmán) nő rabszolgává vételét. Márpedig aki a hárembe bekerült, az rabszolga lett. A törökök ezt a dilemmát úgy oldották meg, hogy az isztambuli rabszolgapiacra egy udvari embernek az volt a feladata, hogy a Fekete-, az Égei-tenger vizéről vagy a távoli Afrikából érkező rabszolgákat szállító hajók kínálatából kiválassza a legszebb lányokat. Így kerültek ők a hárembe, ahol gondos nevelésben, tanításban részesültek, megtanultak törökül és az „igaz hitre” tértek. Ez lett a sorsa a hódoltsági területekről – így Magyarországról is – egy-egy győztes hadjárat során elhurcolt, ill. a különböző uralkodóktól ajándékba kapott lányoknak is. Természetesen nem minden, hárembe zárt lányból lett „gözde” és még kevesebből „kadin”. Viszont e fokra – elméletileg – ugyanúgy eljuthatott az ébenfekete abesszíniai, mint a szépségéről híres cserkesz vagy éppenséggel a magyar lány is. Az ilyen kapcsolatból született utód tehát csak az apjától örökölte a „török vért”, génjeinek másik felét néger, cserkesz vagy fehér nő adta. A szultáni trónra tehát nem „tisztavérű” török került. A dolgot bonyolítja az a tény, hogy amíg eredetileg a trónt az elsőszülött örökölte, a fiatalon elhunyt, már említett „kék mecsetes” I. Ahmed a fivérért jelölte ki utódjául. A 17. sz. első harmadától kezdve tehát az Osman (ozmán, ottomán) uralkodóház legidősebb tagja örökölte a trónt. A fentebb elmondottakból következik, hogyha testvérek követték egymást a trónon, az előd és az utód anyja két különböző kadin is lehetett.

A cserkesz szépségek emlegetése alkalmat ad arra is, hogy jelezzem, milyen fontos orvostörténeti szerepet játszottak e nők. A 19. század elejéig az egyik legveszedelmesebb betegség a fekete himlő (variola) volt, amelynek – ha egyáltalán életben hagyta áldozatát – hólyagos kiütései tartós, az arcot, a bőrt elcsúfító hegeket, ragyát hagytak maguk után. Nos, a cserkesz nők szépségét éppen e ragyamentesség is garantálta. De miért nem betegedtek meg himlőben ők is, mi védte őket e ragály ellen? A védőoltás, az ún. varioláció. Ennek a technikája a következő volt: a már himlőben szenvedő beteg hólyagját megnyitották, és annak tartalmát, a himlőnyirkot a még egészséges lány tüvel megkarcolt bőrére vitték át. A him-

lő vírusa így bekerült a „beoltott” cserkesz szépség vérébe, enyhe himlőt váltva ki nála – mindössze pár hólyaggal az oltás környékén. Ezt az enyhe fertőzést átvészelve, teste védetté, immunissá vált a fekete himlő ellen. Az orvos- és kultúrtörténészek ezzel magyarázzák a cserkesz nők gyakoriságát a szultán háremében. A cserkeszek e védekezési módszerét eltanulták a Konstantinápoly és környékén élő görögök is. Tőlük viszont a konstantinápolyi angol követ felesége, lady Mary Worthley-Montagu „leste el” a szépség megőrzésének eme titkát. Hazatérése után, az 1720-as évek elején ő lett a himlő elleni védőoltás angliai meghonosítója. Híres útirajza sokáig szolgált forrásul a keleti világ rejtelmeinek megértéséhez. Lady Montagunak sikerült bejutnia egy magas rangú török hárembe is, és ott végignézte a háremlakók táncbemutatóját. „Egész biztos vagyok benne, hogy a földkerekség leghidegebb, legfrigidebb prűdje sem tudta volna úgy szemlélni őket, hogy ne gondolt volna közben valamire, amit nem lehet kimondani” – írta sokat sejtetően. (A teljesség kedvéért teszem hozzá: a Lady 1717 elején Magyarországon keresztül – a Győr, Neszmély, Buda, Adony, Földvár, Mohács útvonalat követve – utazott a török birodalomba. „Valóban nincs a világon szomorúbb, mint Magyarországon utazni” – írta Angliában maradt barátnőjének.)

Természetesen a hárembeli hölgyek szépségére, jó kondíciójára, egészségére orvosok, hakimok is felügyeltek. A Hárem emeletén Hárem-kórház is működött. Mögötte a kórházkert szolgált a betegségből való felépülést. E kertből nyílt az ún. Halál-kapu – ezen át vezetett a Háremben elhunytak utolsó útja. Utólag nem irigyelem az itt működő orvos-elődeim „szerencsését”. Egyrészt még orvosként sem láthattak sokat a háremi szépségek bájaiból, másrészt egy ilyen tisztség betöltése meglehetősen sok kockázattal járt. Egy nemrégiben közölt tanulmányban olvastam, hogy a szultánnak általában zsidó „házi orvosai” voltak, akik a hadjáratokba is elkísérték urukat. Így pl. a magyarok számára gyászos emlékeztető I. Szulejmánt is, aki hódításaival kiérdemelte „a Pompás, a Fenséges” jelzőket. 46 évig tartó uralkodása (1520-1566) alatt 1526-ban megverte a magyarokat Mohácsnál, 1534-ben elfoglalta Bagdadot, 1541-ben csellel bevette Buda várát – a részleteket lásd az „Egri csillagok”-ban. Magyar földön lelte halálát is, a „Szi-ge-

ti veszedelem”-ből ismert Szigetvár falai alatt, 1566-ban, 66 éves korában. A halált megakadályozni nem tudó zsidó orvosa pedig „megkapta a selyemzsinórt” (megfojtották őt). Lehet, hogy ilyen sors várt a szultán kedveltjeit „rosszul” kezelő orvosra is.

Mint említettem, még az orvos sem láthatta a hárembeli nők szépségét. A nők védelmét az eunuchok, azaz a heréltek (kasztráltak) látták el. Ismét csak orvostörténészként szólok a Hárem kiszolgáló és őrző feladatait ellátó eunuchokról. Eredetileg fehér eunuchok is voltak, ám 1594-től már csak fekete bőrű herélteket emlegetnek. Ők voltak a „fekete agák”. Más módon jutottak be a Hárembe, mint a nők: fiatal gyermekként kerültek az arab rabszolgakereskedők kezeibe, valahol Afrikában, többnyire Szudánban. Konstantinápoly felé vezető útjukon, valószínűleg már a hajón, megfosztották őket férfiaságuktól, azaz kiherélték őket. Az érzéstelítés nélkül végzett brutális műtétet csak kevesen élhették túl. Őket megérkezésük után a Hárem orvosa megvizsgálta, hogy csak a heréiktől valóban megfosztottak kerülhessenek be a Hárembe. Itt saját lakosztályuk, sőt saját mecsetjük is volt, természetesen herélt „imám”-mal (pappal). A fekete eunuchok száma 200 és 600 között lehetett, és képzettségük, kezűgyességük stb. alapján egy ötfokozatú ranglétra valamelyik fokán helyezkedtek el. Eunuchok természetesen nemcsak török földön voltak, hanem más keleti birodalmakban is, pl. Kínában. A kasztráltak története iránt érdeklődők figyelmébe ajánlom a Bécsben élő olasz szerzőpár, Monaldi és Sorti regénysorozatának „Mysterium” c. kötetét. A 2011-ben magyarul is kiadott kötet főhőse egy kasztrált énekes, Atto Melani – ennek apropóján a kötet végén tanulmány szerepel a kasztráltakról (707-712. o.).

Sajnos, az utazási iroda kötött programja miatt nem jutottam be a Hárembe. Így csak a „főorvos házat” fényképezhettem le. Pedig inkább a Háremben való sétával töltöttem volna el azt az időt, amit a túlszűfolt, ricsajos, árúval és vevőkkel, de még inkább báméskodókkal teli „egyiptomi bazárban” vesztegettünk el. Ráadásul menetrendszerűen megérkezett egy heves zápor is. A víz elől vízre „menekültünk” – sétahajókázva a két földrészt elválasztó tengersizorosban, a Boszporuszon.

Pazar, onbes – vasárnap, tizenötödike

Valóban „Pazar”-nak ígérkezett e vasárnap. Hét órakor búcsút vetünk Kumburgaztól, Isztambultól, és autóbuszunk a Márvány-tenger partján dél felé haladt. Nem róhatjuk fel cseh idegenvezetőnknek, hogy Tekirdag városa mellett elhaladva, nem említette meg annak magyar szíveket megdobogtató vonatkozását. Tekirdag magyar neve ugyanis Rodostó – itt élte le száműzetése szomorú éveit III. Ahmed szultán engedélyével a Nagyságos Fejedelem, II. Rákóczi Ferenc. A „bujdosók” életéről, de a 18. század derekának Törökországról is rengeteg érdekes adatot a fejedelem íródeákja, Mikes Kelemen hagyott ránk képzeletbeli nagynénjéhez írt „Törökországi leveleiben”. Leveleinek orvos- és kultúrtörténeti érdekességeiről Dunaszerdahelyen, a IX. Nemzetközi Vámbéry Konferencián tartottam előadást, 2011-ben.

Az Isztambulban már megismert Márvány-tengert a Földközi-tenger részét alkotó Égei-tengerrel a Dardenellák nevű szoros köti össze. Déli bejáratának birtokosa ellenőrizheti a Földközi-tenger és a Fekete-tenger közti hajóforgalmat. Ezért II. Mehmed, „a Hódító” (Fatih), miután 1453-ban meghódította Konstantinápolyt, korábbi nevén Bizáncot, a bizánci (keletrómai) birodalom fővárosát – a magyar származású Orbán mester hatalmas mozsárágyújának is köszönhetően – gyorsan felismerte a tengerszoros stratégiai jelentőségét. A város elfoglalásáról, Orbán mester „kőhajító masinájáról” Stefan Zweig ír részletesen a „Bizánc meghódítása 1453. május 29.” c. munkájában (magyarul legutóbb 2006-ban jelent meg a „Csillagórák, portrék” c. Zweig-kötetben). Ezért a szoros mindkét partján erődöt építtetett. Az ázsiai körül, amely égetett agyagból (csanak) épült, alakult ki a mai Canakkale (agyagvár) városa. Az európai parton álló erőd találoán „a tengerek lakatja” (Kilit Bahir) nevet viseli. A Dardanosz trójai királyra emlékeztető „Dardanellák” nevet azonban hiába keresnénk a török térképeken – ők „Canakkale Bogazi”-nak, azaz csanakkalei szorosnak nevezik azt. E helynek is van nem kis magyar vonatkozása: a kuruc bujdosók egyikének, a nyitrai születésű Tóth Andrásnak fia, a francia szolgálatba lépő Francois Baron de Tott, azaz Tóth Ferenc báró

(1733-1793) vezette 1770-ben a Dardanellák erődítményeik felújítását, megerősítését. A szorosba betörni készülő orosz flottát vörösre izzított ágyúgolyókkal készítette visszavonulásra. Tóth Ferenc neve – Mikeshhez hasonlóan – íróként is fennmaradt: 1784-ben francia nyelven kiadott könyve 2008-ban Szombathelyen magyarul is megjelent: „Francois Baron de Tott emlékiratai a törökökről és tatárokról” címmel.

A Dardanellák szélessége 1200 m és 7 km között váltakozik, ezért úgy gondolnánk, hogy a legszűkebb részén akár a két világrészt összekötő híd is épülhetne (mint Isztambulnál, a Boszporusz felett). A törökök azonban, emlékezve talán az I. világháború során a szoros birtoklásáért folytatott véres harcokra, mindmáig megmaradtak a kompösszekötterés mellett. Egy ilyen, autóbuszokat is szállító kompon hajókázunk át mi is Kis-Ázsiába a csanakalei szoroson. Gyors ebéd egy tengerparti vendéglőben, rövid séta a még igen csak hideg Égei-tenger partján, és máris folytatjuk utunkat Truva, azaz az ősi Trója felé.

Útközben a kitűnő szótehetségű és dallamos cseh nyelven előadó kalauzunk röviden vázolja a trójai háború előzményeit, lefolyását, végkimenetelét – úgy, ahogy az Homérosz hősköltményében, az Iliászban ránk maradt. Homérosz korában ugyanis Trója neve Iliosz, később Ilion, illetve latinositott formában Ilium volt. A részletek a szinte minden nyelvre lefordított Iliászban megtalálhatók, magyarrá Devecseri Gábor ültette át. Közben ismételten felhívta a figyelmünket – csak romokat találunk majd, a Heinrich Schliemann által megkezdett ásatások, feltárások helyszínén. Ennek ellenére nincs csalódás, hiszen a mintegy 3400-3500 évet felölelő történelmi „színpad” egykori „díszletei” romjaikban is lenyűgözőek. A romok közti tájékozódást a napjainkban divatos tanösvényekre emlékeztető török és angol szövegű táblák, térképvázlatok segítik. Az egyik ilyen, a hely faunáját bemutató táblán örömmel fedezem fel az „Aszklépiosz kígyó” fényképét, az ősi orvosi szimbólum – a botra tekeredő kígyó – egyik lehetséges ihletőjét.

A szemet, fület, lábat kimerítő régészeti séta után a trójai kirándulás elmaradhatatlan része következik: fényképezkedés a trójai faló előtt. A háromemeletes ház nagyságú falóba lépcső vezet.

Bejutva a ló belsejéből több ablaknyíláson is kitekinthetünk. A faló közelében álló üzletben tapasztalom először, és sajnos nem utoljára, hogy sem a magyar, sem a szlovák nem világnyelv. Az aktuális nevezetességről ugyanis csak angol, német, japán és itt-ott orosz nyelvű útikönyv kapható.

Orvostörténészként főként arról szerettem volna olvasni, vannak-e újabb adatok a trójai háború orvosairól. Mert már akkor is voltak orvosok, amint azt Homérosz is megírta az Iliászban. A „mindig nyájas” Aszklépiosz orvosisten két fia Makháon és Podaleirosz is rész vett a trójai háborúban. Az előbbi, mint a támadó akhájok legfőbb sebésze, Menelaosz melléből nyilat húz ki, kivágja Philoktésész büzlő sebét, végül azonban maga is hősi halottá válik. Fivére, Podaleirosz a belgyógyászok, ill. a lélekgyógyászok (pszichiáterek) ősenek tekinthető. – A hős Aiasz villogó tekintetéből következtetett annak „örültségére”. A témának nagy irodalma van, ebből a részletek iránt érdeklődők számára ajánlom az orvostörténész Benedek István: Hügieia – Az európai orvostudomány története c. kötetét (1990), ill. a belgyógyász-professzor Magyar Imre „Orvosi vonatkozások Homérosz Iliász-ában” c. tanulmányát, amely a szerző „A kérdés” c. kötetében jelent meg, 1984-ben.

Az éjszakát az Égei-tenger partján, Ayvalik város közelében töltjük. A felszigetet a tenger felől apró szigetek koszorúja veszi körül, szállodánk egy ilyen szigetre épült. Romantikájából mára azonban vesztett, mert a szárazfölddel egy mesterségesen kialakított földnyelv köti össze.

Pazartesi, onalti – hétfő, tizenhatodika

Negyed nyolckor vágunk neki az újabb „Pazar” élményeket ígérő napnak. Nem csalódtunk! Továbbra is dél felé haladva, az Égei-tenger partvonalát követve, hamarosan megérkezünk utunk következő állomására, Bergama városába. A név első hallásra nem sokat mond, ám ha leírjuk eredeti görög nevét – Pergamon – bizo-

nyára ismerősnek tűnik, ha másról nem is, a róla elnevezett pergamenpapírról bizonyosan. Pergamonban rengeteg a látnivaló, így érthető, ha az utazási iroda fenntartja magának a jogot, hová viszi és hová nem. Ami nem maradhat ki, az természetesen az Akropolisz, azaz a fellegrvár. Az akropolisz felé, a jelentős forgalom miatt olykor lépésben haladva, alkalmunk nyílik legalább szemünkkel becserkészni az egész Anatólia (Törökország ázsiai részének) legnagyobb méretű romépítményét, a „Vörös Bazilikát” azaz a Szerapisz-templomot. Szerapisz egyiptomi isten volt, a tiszteletére emelt templomot a bizánci időkben alakították át keresztény bazilikává – János evangélista dicsőségét hirdetve –, majd később török dzsámivá. A vörös téglából épült monumentális alkotást földrengés döntötte romba, ám romjaiban is lenyűgöző látvány. A templom köré csoportosult egyházközösség egyike volt Kis-Ázsia hét fő gyülekezetének – Pergamon (Bergama), Tiatira, Szmirna (Izmir), Szardi, Filadelfia (Alasehir), Loadikeia, Éfezus (Selcuk) – melyeknek keresztényeit János apostol és evangélista a „Jelenések könyvé”-ben (Apokalipszis) arra buzdította, hogy állhatatosan várják Krisztus eljövételét.

Pergamon fénykora a Kr.e. 283 és 133 közötti másfél évszázad, amikor a városállam önálló Pergamoni Királyságként ismeretes. Az „attalidák”, azaz az Attalosz dinasztia tagjai uralkodnak. Az uralkodóház harmadik tagja, III. Attalosz végrendeletileg (!) Rómára hagyja a birodalmat. A Római Birodalom ilyen könnyen még nem jutott újabb gyarmathoz! Rómát Bizánc, majd a XIV. század elejétől a törökök uralma követte. A Pergamon nevet talán csak a pergamen őrizné, ha 1878-ban egy vasútépítő német mérnök nem fedezte fel a pergamoni nagyoltár domborműtöredékét. A megmaradt töredékekből rekonstruált, eredeti nagyságában látható Zeusz-oltár ma a berlini Pergamon-múzeum díszje. A megindult ásások sorra tárták fel Pergamon további híres csodás épületeinek, köztük a városállam híres könyvtárának romjait. A négy teremből álló épület természetesen nem mai értelemben vett könyveket őrzött. Előbb egyiptomi papiruszból készült tekercsek, később a papirusz importjának megszűnése után különlegesen cserzett és puhított állatbőrök pótolták az ókor „papírját”. A bőroket viszont már nem csak tekercsbe lehetett hajtani, hanem

könyvalakba összekapcsolni is. Később világszerte pergamennek kezdték nevezni a bőr alapú „könyveket”. A pergamoni könyvtár méltó vetélytársa volt Ptolemaiosz alexandriai könyvtárának. Sajnos, a könyvtár állományából alig maradt meg valami, pedig bizonyára sok orvostörténeti forrást is őrizhetett, pl. Galénosz munkáit.

Nem véletlenül e nevet emelem ki. Galénosz, latinosan Claudius Galenus Kr.u. 130 körül született Pergamonban, tehát a városállam/királyság fénykorának utolsó éveiben. A nagyközönség általában úgy tudja, hogy az ógörög orvosok legnagyobbika a félévezreddel korábban élt Hippokratész volt. Ő is „majdnem” Kis-Ázsia szülőtte, hiszen szülőhelye, a görög Kósz szigete az Égei-tengerben terül el, közel a török parthoz, átellenben Bodrum városával, melyet hajdan Halikarnasszosz-nak hívtak. Az orvostörténészek többsége szerint azonban „az ókori orvosi tudomány csúcsa: Galénosz” volt. A macskakörmök arra utalnak, hogy ismét Benedek István kitűnő könyvére, a „Hügieia”-ra hívom fel a figyelmet. E kötet részletes életrajzot és értékelést közöl Galénoszról is. Ebből emelem ki, hogy Galénosz gyermekkorában épült fel szülővárosa hatalmas „aszklépionja” (erre még visszatérek!) – talán atyja közreműködésével is, aki neves építész volt. Nincs terem a részletes életrajz közlésére, csupán arra utalok, hogy a kiválóan képzett Galénosz 32 éves korában Rómába költözött (közben ugyanis szülővárosa is – végrendeletileg – a Római Birodalom része lett). Hamarosan Róma híres és irigyelt orvosa, többek közt a tájainkon, a Garam mentén is megfordult filozófus-császár Marcus Aurelius orvosa is ő volt. Két rokonlélek talált itt egymásra. Akit érdekel, hogyan jött ki egymással a két filozófus, a császár és orvosa, olvassa el az ismeretterjesztő irodalom nagy öregének, a német Ph. Vanderbergnek a „Die heimlichen Herrscherr” c. könyvét (2003-tól cseh nyelven is olvasható: „Utajeni vládcové” címmel). Galénoszt sokan azért teszik Hippokratész elébe, mert egyrészt Hippokratész művei is Galénosz kommentárjain át váltak ismertté, másrészt a 17. század közepéig orvostudományi kérdésekben Galénosz volt a fő tekintély. Ma, amikor a tudományos ismeretek „felezési ideje” években mérhető csak, nehéz belegondolni is, hogy Galénosz tanai ezeröttszáz éven át éltek.

Mint már említettem, mire Galénosz felnőtt, már állt a pergamoni Aszklépión. Hogy megértjük, mi is volt valójában ez a titokzatos nevű intézmény, szükséges egy kis – Kerényi Károly szavaival – „mitológiai séta”. A „mindig nyájas” – ógörögül ezt jelenti a neve – Aszklépiosz a görög mitológia orvosistene. Az isteni eredetről több legenda terjedt el az ókorban, én most a legismeretebbet adom közre – dióhéjban. Mint ismeretes, a görög istenek szívesen szálltak alá az Olimposzról és létesítettek – nem csak szóbeli – kapcsolatot a földiekkel. Egy ilyen leereszkedése alkalmával a tudás, bölcsesség, ifjúság és gyógyítás (!) istene, Apollón, a napisten, a lábait a tóban áztató királyné, Korónisz lepte meg és tette magáévá. Vissza-visszajárogatott a királynéhoz, és amikor megtudta, hogy a királyné mást szeret, mindkét szerelmes sorsa a halál lett. Apollón azonban tudta azt is, hogy a királyné az ő magzatját hordja a szíve alatt, ezért kivágta a még élő magzatot – ő volt Aszklépiosz! – a már halott királyné méhéből. Íme, a ma császármetszésnek nevezett műtét mitológiai megjelenése. A pici Aszklépioszt a varázsfüveket ismerő Kheirón kentaur – feje s felső teste ember, alsó teste ló – gondjaira bízta. Aszklépiosz jó diáknak bizonyult, és olyan híres gyógyító lett belőle, aki még a holtakat is visszahozta az alvilágból. Ezért az alvilág öre, Hádesz, azaz a „láthatatlan” (a rómaiaknál: Pluto) panaszt tett a főistennél, Zeusznál. Zeusz istentársa, Hádesz panaszát jogosnak találta és ezért villámával halálra sújtotta a túl buzgó orvost. Erre persze a „kolléga”, az istenorvos Apollón haragudott meg. Zeusz, hogy kiengesztelje Apollónt, nemcsak feltámasztotta Aszklépioszt, hanem fel is vette őt az istenek közé az Olimposzra. Aszklépiosz tehát kétszeresen is orvosisten – genetikailag (apja révén) és a főisten, Zeusz kegyéből is.

Természetesen ez csak a legenda egyik, nagyon rövidített változata. A mitológia, az ógörög bájregék szerelmese figyelmébe ajánlom ezért az 1973-ban elhunyt világhírű magyar vallástörténész, Kerényi Károly 1999-ben magyarul is kiadott „Az isteni orvos. Tanulmányok Aszklépioszról és kultushelyeiről” c. kitűnő monográfiáját. (Az eredeti 1948-ban németül jelent meg).

Mint tudjuk, a görög mitológia istenei megjelennek a római mitológiában is – persze latin nevekkkel – pl. a görög Zeusz-

ból Jupiter, Hádeszből Pluto lesz. Aszklépiosz latin megfelelője Aesculapius. Maradjunk azonban a görög névnel, hiszen ebből magyarázható az aszklépión kifejezés is. Aszklépiosz orvosisten lezármozottjai az aszklepiádok, azaz Aszklépiosz-sarjak. A görögök ugyanis a fiú utódokat apjuk után nevezték el, hozzáragasztva az apa nevéhez az –ád, -ida vagy –idész képzőt. (Fentebb már említettem az „attalidákat”, Attalosz pergamoni király sarjait). Az is régi szokás volt a görögöknél, hogy a gyógyforrásoknál, gyógyító szentélyeknél tapasztalt csodás gyógyulásokat valamilyen helyi istenség „beavatkozásának” tekintették. Az Aszklépiosz-legenda terjedésével egyre nagyobb területen alakult ki az Aszklépiosz-kultusz, aminek az lett a következménye, hogy a helyi kis istenségeket az Olimposzra került Aszklépiosz orvosisten váltotta fel. Az átadások során – nem csak Pergamonban – számtalan szobor, dombormű, sztéle (emlékoszlop) került elő. Ezek az orvosisten „jelvényeiről” ismerhető fel: ilyen a botra tekeredő kígyó (lásd a Trójánál említett Aszklépiosz-kígyót!), az őt őrző kutya a lábainál, könyvtekerés a kezében. Gyakran a haláldémonnal, egy rút, kis törpével, Teleszforossal együtt ábrázolják őt. Nem ritka az sem, hogy „az egészség őrzője” Hügieai (Hygieia) nevű lányával szerepel együtt – nevéből származtatható a „higiéna” szó. Mert Aszklépiosz abban is követte istentársait, hogy több gyermeket is nemzett. Említettem már, hogy két fia, Makháon és Podaleirosz részt vett a trójai háborúban, Panakeia lánya pedig a gyógyszerek ismerője volt – nevéből származik a „panacea”: mindent gyógyító csodaszer – neve is.

Az Aszklépiosz-kultusz térhódításával a már említett gyógyforrások, szentélyek környékét „aszklépión”-nak kezdték nevezni – utalva a fő gyógyító erőre. Az orvostörténetírás több mint 300 aszklépiónt tart számon csupán Görögország területén. A leghíresebbekről, az Epidauroszban, ill. a Kósz szigetén találhatóokról Kerényi könyvében olvashatunk. Benedek István szerint legalább ennyi található a ma nem görög területeken, így pl. Kis-Ázsiában is. Itt a leghíresebb a pergamoni aszklépión volt.

A pergamoni Aszklépiónt a Kr. e 4. században alapították a város falain kívül, délnyugatra Pergamontól, majd a Kr. u. 2. sz.-ban újjáépítették. Sajnos, a 3. sz. közepén egy földrengés romba

döntötte – a romok feltárása, restaurálása 1927-ben kezdődött. A várossal egy kb. 800 m hosszú, oszlopsorral közrefogott sétány, az ún. „szent út” kötötte össze, amely az aszklépcion keleti oldalán egy díszes főkapuba torkolt. Ennek homlokzatán ez a kőbe vésett felirat volt olvasható: „Az istenek hatalmassága nevében a halálnak tilos belépnie e szent helyre!”

Maga az aszklépcion egy 110x130 méteres, három oldalról oszlopos folyosóval körülkerített udvarból és az udvar köré csoportosított épületekből, építményekből állt. A bejárat a keleti oldalon volt, itt hiányzott az oszlopsor. A főbejárattal szemközt, tehát a nyugati oldal közelében voltak a gyógyforrások, amelyek miatt tulajdonképpen keletkezett az egész komplexum. Volt itt könyvtár – melybe természetesen bekerültek a Galénosz műveit tartalmazó pergamenek is – Hadrianusz római császár életnagyságú szobrával, félkör alakú nézőterű, 3500 nézőt befogadó „színház”. A tágas belső udvaron álló csarnokoknak csak az alapjait sikerült rekonstruálni, köztük voltak az ún. alvópavilonok. A pergamoni aszklépcion különlegessége, hogy az udvar közepétől egy 80 m hosszú, 2 és fél méter széles, ma is járható alagút vezet a délkeleti sarokban elhelyezkedő gyógyító-, kezelőépületbe. Ez egy 26 méteres belső átmérőjű henger alakú építmény volt, három vastag fallal körülvéve, úgy, hogy a „henger” külső átmérője elérte a 60 métert. A belső és középső fal közti területen apró termek voltak az „álomkúrákhoz”. A nagy udvar keleti részén állt az Aszklepionszentély, ma már csak romjait láthatjuk.

A romok, a kövek sok mindent „elmondanak”, arról azonban, hogy milyen gyógyítás folyt az aszklépcionban írásos anyag, költemény maradt fenn. Egy, a közeli Szmírnában (ma: Izmir) élő rétor (szónok), Aeliusz Ariszteidész, Kr. u. 160 körül megbetegedett: nehezen lélegzett, belázasodott, hasa felfúvódott. Pergamonba költözött és gyógyíttatta magát az aszklépcionban. A gyógyítás az ő esetében is az „alvópavilonban” kezdődött, ún. inkubációval. Tótfalusi István Idegenszótára szerint az inkubáció eredeti jelentése a kotlás, a tojás kiköltése (azaz a tyúk „ráfekvése” a tojásra). Átvitt értelemben azt jelenti, hogy a gyógyulni vágyó (jóslatkérő) álmában kapja meg az isteni üzenetet gyógyítása módjáról. (Zárójelben jegyzem meg, hogy ma inkubációnak nevezzük a fertőző

betegség „alvó”, lappangási idejét is, azaz azt a pár napot, hetet, amely a fertőző ágens testbe kerülésétől a betegség első tüneteinek megjelenéséig eltelik). Álmában Ariszteidészt is meglátogatta az orvosisten, Aszklépiosz, és tudtára adta, hogy gyógyulása ugyan lassú, de sikeres lesz. A derék szónok mindezt költeményben örökítette meg. A szakirodalom szerint ez az első, írásban ránk hagyott dokumentuma az álomlátásnak. Ariszteidész 13 hosszú évet töltött Pergamonban, és részletesen leírta az aszklépcionban használt gyógymódokat. Csupán felsorolásukra szorítkozom: vízgógyászat – „víz nélkül nincs gyógyulás” (Ariszteidész) – beleértve az iszapfürdőt, iszappakolást; napfürdő (napozás); masszázs; sebészeti beavatkozások. Ez utóbbiak mestere Galénosz volt, akinek mint a gladiátorok „üzemi orvosának” alkalmá nyílt a legváltozatosabb szúrt, vágott, szakított, zúzott sebek ellátásával nagy gyakorlatra szert tenni.

A gyógyult betegek hátatáblával, a beteg testrészt (kezet, lábat, fület, szemet) ábrázoló, bronzból vagy égetett agyagból készített bonctani figurával köszönték meg Aszklépiosznak a tanácsot és „papjainak”, a tanács alapján történt gyógyítást. E jelek többsége, a már említett Hadrianusz-szobor, ill. Aszklépioszt hűséges kutyájával ábrázoló síremléktöredék az aszklépcionhoz közeli pergamoni múzeumban tekinthető meg. Sajnos, időszükében ide már nem jutottunk el.

Az időszükét az okozta, hogy még aznap várt ránk egy további ókori „csoda”, Efezosz. Ezért nem álltunk meg az útba eső Izmirben, a korábbi Szmírnában sem. Ezt több oknál fogva is sajnáltam. Először is azért, mert 1926 májusában itt járt Márai is. „Szmírna a szőnyegek, az olaj, a füge, a datolya, a gyapjú, a dohány, a bor, az ópium és a görög kémek városa” – indítja Istenek nyomában c. könyvének „Az ordító dervisek” c. fejezetét. Márai felsorolásából csak az utolsó tétel kíván magyarázatot. Az I. világháborút követően angol, francia bátorításra az Égei-tenger partját és így Szmírnát is görög csapatok szállták meg, azzal a szándékkal, hogy a megszállt területet Görögországhoz csatolhassák. 1919 és 1922 között a város a görögöké volt, ekkor azonban Kemal pasa (a későbbi Atatürk) csapatai kiűzték a görögöket. Négy év múlva, Márai látogatása idején az itt rekedt görögöket joggal tekinthették kémeknek.

A másik okra az orvostörténész hivatkozik, aki szívesen megnézte volna Izmir Régészeti Múzeumát – a pergamoni Aszklépióból is kerültek ide értékes műtárgyak – és még szívesebben az „Egészségügyi Múzeumát”. Talán rábukkantam volna a pár évet itt töltött Galénosz vagy a 18. század elején a Velencei Köztársaság követeként itt élt Pilarini doktor nyomaira. Az utóbbi egyike volt azon orvosoknak, akik a himlőoltás ősi módját (a variációt) Európa felé közvetítették.

Az izmiri látogatás elmaradásáért azonban kárpótolt az ezeoszi élmény. Izmirt tehát csak érintve, még 70 km-t utaztunk, hogy megérkezzünk a szeldzsuk-törökökről elnevezett Selcuk városba. E város mellett található az ókori Efezosz, mai török néven Efes romjai. Fentebb idézőjelek közé tettem a csoda szót, ám Efezossal kapcsolatban a macskakörmöket nyugodtan el is hagyhatjuk. Hiszen éppen itt állt az ókori világ egy csodája: Artemisz temploma. Rajta kívül még egy világcsoda köthető Kis-Ázsiához, a Hippokratész szülőhelyével kapcsolatban már említett Halikarnasszosz (ma Bodrum) mauzóleuma. (A teljesség kedvéért a többi öt csoda: a piramisok, Szemiramisz függőkertje, Zeusz szobra, az alexandriai világítótorony és a Rodosz szigetén állt Kolosszus).

De ki volt Artemisz? A már sokat emlegetett istenorvos, Apollón ikertestvére. A mitológia szerint Létó, Zeusz számtalan kedvesének egyike az Efezosz közelében lévő Ortügia ligetben szülte meg őket. S mivel Aszklépiosz Apollón fia volt, Artemiszt a nagynénjének tekinthetjük. Mint Zeusz lánya, természetesen ő is istennő volt: a vadászat és természet istennője (római megfelelője: Diana). Kevésbé köztudott azonban, hogy ő volt a termékenység istennője is. Sőt, a Pallas Nagy Lexikona szerint eredetileg az éjjelt bevilágító fénynek, azaz a holdnak volt az istennője. Az ókorban hittek a hold és a havibaj közti összefüggésben – talán így lett Artemisz a termékenység, a szülések istennője is. S mivel a termékenység legláthatóbb jele az anyatejtől duzzadó emlő, Artemiszt általában sokmellű (3 sorban 7-7-7 emlő) istennőként formálták az ókor szobrászai. Efezosz már a Kr. e. 8-7. században nagy város, kikötője nagyobb forgalmat bonyolított le, mint Pireusz (Athén mellett). A tengeri kereskedésben meggazdagodott ezeosziak a Kr. e.

6 században a várostól északkeletre a sokmellű istennő tiszteletére megépítették a hellenisztikus világ legnagyobb méretű templomát, teljes egészében márványból. Sajnos, e templom is a többi csoda sorsára jutott: tűzvész, földrengés, a gótok rablótámadása döntötte romba. A márványtömböket széthurcolták, a templom környéke elmocsarasodott. Romjait az ingoványból, a pár méteres iszaprétegből 1869-ben kezdték csak kiásni. Ma már a templomnak csak egyetlen oszlopa áll eredeti helyén. Ott jártunkkor éppen egy gólya tollázkodott a tetején.

Természetesen magában a romvárosban, Efezoszban is lépten-nyomon az Artemisz-kultusz nyomaira bukkantunk. Efezosz részletes, kitűnő felvételekkel illusztrált leírása minden útikönyvben megtalálható. Az orvostörténész ezek közül a „Celsus könyvtára” néven ismert épületre hívja fel a figyelmet, pontosabban annak névadójára. Első asszociációként ugyanis az orvostudományról (De medicina) 8 könyvet írt római enciklopédista Aurelius Cornelius Celsus (Kr. e 14- Kr.u. 38) neve „ugrik be” a könyvtárral kapcsolatban. Nem róla van azonban szó, hanem névrokonáról, Gaius Julius Celsusról, aki a római birodalom „Ázsia provinciájának” volt a kormányzója (prokonzul). A könyvtárat az ő fia építtette atyja emlékére a Kr. u. 2. század elején. A könyvtár – a már emlegetett pergamoni és alexandriai könyvtár mellett – egyike volt az ókor legjelentősebb tudomány- és műveltségárának. A könyvtár falában lévő fülkék őrizték a papirusztekercseket, a pergamenből készült könyveket. Sajnos, ezek egy könyvtártűzben örökre elvesztek az utókor számára.

Ez azért is sajnálatos, mert minden bizonnyal ott voltak a könyvtárban, a város, Efezosz szülőltének Szoránosznak, latinosan: Soranusnak a pergamenjei is. A Kr. u. 98 és 138 között, tehát a könyvtár építése idején élt, Alexandriában tanult és Rómában működő orvos, korának nemcsak egyik legjobb, hanem legtermékenyebb doktora is volt. Írt a lázokról, a heveny (akut) és idült (krónikus) betegségekről, sebészeti, gyógyszeres témákról – sőt megírta a nagy előd, Hippokratész életrajzát is. Ezekből a munkákból csak töredékek maradtak fenn, viszont teljes terjedelmében ismerjük a „Peri gūnaikeión pathón” (Nők betegségeiről) c., bábák számára írt négy részből álló tankönyvét. Ennek első kötete a

közelmúltban, 2006-ban magyarul is megjelent Grandvohl Edina fordításában. A könyvben részletes Szóranosz-életrajz is található. Ha ókori görög lennék, bizonyára azt írnám, hogy Artemisz isteni beavatkozása tette lehetővé, hogy Szóranosznak éppen a női termékenység kiszolgálóinak, a bábáknak írt könyve maradjon fenn az utókorra.

Artemisz kegyeit élvezhette azonban Szóranosz kortársa, a szintén efezoszi születésű Rufosz (Rufus Ephesius) is, aki Alexandriában tett szert hírnévre. Ő is foglalkozott ugyanis a termékenységgel, igaz annak árnyékos oldalával: értekezést írt a meddőségről.

S ha fentebb ismételt szó esett a női nem legszebb feladatáról, az anyaságról, megemlítem, hogy Selcuk-Efezosz egyik legtitokzatosabb nevezetessége a várostól mintegy tíz km-re fekvő Aladag nevű hegyen található. A legenda szerint kb. Kr. u 42-ben Szűz Mária Jézus legkedvesebb tanítványa, János apostol kíséretében a jeruzsálemi üldözések elől menekülve, itt, Efezoszban telepedett le. Letelepedésük feltételezett helyén ma egy kis kápolna áll, mely a keresztény világ egyik szent zarándokhelye. 1967-ben VI. Pál, 1979-ben II. János Pál és 2006. november 29-én XVI. Benedek pápa is ellátogatott ide.

Sajnos, az útitervben nem szerepelt Szűz Mária háza sem. Helyette egy könnyen felejthető borkostolón – a magyar borok sokkal jobbak – vettünk részt egy Sirince nevű kis hegyi faluban.

Sah, onyedi – kedd, tizenhetedik

Az Ordódy Katalin által is megörökített tengerparti üdülőhely, Kusadasi egy ultramodern hoteljében töltött éjszaka után elhagytuk az égei partvidéket. A Magas-Tátra nagyságú hegyláncok közt a Büyük Menderes folyó völgyében utaztunk tovább kelet felé. A folyó török neve nem sokat mond, ám ha visszaadjuk eredeti görög nevét: Maindrosz, ill. ennek latin változatát a Maeander-t, máris ismerős a képlet: róla kapja világszerte a szeszélyesen kanyargó folyó a „meander” elnevezést. (Zárójelben megjegyezzük:

az ókori görög művészet egy jellegzetességét a hullámszerű vagy derékszögű motívumok ismétlődését is meandernek, kígyódísznek nevezzük). Denizli tartományban jártunk, központja a „kakasok városa”, Denizli: az egykori véres kakasviadalok helyett napjainkban kakaskukorékolási versenyeket rendeznek a városban.

Denizlitől kb. 20 km-re található mai napunk fő úti célja: Pamukkale. A török pamuk (gyapot) és a kale (vár) szavakból alkotott név telitalálat: amikor a távolban feltűnik, valóban egy hófehér gyapotból épült erődítményre emlékeztet a csillogó fehér „bolyhokkal” borított domboldal. Eddigi helyszíneinken ismételt tapasztalhattuk a földrengések káros hatását az emberi alkotásokra. Itt végre a földmozgás hasznával is találkozunk: a pamukkalei domborzatot tektonikus (a földkéreg mozgásával kapcsolatos) erők hozták létre, nyugat-keleti törésvonalat képezve. E törésvonal mentén számtalan forrás tört fel a felszínre, ezek egyike, a 35 fokos vizet adó, kalciumban gazdag termálforrás hozta és hozza létre folyamatosan a pamukkalei cseppkőbirodalmat. Mintha a domicai/aggteleki cseppkőbarlang felszíni változatát látnánk megszámlálhatatlan apró kis terrasszal. Számtalan ragyogóan fehér falú, bolyhos fecskefészek teraszszerűen egymás mellé, alá, fölé rakva. A teraszokat kagylóra vagy fél dióhéjra emlékeztető kis medencék alkotják, peremükön átbukik a kalciumban gazdag víz, tovább építve, erősítve így a kagyló falát, peremét. A hófehérségét csak itt-ott szakítja meg egy-egy leánder rózsaszínű virága, mely a kis teraszok közt kialakult cseppkőfüggönyök oldalát díszíti. Termálvízről lévén szó, természetesen fürdésre is alkalmas. A rend szigorú török öre vigyáz arra, hogy csak a kijelölt helyen és mezítláb lépjunk be a teraszokhoz vezető medencébe. Óvatos duhajként nem próbálkoztam eljutni valamelyik kagylóba s azt magánmedencének kisajátítva, megmártózni benne. Tudtam ugyanis lesz erre meg alkalom...

A pamukkalei víz, mint általában a termálvizek, gyógyvíz is. Ma már megállapíthatatlan, mikor kezdték gyógyfürdőként használni Pamukkale vizét. Annyi bizonyos, hogy a már emlegetett pergamoni királyság idején, tehát a Kr. e. 2. században város állt itt. Hieropolisz volt a neve. Miután a pergamoni királyság Róma ölébe hullott, Hieropolisz hamarosan a birodalom kedvenc für-

dóhelye lett. Hieropolisz fő istene az istenorvos, Apollón volt – templomának ma már csak romjai láthatók. Nem ő volt azonban az első isten e vidéken. Már a görögök előtt létezett, az akkor még Frígiának nevezett vidéknek egy Kybele nevű anyaistennője. Valástörténészek hívják fel a figyelmet a szinkretizmus nevű jelenségre: a későbbi görög, majd római istenek fokozatosan kiszorítják a korábbi helyi istenségeket és átveszik azok kultuszát. Kybele anyaiszten helyébe pl. Apollón anyja, Léto lépett, Apollón pedig a frígiai napistent, Lairbenuszt váltja fel. Isztambulban, a Top Kapi háreméről írva már említettem, hogy az eunuchok intézménye nem török találmány volt. Nos, a frígiai Kybele papjai szintén heréltek voltak, és istennőjüket éppen itt, Hieropoliszban egy szokatlan helyen dicsérték. E szokatlan hely ma „Plutonium” néven ismert. Plutón (latinosan: Pluto), az Aszklépiosz Olimposzra kerülésében is „ludas” Hádesz, Zeusz főisten testvére, az alvilág korlátlan ura volt, az ő fennhatósága alá tartoztak a földfelszínre törő vizek, gázok is. Ilyen „gázokádó” hely volt a Plutonium is, melyről több ókori szerző is híradást hagyott ránk. Leggyakrabban a történeti földrajz úttörőjét, a görög Sztrabónt idézik, aki valamikor a Kr.u. 1. század elején járhatott Hieropoliszban. Sztrabón egy mély hasadéknak írja le a Plutóniumot, melynek levegője minden előre halálos. Csak Kybele templomának eunuchjai képesek rövid időt eltölteni a hasadéokban – írja bővebb magyarázat nélkül Sztrabón. Természetesen nem maga a „testi állapot” tehetta erre alkalmassá a kasztráltakat, inkább helyismeretük, tapasztalatuk, netán „edzettségük” védte meg őket a gyilkos gázoktól.

A gázoktól térjünk vissza a folyékony halmazállapothoz. A pamukkalei gyógyvíznek köszönhetően az akkor ismert világ minden részéről jöttek gyógyulni vágyók Hieropoliszba. S bár a víz sokféle nyavalyát gyógyított vagy legalábbis a panaszokat enyhítette, a halál ellen hatástalan volt. Az itt elhunytak az ókor egyik legnagyobb kiterjedésű temetőjében, a „nekropoliszban”, azaz a „holtak városában” találtak végső enyhülést. A több focipálya nagyságú temetőkertben az ógörög kortól, a rómain át a korai keresztény korig terjedő évszázadokban temetkeztek ide a gyógyfürdőzést maguknak megengedhető gazdagok. Ennek megfelelően a díszes faragású szarkofágoktól a kisebb házra emlékeztető sírká-

polnáig a temetkezési kultúra számtalan válfaja tanulmányozható a hieropoliszi holtak városában. A nekropolisz nagy része még felátatlan, síremlékek tömege vár restaurálásra.

S még mindig a víznél maradványok: a Kr. u. 2. században épült fürdő az ókor egyik legnagyobb fürdője lehetett. Érdekessége, hogy ma is működik! Nem mindennapi élvezet a lassan kétezer éves medencében megmártózni, majd elnyúlni egy vízbe dőlő korintosi oszlop maradványán. A fürdő egy része ma múzeumként működik. Akinek nincs kedve elgyalogolni a nekropoliszba, itt számtalan idehozott sírkövet, szarkofágot csodálhat meg.

Egyetlen, magára adó görög város sem lehetett meg színház nélkül. A fénykorban épült, a városra letekintő, a nézőket 45 sorban ültető színház kapacitását a régebbi útikönyvek a 15 000-re becsülték – a legfrissebb, 2011-es útikalauz óvatosabb: 8500 – 10 000 közé teszi a nézők számát. Még így is lenyűgözőek a falakon látható és az istenorvos, Apollón, ill. Afrodité életéből vett jelenetekkel díszített domborművek. Idegenvezetőnk ismételtlen felhívta a figyelmünket: nem „amfiteátrum”-ot, hanem „teátrum”-ot látunk. A görög „amphi-” jelentése ugyanis „körül”, azaz az amfiteátrum: körszínház (ilyen pl. a római Colosseum) – a teátrumban nem köröskörül, hanem csak félkörben vannak az ülőhelyek.

Amit a helyszínen, pamukkalei teraszokon elmulasztottunk, azt a szálloda fürdőmedencéjében pótolhattuk. A 35 fokos gyógyvíz három fehér hattyú torkából ömlött folyamatosan az ókori elődjeire emlékeztető medencébe.

Çarşamba, onsekiz – szerda, tizennyolcadika

Végre egyszer kialudtuk magunkat, az indulás ugyanis reggel 9-kor volt. Ehhez a naphoz már nem fűződik semmilyen orvos- vagy kultúrtörténeti nevezetesség, esemény. Az utazási irodáknak is élniük kell – ezért a nap egy részét egy szőnyeggyártó üzemben tett látogatás töltötte ki. Nem untatom a Tisztelt Olvasót a részletekkel. Mindenki tisztában volt velem, hogy az „üzemlátogatás” fő

célja nem a híres török (szmirnai) csomózott szőnyegkészítés titkainak bemutatása, hanem az ott készült áru „ránk szóása”. Nem sok sikerrel...

Miután túléltek a piócaként ránk tapadó szőnyegügynökök támadását, utunk utolsó szakasza következett. A Taurusz (Torosz) hegység hóborította hegycsúcsai közt ereszkedtünk le a Földközi-tenger – a törökök Fehér-tengere (Akdeniz) – partjára, Antalyába. A települést a már többször emlegetett pergamoni királyok egyike, II. Attalosz alapította – az ő emlékéét őrzi a város neve. Ma a város a török Riviéra központja, hatalmas turistaforgalommal, kikötővel, repülőtérrel.

A fárasztó napot egy „török este” zárta: fergetes népitánc-bemutatóval és az elmaradhatatlan hastáncosnő fellépésével. Meglepetésként színpadra perdült egy férfi hastáncos is, nagy tetszést aratva a hölgyvendégek körében. Kinek a pap, kinek a papné...

Persembe, ondokuz

– csütörtök, tizennyolcadika

Utunk utolsó napján megismétlődik az előző nap forgatókönyve: üzemplátogatás, ráadásul két helyen: egy aranyékszereket előállító, ill. egy bőrfeldolgozó üzemben. Rövid „szakmai” bemutató, aztán lecsapnak ránk a „keselyűk”: vegyünk fülbevalót, gyűrűt, nyakláncot, kéztitáskát, bőrkabátot. Ember legyen a talpán, aki az állandóan törökül, angolul, németül duruzsoló és fáradhatatlanul, újabb és újabb ékszereket ránk aggató ügynök kezéből ékszermentesen szabadul...

Igazi felüdülést jelent, amikor véget ér e tortúra és egy gyalogtúra során eljutunk az óváros központjába. Az elmaradhatatlan, ágaskodó lován ülő Atatürk szobra, az ún. bordázott minaret és a Hadrianusz-kapu látványa még egyszer eszünkbe juttatja utunk fő célját: a múlt megidézését. Az orvostörténészeknek itt már kevés látnivalója akadt, talán az Antalyai Múzeumban rábukkant vol-

na a Kr. u. I. században itt született Athenaeus de Attalia orvos nyomára is. Jeles „aszklepiád” volt, az ún. pneumatikus tan megalkalmazója. Azt vallotta ugyanis, hogy a belélegzett, ill. a bőrön át beáramló levegő (pneuma) tartja egyensúlyban testünk alaptulajdonságait. Betegség akkor keletkezik, ha ezek, ti. hideg, meleg, száraz és nedves tulajdonságok egyensúlya megbomlik.

Délután egyéb „egyensúlyra” volt szükségünk: a meglehetősen hullámzó tengeren történő sétahajókázást az utasok többsége végig ülve „élvezte” csak. A másnapi korai, fél háromkor történő ébresztőt követően az antalyai reptéren vettünk búcsút az orvosistenek földjétől, Kis-Ázsiától.

E „búcsú” orvostörténészhez illő volt. Amikor ugyanis a túlbuzgó török vámos „röntgenszeme” bőröndöm alján egy 19x16cm-es „gyanús”, lapos tárgyat fedezett fel, kipakoltatta velem az egész bőröndöt. Csalódottan konstátálta, hogy nem valamilyen műkincsről, csupán egy Pergamonban vásárolt, kicsit giccses, a gyógyító Hippokratészt ábrázoló, márványutánzatú agyagtábláról van szó. Udvariisan elnézést kért, és kedves mozdulattal jelezte: lehet újra csomagolni az egész bőröndöt...

KONCZ CSILLA:

Látogatás

- Nem voltál egy hétig. Közben Marika megszült. Megmutatták a gyereket. Fiú.
- Apa, hiszen voltam itt tegnap is. Marika pedig itt van melletted, nem hiszem, hogy gyereke született ennyi idősen.
- Hazudsz, nem veszel komolyan. Nem erre neveltelek. Tegnap nagyon fáj a szívem. A nővér azt mondta, nem ehetek vacsorát, mert egész nap hánytam. Nem is kell a vacsorájuk, anyád majd főz nekem. Megígérte, mikor mondtam, hogy készítsen tökfőzeléket, úgy, ahogy én szeretem. Szegény már otthon főzi, te meg csak szórakozol, ahelyett, hogy segítenél.
- Apa, anya már öt éve nem él. Tegnap voltam itt, és hoztam neked tökfőzeléket.
- Nem figyelsz rám. Annyit hánytam, hogy anyád mondta is Marikának, hogy inkább ne most mutassa a gyereket. Pedig olyan formás gyerek. Te is lehettél volna olyan, de te beteges voltál, sovány. Anyádnak csak gondja volt veled. Te meg nem törődsz velünk. Tegnap is úgy vártalak. Nagyon fáj a szívem, majdnem meghaltam. Anyád itt volt, szorította a kezem, csak azért éltem túl.
- Apa, de már jobban vagy, ugye?
- Jobban? Sosem leszek én már jól. Ritkán jössz, akkor is mindig egyedül. Szégyellsz az unokáim előtt?
- Apa, nekünk nem lehet gyerekünk. Tudod. Elhoznám hozzád, ha lenne unokád.
- Miket mondasz?! Ne hazudj nekem! Bezzeg Marika, ő elhozza az unokámat. Ő nem szégyelli, hogy mivé lettem.
- De apa, Marika most is itt van melletted, nincs gyereke. S ha lenne, ő akkor sem lenne az unokád.
- Miket hordasz össze? Anyád ha ezt hallaná! Inkább eredj haza, segíts neki a főzésben! Már készíti a tökfőzeléket. Itt nem úgy főzik, ahogy ő. Mielőtt meghalok, még eszek egy jót! Indulj! Segítség nekik!

- De apa! Anya már... Jól van. Megyek. Segítek neki, aztán behozom a főzeléket. Holnap talán az unokádat is elhozom.
- Rendben, fiam. Most alszom egyet. Legközelebb tovább maradj! Hiányzik anyád.
- Nekem is.

Emlékek és adalékok egy Dúdor István-képhez (25 éve halt meg a gömöri festő)

*Megyek Dúdorral az utcán. Melyik utcán? Az isten tudja. Leszáll
élnék egy galamb. Énekelni kezdenék:*

*„Midőn Havannában hajóra szálltam én...” Pista ránéz a ga-
lambra, megörkönyödve, s ezt mondja: „Picasso, te piszok!”*

[Részlet Zs. Nagy Lajos „Ne üssetek agyon!”
(Dúdor István kérése) című írásából]

Dúdor István halálának első évfordulóján, 1988-ban, a Marcelházi Művelődési Otthon kiadásában (Juhász R. József, Németh Ilona és Soóky László szerkesztésében) egy sokszorosított kiadvány jelent meg a dereski festőről. Képzőművészek, írók, költők emlékeztek rá, a festőre és jelenségre, akit nagyon sokan ismertek, s akiről a korabeli szlovákiai magyar értelmiségnek (és nemcsak annak) különös, nem mindennapi emlékei voltak, vannak. Ezek az emlékek (feldolgozva, tehát írásban is megőrizve, és feldolgozatlanul, szájhagyomány útján terjedve) máig élnek, hiszen a nemzedék képviselői (a mai ötvenesek, hatvanasok), akik közelebbi kapcsolatban álltak vele, gyakran felelegetik a történeteket, amelyek a festőhöz kötődnek. Az említett, sebtében összeállított füzetet a képzőművész, költő és performer Juhász R. József (Rocco) vezeti be. Egy rövid „életrajz” is eligazítja az olvasót a tekintetben, hogyan is találta meg rövid életére szóló hivatását Dúdor:

„Dúdor István úgy került be a prágai Képzőművészeti Akadémiára, hogy éppen elfogyott a pénze. A Moldova partján lévén, kihez is fordulhatott volna kópés bátorságával kölcsönért, ha nem a kor egyik legjelesebb cseh képzőművészehez, František Jiroudekhez. A neves tanár nem rúgta ki a sötét bajszú fiatalembert, hanem megkérdezte, ki fia-borja. Ő pedig azt felelte, hogy piktor, ezért is fordul hozzá, a kollégához. Jiroudeknek megtetszett a férfi, persze nemkülönben

előkerült munkái. És rövid időn belül a dereski villanyszerelő, aki iparművészeti középiskolában is eltöltött egy esztendő, érettségi bizonyítvány nélkül Jiroudek nemzeti művész tanítványa lett. Hetvenkilenc júniusában, kölcsönkapott, sziürke öltönyben, teljesen kopaszra nyírtan, családtagok és barátok nagyon is hiányolt társasága híján, árván vette át az elismervényt arról, hogy művész. Képzőművész. Ami ezután következett, ugyanaz volt, ami előtte. Dúdor csak festeni és rajzolni tudott, a gyakorlati élethez annyi érzéke volt, mint csecsemőnek a cipőfűzőhöz. Csakhogy a mindennapi élethez szükséges önszervezés hiányosságai az egyetemi évek után fölnagyítva mutatták magukat. Magánéletében sokat küszködött, el-elbizonytalanodott, képzőművészként viszont következetesen ugyanazt mondta. Korunk létkérdéseire kereste s adta a feleleteket. Kinok, keservek, lemondások, vereségek közepette. Szinte teljes elzártágban. Pályáját tökéletesre teljesítette ki legkegyetlenebb festménye, amit testének véres-habzó színeiből formált, nyögött-jajgatott-nyöszörgött világgá 1987. június 23-án a tornaljai parkban. Ma (1988-ban – a szerző megjegyzése), egy esztendővel meggyilkolása után is hibetetlen, hogy ez a gömöri tündérfi, melleleg öntudatlan világpolgár, a magyar képzőművészet világféltője, nem él. Élt nem egészen harmincnégy évet. Bár pontosabbak lennénk, ha ezt íránk: lehetetlen tudni, mennyit élt. »Már százezer éve nézem« – mondta nemegyszer, s mi néha el is hittük neki...”

A busafejűnek nemcsak a kollégái között voltak ivócímbo-
rái, hanem, mint minden ügyes riporternek, széles ez országban. Mindig akadt valaki, akivel megállhatott a szerkesztőségi épület elé állított üres hordónál, amely a szabadtéri kocsmaszalt helyettesítette, s a mögötte funkcionáló csapszék bőséges kínálatából választani lehetett a várost körülvevő szőlőültetvények nedűiből. A busafejű inkább a savanykás borokat kedvelte, de a sör, a pálinka, a konyak, a vodka és más röviditalok is lementek a torkán. Egyszóval: mindenivó volt. Egyébként nagyszerű üzleti szellem vezette a hordó és a csapszék „üzemeltetőjét”, hogy épp a szerkesztőség előtt próbált szerencsét, mintha csak tudta volna, hány szerkesztőnek csillan fel a szeme minden reggel munkába menet, amikor a hordóra pillant.

A busafejű kezdetben a pohár roppantgató bajszossal, majd Zsével, a költővel, közben-közben a hosszú lábú Kapitánnyal és M. J.-vel is sokat álldogált a hordónál, és egy időben Dúdorral, a festővel, akivel abban az időben egyre gyakrabban találkozgatott a kocsmasztalok félhomályában.

A szerkesztő rettegett a közös szolgálati utaktól. A képmutató rendszer kevés dolgot tűrt el, de az italozást igen. Az ilyen utakon pedig – egyeseknek – lehetőségük adódott az ingyen ivásra, s így a hazautazás időpontja bizony sokszor eltolódott.

Szóval az alkoholfogyasztás nem volt főbenjáró bűn, jobban figyeltek a közérkölcslés romlásának más vonatkozásaira.

De vissza a hordóhoz, amely a munkahely bejáratától alig néhány méterre hívogatta a delikvenseket, no meg a másik helyhez, a csaknem látótávolságban leledző, szinte mindig nyitva tartó Karcsi-kocsmához. Ezek a helyek – és a többi is, amelyekre most nem térünk ki – nagy szolgálatot tettek a mindenkori társadalomnak az emberi lelkek állandó karbantartása tekintetében. Az idelátogatók kimulatták, kibőfőgték magukból a napi gondot, megváltották a világot, közösen oldottak meg vélt vagy valós problémákat, és szolidárisak is voltak egymáshoz, főleg a hazafelé úton, egymás támogatásában. S a végén – mintegy kicsúcsosodásként – aludtak rá egy jót. A munka pedig megvárta őket, nem szaladt el. (A főnökök, mindenkori vezetők másutt, jobb helyeken csinálták ugyanezt, sokszor kötelezően, mert a bevett szokásrend megkövetelte, hiszen csak fehérasztalnál lehetett nagy horderejű köz- és magánproblémákat elrendezni, elintézni, de ez egy másik szféra, egy más történet.)

Nos, egy szép napon – korábban nyilván a hordót is érintve – egyszer csak egy ember jelent meg a szerkesztő cigarettafüstös, ütött-kopott szobájában, valahol a harmadik emeleten.

– Te vagy T. felesége? – kérdezte mosolyogva, lágy, puha hangon.
– Őt már... régen ismerem – mondta kissé dadogva, a palócos á-t furán megnyújtva, majd pillanatnyi szünet után, nyakát kissé behúzva, a jellegzetes gömöri szófordulattal kezdve a mondatot, folytatta.

– *Igaze*, ő kapott el, amikor ki akartam ugrani az ablakon. Azóta haragszom rá – tette még hozzá huncut mosollyal, amely mögött

érezhetően ott bujkált valami más is, valami rejtett szomorúság. A szerkesztő bólintott, hogy ismeri az esetet. Azt is tudta, Duraynál történt meg, a Káptalan utcában. Duray Miklós ott lakott akkor albertletben, Németh Pistával, a filozófussal egyetemben, s néha ott szállt meg Dúdor is, amikor Pozsonyban járt, s átmenetileg Miklósnál helyezte el képeit. A szerkesztő a történetből csak azt nem értette, hogyan emlékezhet valaki minderre, amikor „hót részegen” akarta átvetni magát az ablakpárkányon. Ezt azonban nem mondta ki hangosan, inkább szemügyre vette a „betolakodót”, akiről már sokat hallott, érsekújvári kiállítását is látta nemrég.

– Igen, én vagyok a felesége – mondta.

Ekkor lépett be a szobába a busafejű, s mint aki egy időre le akarja rázni ivócimboráját, beajánlotta a festőt riportalanynak, mondván: ő egyhamar nem lesz szabad, addig jó lesz, ha lefoglalja valaki. Összeköthető a kellemes a hasznossal. Nos, munkára fel!

A festő rögtön el akart menekülni, de végül nagy nehezen mégis kötélnek állt, előtte azonban a nagy-nagy izgalomban, reszkető kézzel elővett a zsebéből egy gyufásdobozt, s a gyufaszálak közül előkapart néhány pici, kerek, rózsaszínű tablettát, amit gyorsan bedobált a szájába. – Nyugtató – mondta –, mert ideges vagyok. – E mondatokat, kis szünet után, még megtoldotta egy kérdéssel is, ami arról árulkodott, hogy gondolatait éppenséggel nem lát-szólagos idegességének csillapítása köti le. – Jó kan? – kérdezte még az előbb emlegetett férjre célozva úgy, mintha köszönne a megismerkedés pillanatában.

A szerkesztő nem válaszolt, de nem is lepődött meg, a viselkedés természetes része volt a jelenségnek, amely a Dúdor névvel konkretizálódott.

Nos, ez volt az első találkozás. Később még nagyon sokszor összehozta őket a sors, Pista mindig váratlanul bukkant fel a városban, ahol átmenetileg Zsénél vagy másoknál horgonyzott le néhány órára, esetleg napra. Sok embernek van ilyen-olyan Dúdor-élménye, mert ki ne ismerte volna a dereski festőt, amíg élt. Kedves volt, természetes, őszinte, tiszta szívű, s ugyanakkor erőszakos, kezelhetetlen, öntörvényű, sokszor makacsul önpusztító. Nem lehetett őt nem szeretni, mégis sokan mondták egy-

másnak: „Csak a lakáscímedet ne add meg neki, mert beállt részen.”

Az élmények mozaikszerűen rendeződnek, s a fel-felvillanó emlékképek mögött ott bújik meg a hajdan volt arc: a kikopott haj nyomán kialakult magas, boltíves homlok, fölötte a koponyát takaró gyenge haj, a kissé tömpe orr s az élénk, barna szem.

Aznap, a klubesti szerdán a pozsonyi József Attila Ifjúsági Klub zsúfolásig megtelt, de hogy Galán Géza verses estje volt-e a vonzerő, vagy Zalabai Zsigmond versmondó csoportjának a bemutatkozása, esetleg Rácz Tibor harmonikaművész műsora, netán Sándor György *humoralista* fellépése, vagy valamilyen más program, esetleg a kis bor, amit a rögtönzött söntésnél meg lehetett inni – ki tudja már? De nem is ez a lényeg, hanem az, hogy a műsor után egy kis csapat elindult a pozsonyi éjszakában, hogy valahová letelepedve tovább mülassa az időt. A belváros kacskaringós kis utcái több borozót is rejtegettek, de mindegyikük dugig volt emberrel, talán azért is, mert kellemes, langyos éjszaka volt. Végül a Tokaj nevű borozóba tértek be ki ők hatan, Dúdor, Dusza István lapszerkesztő, Tözsér Árpád (akkor még nem Kossuth-díjas) költő, feleségével, Erzsivel, meg a szerkesztő a férjével, T.-vel, de mivel ott sem volt elég hely, Dusza Pista, megúván a meddő bolyongást, elbúcsúzott tőlük. Ők azonban, tovább keresve a megfelelő helyet, kikötöttek egy borozóban valahol a Korzón. Pista még le sem ült, máris rendelt, és iszonyatos gyorsasággal emelgette a poharakat, miközben szlovákiai költők meg Ady, József Attila verseit mondta puha hangján – fejből és pontosan. Amikor a negyedik kancsó bort is megrendelte, a többiek összenéztek, tekintetükkel jelezték, ideje indulni, de Pista hallani sem akart róla.

– Tözsér! Te boszorkány vagy! – hajtogatta, és közel hajolva Árpádhoz, orruk majdnem egybeért. – Boszorkány! Boszorkány! – kiabált elcsukló hangon, felállt az asztaltól, hadonászni kezdett, és amikor már az ingét kezdte tépni magán, a társaság felállt, fizettek és elindultak. A festő – más lehetősége nem lévén – utánuk kullogott. Egy ideig még látták botorkáló alakját a sötétben. – Lepsény-nél még megvolt – jegyezték meg, s mire a buszmegállóhoz értek, végleg eltűnt, mint Petőfi a ködben. Úgy szívódott fel, ahogy megjeleni szokott, mint egy hajó a tengeren: először csak ké-

ményfüstje látható, majd körvonalazódik az egész hajótest. Dúdor cigarettafüstje is sokaig ott kavargott mögöttük, valahol a pozsonyi éjszakában, alakja is fel-felbukkant még, feketén, homályosan, aztán, huss, elszállt ő maga is, mint a füst vagy a pára. Hogy mi lett vele aznap éjjel, sosem derült ki, de ez nem is érdekes.

Egy másik alkalommal történt. Ott álltak ők ketten egy pozsonyi buszmegállóban, valahol az Ymca előtt, a késő délutáni őszi párában. A város ezen a helyen mindig hangos, zajos, szinte kellemtelen. Az autók több sávban rohannak fel és alá, a főpályaudvar, illetve ellenkező irányban, a városközpont felé. Ebből a félig-meddig szervezett káoszról úszott elő a széles út túloldalán, úgy, mint ha a körülötte zajló világhoz semmi köze sem lenne. Amint könnyű lábbal közeledett, alakjának vonala élesebb kontúrt kapott. Megszokott öltözékében, a kinyúlt térdű kordbársony nadrágban, a szintén kinyúlt, egyszerű, agyonmosott pólóban és egy derékig érő béleletlen kabátban – amelyet tájainkon „vetrovka”-nak hívnak – navigálta önmagát valami felé, ami adott esetben a szerkesztő és férje volt a forgalmas autóút túlsó oldalán. Pista könnyedén áthaladt rajta, széttárt kabátját az enyhe szellőre bízta, kevés haja csapzottan ült a fején.

Lassan bontakozott ki a felszálló párából, arcára kisfiús mosoly ült ki, két keze zsebre dugva. Mintha tegnap váltak volna el, pedig hónapokig kergette a szerkesztő. Kutatott utána, telefonozott Gömörbe Dereskre, a rokonokhoz is, mindhiába. Pista eltűnt, mintha a föld nyelte volna el. S most, amikor már utána vannak a dolognak, hirtelen felbukkan, könnyedén, mosolyogva, mint korábban is mindig. S most hozzájuk lép, kisfiús, bocsánatkérő ábrázattal.

A Csehszlovák Rádió új, pozsonyi székházát 1985-ben adták át, akkor költöztek át a szerkesztőségek a volt Lenin térről és a Zoch utcából. A korszerű és érdekes, figyelemre méltó építészeti objektum egy fejtetőre állított piramisra hasonlított, s birtokbavételek a maga érintetlen szűziességében talán még szép is volt. A falak, a berendezés, az ajtók, a szőnyegek összehangolt színvilága harmóniát sugárzott. A nagy terek, tágas csarnokok – az akkori viszonyok között szokatlan elegancia – kellemessé tették benne a létet. A munkát már kevésbé.

Minden a helyén volt tehát, csak a művészeti alkotások hiányoztak a főnöki irodák faláról, pontosabban néhány szép üveg-tárgy már helyet kapott a konferenciaasztalokon, csak a drapp anyaggal bevont falak (amelyekről később kiderült, hogy azbesztorításúak) voltak csupaszak.

Egy szép napon a főnök a szobájába hívatta a szerkesztőt, és megkérdezte tőle – mint attól, aki képzőművészekkel gyakorta foglalkozik műsoraiban –, hogy nem tudna-e ajánlani egy magyar nemzetiségű festőművészt, aki a főszerkesztői szoba falára néhány képet találna szállítani. A kérés szokatlan, mondhatni, meglepő volt, de mint kiderült, a feladattal megbízott s az erre elkülönített nagyobb pénzösszeg fölött rendelkező ukrán nemzetiségű igazgatóhelyettes kikötötte, hogy a magyar részlegre csak magyar alkotótól ildomos rendelni. (Néha vannak csodák!) Különben régen megoldotta volna a problémát – vallotta be a főnök –, de magyar nemzetiségűt nem ismer, így a közbenjárását kéri. A meg-hökkent szerkesztő Dúdot ajánlotta, akit a következő napokban sikerült mozgósítania, berendelnie a szerkesztőségbe. A főnökkel való megbeszélésen a festő meglepően „jól teljesített”, felszabadult volt, kedves, megnyerő, és főleg józan. A nagy összegű megrendelésen túl egy képet grátisz is felajánlott. (Ez nem volt rossz ötlet.) Más már nem is volt hátra tehát, mint az itt-ott és Deresken a fal mellé sorakoztatott képek közül néhányat elhozni, és a megrendelőre bízni a választást. Utána zsebre lehet vágni az akkor igen nagy összegnek számító 50 ezer csehszlovák koronát, mert ennyi volt a taksa. (Ha belegondolunk, hogy egy szerkesztő átlagfizetése akkortájt 1500 korona volt, nem ígérkezett rossz üzletnek.)

Pista elégedett volt, de a megbeszélte időpontban csak nem jelentkezett, s a következő hónapokban sem. A főnök türelmetlenkedésére a szerkesztő kétségbeesett keresésébe fogott, de sem Deresken, sem az ismerősöknél nem tudta fellelni. A képek leadásának limitált időszakosa lejárt, az üzlet nem köttetett meg, ami a szerkesztőt módfelett bosszantotta, mert tudta, hogy Pistának, bár tehetséges, sosincs pénze (lehet, hogy a kettő összefügg?), s jól jönne neki egy „kis” pénznag. S itt térjünk vissza a történet elejéhez, ahhoz a ponthoz, amikor Dúdor az út túlsó felén kibontako-

zott az őszi párából, s bűnbánó arccal, kishíús mosollyal bevallotta, hogy hónapokig zsinórban ivott, s nem volt ideje foglalkozni a képeladással. Mert mit neki 50 ezer korona, amikor „más dolga” van. Potomság!

A szerkesztő egy szép nap estéjén – szolgálati útjáról megérkezvén – egy hatalmas olajképpel állított haza. A Dúdor-festmény egy gömöri tájkép volt (105 x 85 cm). A művész – láthatóan – széles ecsetvonásokkal, lendületes ecsetkezeléssel, vastagon vitte fel a vászonra a festéket. A képen a zöld szín dominált, számtalan árnyalatát megvillantva. A helyenként előbukkanó kékeszürke szín harmonikusan illeszkedett hozzá. A festmény előterében, a tájba ágyazva, egy magányos fa állt a vihart jelző időben.

A szerkesztő később, valahányszor a képre tekintett, Pistára gondolt, s arra a történetre, amelyet a kép hordozott.

Komáromban járt szolgálati úton, s a múzeumban Dúdorba ütközött. A hirtelen örömben megbeszéltek, egy óra múlva találkoznak a művészettörténész Farkas Veronika irodájában, s ott majd egy beszélgetést is megejtenek a most befejeződött és szét-szedett tárlatról.

Vera múzeumi irodája zsúfolt volt, a falhoz támasztott Dúdor-képek szinte minden szabad helyet elfoglaltak. Nagy vásznak voltak ezek, sűrűn felvitt festék, dinamikus kézjegyek, expresszív indulatok jellemezték a főként tájképekből és néhány alakos képből álló gyűjteményt. Pista már várta, Vera rögvest magukra hagyta őket. Amint egyedül maradtak, a festő rögtön előadta a már jól ismert, sokszor hallott szövegét, nyilván állandó szorongásai, féltelmei kibeszélésére. Lényege az volt, hogy ő hamarosan meg fog halni. A szerkesztő nevetett, az „ugyan, Pista, miket beszélsz, miért halnál meg, nem vagy te beteg, csak kevesebbet kellene inni” nem nagyon ért el Dúdor tudatáig. Nagy sóhajjal, megadva magát, s belenyugodva abba, hogy az ő nagy gondja a halállal most másodrendű kérdés, mert le kell bonyolítani egy verbális aktust, aminek a valósághoz annak ellenére sincs köze, hogy csupa konkrétumot közöl, türelmesen várta, amíg bekapcsolják a magnetofont, és a szája elé nyomják a mikrofont, s rögzítik a beszélgetést. (Mint később kiderült, az egyetlen felvétel, amely megőrizte a festő hangját.)

Fél év óta nem voltam otthon, hazamentem. Csak egy nap voltam Deresken, kimentem a tájba, és rögtön csináltam öt rajzot. Ezek a táj hatására azonnal megszülettek. Pedig csak annyi volt, hogy kimentem sétálni. Tus, ecset, és egyből megszületett az öt kép. Én még nem voltam Párizsban, de nem hinném – ezt őszintén mondom, és ezt több festő mondta már –, szóval én nem hinném, hogy huzamosabb ideig tudnék valahol külföldön élni. Deresk, a gömöri táj mindig visszavonz. Most is, ugye, itt vagyunk Komáromban, itt készül ez a beszélgetés, és itt sem érzem otthon magam. De Prágában sem. Mindig hazavágyom. Ezt nem lehet megmagyarázni, hogy miért van. A szülőföld szeretete genetikusan benne van az emberben, nem lehet kitörölni, és kódolva van a tájban is. Ha egy fát megfestek Gömörben, az őszinte. Itt, Komáromban legalább egy hétig kellene ugyanazon a fán bütykölődnöm, festegetnem, hogy olyan természetes hasson, mint az a gömöri fa. Érdekes dolog, de különben így van. Legalábbis bennem.

Meddig bírod ki, hogy nem mész haza? Sokat bolyongsz, hol itt, hol ott bukkansz fel. Ritkán jársz haza.

Lélekben mindig otthon vagyok. Nem múlik el egyetlenegy nap sem, hogy ne jutna eszembe a testvérem, édesanyám, édesapám, egyetlenegy nap nem múlik el. Ha még nekik úgy tűnik is, hogy hűtlen vagyok hozzájuk, de egyetlen nap nem telik el nélküliük. Anélkül, hogy ne gondolnék haza. Bacska Béla, aki a tanítómesterem volt, mindig azt mondta nekem: Pistu – mert így hívott, hogy Pistu –, te ne menj el Gömörből, mert neked itt van a legjobb lehetőség a festésre, végbevenni azokat a dolgokat, amiket szeretnél, amiket csak te tudsz megoldani. Szabó Gyula is ezt mondta. A festő nem szeret festeni, a festőnek muszáj, kell festeni. Érted? Belső kényszer, mint Gömör, ahová egyszerűen muszáj hazajönni. Valahogy ez a szívben van benne. Annak idején én is sokszor kapáltam, arattam, ilyen dolgok is voltak. Nem véletlen, hogy asztagokat is festek. Egyébként ebben az évben elkészítettem vagy százötven dolgot... Nem tudom, látad-e a kiállításomat Érsekújvárbán. Ott is ki volt állítva egy Cseh tájkép című képem, de az is gömöri volt. Ezt nem lehet letagadni, meg ugye csehszlovákiai magyar vagyok. Prágában is azért szeretett meg a tanársegéd meg a professzorom is, mert mindig magamat adtam.

Pista a rövid beszélgetés után váratlan ötlettel állt elő: – Válassz magadnak a képek közül egyet, fogadd el tőlem ajándékba, te meg T., hiszen úgymint nagyon régen akartam nektek adni egyet, de nem volt rá alkalom.

A hirtelen megdöbbenés, az öröm és a kételkedés láttán megragadta a nő kezét, és odavonszolta a fal mellett sorakozó, a kiállításról frissen leszedett képekhez. – Ne félj, ez nem függ össze a beszélgetéssel, engem ez nem érdekel. Azért adom nektek, hogy otthon akasszátok majd fel a falra, és gondolatok rám jó szívvel, mert én hamarosan meg fogok halni, és jobb, ha olyanoknál lesznek a képeim, mint ti vagytok, különben valami raktár mélyén porosodnának.

A szerkesztő nem tudta, mit mondjon. Dúdor ismét megfogta a kezét, és ráhelyezte a glédában álló képekre. – No, válassz már! Szívét öröm lepte el, válogatni kezdett, döntögette a képeket előre-hátra, már amennyire ez ilyen álló helyzetben megvalósítható volt. Gondolatban kiválasztott magának egy tájképet, amelynek homlokterében egy viharban álló magányos fa töltötte ki a teret, de mivel a képet túl nagynak találta, nem mert rámutatni, szemtelenségnek tartotta volna, s inkább a legkisebbet jelölte meg, amely szintén tájkép volt, hasonlóan szép. Pista könnyedén átdobott rajta egy papírt, és a kezébe nyomta.

Felszedelőzködött hát a képpel, és kiérve az épületből a távolabb várakozó kocsira felé vette az irányt, szívében az örömmel és az aggodalommal, hogy mit szólnak majd hozzá otthon, hogy csak úgy, ajándékba, fizetés nélkül... Mindegy – gondolta, magával és a helyzettel megalkudva éppen, amikor kiabálásra lett figyelmes. Vera integetett mögötte:

– Várj meg, azt ne vidd el, az már el van adva!

Nem tudta eldönteni, megkönnyebbült-e, hogy vissza kellett adnia a képet, vagy éppenséggel a csalódottság az, ami úrrá lett rajta. Szomorúan visszaadta a képet, és tovább-ballagott. Már majdnem a kocsihoz ért, amikor ismét hangot hallott a háta mögött:

– Éva, hallod-e, várj meg! – kiabálta ezúttal Pista, aki lélekszakadva rohant utána egy hatalmas képpel a kezében. – Ez a tiétek, ezt még nem adtuk el! – mondta elfúló hangon, homlokán verej-

tékcseppek gyöngyöztek, kinyúlt kordbársony nadrágjának szára lobogott utána a futásban.

– Ne is tiltakozz, nem viszem vissza – mondta, s már rakta is be a kocsis csomagtartójába. A viharos tájat ábrázoló kép volt a fával. Honnan tudhatta, hogy ez tetszett a legjobban? – tette fel magának a költői kérdést, de hangosan nem merete mondani, csak állt az estébe hajló délutánban, szemben a festővel, aki jobban örült, mint ő, ki tudja, minek, s mielőtt elbúcsúztak volna, huncut, kisfiús mosollyal megkérdezte tőle: – Nincs kölcsön öt koronád? Vennék egy bablevest.

A szerkesztő „nagy pénzt”, kerek ötvenest talált a pénztárcájában, átadta neki azzal a feltétellel, hogy nem a kocsmában áll meg, hiszen Vera várja.

– Most úgy néz ki, hogy egy ötvenesért vettem egy nagy olajképet – jegyezte meg, de Pistát ez végképp nem érdekelte, felszabadult volt, mondhatni, boldog, zsebre dugta az ötvenest, és vidáman, láthatóan könnyű szívvel elindult az egyik utca felé, de hogy végül hová ment, sosem derült ki. A hangfelvétel azonban megmaradt, puha hangján, palócos hanghordozásával arról beszél, hogy Deresken más az élet íze, mint bárhol a világban, édesebb. „Ott minden őszinte. Még egy fa is az, amit megfestek.”

Újra felbukkan

T. mesélte, aki a *Hét* hetilapnál egy időben a kulturális rovatot szerkesztette, megörökölvén azt Varga Erzsébettől, akit az *Irodalmi Szemle* főszerkesztőjévé nevezték ki, hogy Erzsi is „foglalkoztatta” Dúdot, időnként közölte tusrajzait. Egy szép napon, nem sokkal a rovatszerkesztő-váltás után, a festő újra felbukkant a szerkesztőségben, mondván, hogy valami fekete dossziéért jött, ebben adta át Varga Erzsinek – hosszú éveknek előtte – tusrajzait, közlésre. T. nem tudott semmiről, benézett Erzsitől örökölt fiókjába, de az üres volt.

– Nincs itt, nem tudom, hogy hol van, kérdezd meg Erzsitől – mondta. Pista azonban kötekedő kedvében volt, nem tágitott, s megfenyegette T.-t, hogy ha azonnal nem adja elő, megöli, beleiszúrja a bicskáját. És nem hajlandó máskor, később visszajönni, neki most kellene a rajzok, azonnal, ebben a percben. T. mérgesen bár, de feltúrta a szerkesztőséget, mégsem találta a rajzokat.

– Nincs meg – mondta.

– Akkor cseréljünk nadrágot – állt elő a festő egy újabb ötlettel, ami nem volt szokatlan tőle, hiszen mindenütt, ahol megjelent, előbb-utóbb nadrágot szeretett volna cserélni valakivel, de T.-nél ez az ötlete sem volt nyerő, ezért Pista ismét az elbitangolt rajzokat kezdte követelni.

– Nem jól keresed! Megöllek, ha nem adod vissza! – kiabálta, s nem volt vicces kedvében.

T. ismét túrni kezdett a kéziratok között. Évtizedes, poros papírlapoknak küldött hadüzenetet. A legtöbbjük a kosárban landolt.

– Éppenséggel nem ma terveztem rendet csinálni, kéziratokat, rajzokat nem örzünk meg – morogta, de hosszas kutatás után a maradék paksaméta alján mégiscsak felbukkant a fekete dosszié, benne a tusrajzokkal. Pista felkapta őket, s elviharzott, T. nagy megkönnyebbülésére.

Néhány órával később, az estébe hajló délutánon T. hazafelé menet a szerkesztőségből, a Széplak utca végén Tözsérbe botlott. A költő örömmel újságolta, hogy aznap véletlenül találkozott Dúdorral, és néhány remek rajzot vett tőle. Nagyon-nagyon jó áron.

A történet itt örökre megszakad, legalábbis a korábban emlegetett két ember számára, pontosabban csak félig, mert a festő, sok-sok év után is, emlékként vissza-visszajár, előtte azonban egy napon halálhírét hozza a szél. A halálban a *soha többé* a szörnyű. Az életben legalább benne van a *lehet*, a *talán*, a *majd*, a *csaknem*, a *valószínű*, a *lehetséges*, a *minden bizonnyal*, s egy kis reménnyel fűszerezve még a *soha* is más dimenzióba lép át, például: *nekem soha, de legalább másnak...*

A halálban már semmi sincs benne, s még a *soha* is elveszti szóban kódolt értelmét.

Aznap, a troliban megszólította valaki. Magas volt, nagydarab, kissé talán kövér, de nem elomló, inkább hegyszerű. Az egész megjelenése valahogy szokatlan volt, talán az akkoriban divatosnak éppenséggel nem nevezhető „frizurája” miatt is, amely az elől kissé kopaszodó férfi fejének sajátos formát adott. A korábban nullás géppel, ha nem is kopaszra, de sörtésre lemetszett gyenge, fekete haj a koponya legtetetjén, a hajforgónál önálló életet kezdett élni, s egy fűcsomóra emlékeztető alakzatban égnek meredt. Az amúgy meglehetősen intelligens és kellemes arc így kissé nevetséges, orangutányszerű „fejfazont” kapott.

– Ako? (*Hogy s mint?*) – kérdezte hosszan, s miután jobban szemügyre vette a nőt, hozzátette még: – Prečo ste taká šmutná? (*Miért olyan szomorú?*)

A férfit még a kórházból ismerte, a hónapokig tartó ottlétkor az intézmény szinte minden alkalmazottját megismerte. Az orvost is.

- Csak nincs valami baj? Nem látszik betegnek – folytatta.
- Meghalt egy jó ismerősöm. Fiatal festő... Volt... Maliar...
- Szobafestő?
- Nem egészen.
- Akkor egy kis Picasso?
- Olyasvalami.
- Miben halt meg? Rák?
- Megölték.

„Bezárva okos örültek közé...”

*„Gyémánthegyen állunk,
De zsebünkben kavicsok vannak.
Nagyon elfelejtettük, hogy angyalok voltunk,
Kövér váncosokba tömtük fehér szárnyaink.”*
(J. A.)

Ha alkalom nyílt rá, és megvolt a megfelelő hangulat, Dúdor Pista szeretett verset mondani. Puha hangján sok-sok szlovákiai magyar költő szólalt meg. Tözsér, Dénes György, Tóth László, Kulcsár Ferenc és mások, no meg Ady és József Attila. Ha tudta volna, hogy Attilával egyszer majd egy kötetbe kerül! Hatalmas olajképei mozgalmasak, robbanékonyak, sokszor fájdalommal telítettek, és nem hagyják hidegen az embert. Nyilván szubjektív benyomás, de e sorok íróját Pista rajzai kevésbé ragadták meg, s ezért egy kicsit úgy fogta fel a kötet megjelenését, mint adalékot, mint emlékeztést és emléket. A dunaszerdahelyi könyvbemutatón számosan jelen voltak, barátai, ismerősei, főleg annak a nemzedéknek a képviselői, amelyhez a festő is tartozott. Mint fentebb szó volt már róla, a *Gyémánthegyen* című könyvet Dúdor Istvánra való emlékezőként is felfoghatjuk, a bemutató nyomán készült cikkekét pedig egyfajta beszámolóként.

A Liliium Aurum gondozásában megjelent tenyérnyi könyvet Bettes István állította össze, Dúdor István a lekéri elmegyógyintézetben, 1984-ben készült rajzszorozatának egyes darabjait és az ezekhez társított József Attila-versidézeteiket fogja egybe. A rajzokat a Simonyi Alapítvány bocsátotta a kiadó rendelkezésére. A kötetet a dunaszerdahelyi Vámbéry Irodalmi Kávéházban mutatták be, ahol Farkas Veronika művészettörténész Dúdor István művét méltatta, Bettes István a könyv megalkotásának körülményeiről beszélt az érdeklődőknek, Mérszáros András professzor pedig érdekes filozófiai eszmefuttatásban a kép és szöveg szinkronját, egymásra hatását, a két műfaj röpket találkozásának új dimenzióját boncolgatta.

Vajon Bettes miért éppen József Attilát társította Dúdorral, hiszen társíthatta volna más költővel is. A festő szerette a költészetet, rengeteg verset tudott fejből. József Attila mindig „vele volt”, ezt Bettes is jól tudta.

– Mondhatnám, hogy Dosztojevszkij, Ady és József Attila világában élt szinte állandóan. Sokat vívódott velük, idézte és megidézte őket, és ha beszélgettünk, mindig ők bukkantak fel. Dosztojevszkij, József Attila, Ady.

□ Lehetett volna akár Dosztojevszkij-idézeteket is választani a rajzokhoz, vagy Adytól verssorokat, de úgy érzem, József Attila egész habitusa túl közel áll ahhoz a környezethez, amelyben Dúdor e rajzainak többsége megszületett, hogy mást kellett volna választanod.

– Igen, a rajzokat a lekéri elmeegógyintézetben varázsolta papírra. A versekkel való társítás egyszerűen zajlott. Szétraktam a rajzokat a szobámban, felütöttem a József Attila-„összest”, és minden rajzhoz találtam egy odaillő idézetet. Dúdor nem volt provinciális festő, rajzoló. Mind szellemben, gondolatban, mind az ember megformálásában valóban méltó volt József Attilához. Olyan hőfokon égett ő is, mint Attila. Hasonlóan gondolkodott és láttatott.

□ Van egy képe, a *Könyöklő Krisztus*. Úgy hallottam, születéséhez neked is van némi közöd.

– Majdnem azt mondhatnám, hogy „közös” művünk. Én akkor tájt a rimaszombati múzeumban dolgoztam idegenvezetőként, és találtam egyszer a raktárban egy Krisztust ábrázoló szobrocskát. Később, amikor az iratanyagot rendeztem a múzeumban, ráakadtam a szoborhoz tartozó cédulára is. Kiderült, hogy a szobrocška egy Madách-ereklye. Hajdanán Madách Imre íróasztalán állt. 1903-ban az alsósztrégovai patikus átadta a plébánosnak, legyen nála, nehogy elkallódjon. Végül a plébános átadta a szobrot a Gömör-Kishonti Múzeumnak, én pedig 1978-ban vagy 1979-ben megtaláltam. Furcsa pózban könyöklő-Krisztus-alakot vésett fába a művész. Én ezt a szobrocskát lefényképeztem, és a képet elküldtem Dúdor Pistának, Dereskre. Ő elkezdte rajzolgatni, gra-

fitál, tussal. Mindig elküldte nekem a legújabb változatokat, én meg válaszoltam neki, hogy még nem jök, gyengék. Később aztán egyszer beállított a legújabb munkával, s az már nagyon tetszett nekem. Ez lett tehát a „közös” művünk. Először azt a címet adtam neki, hogy *Az ember tragédiája*, majd *Psalmus hungaricus, A feltámadás szomorúsága*. Pista rám bízta a címadást, én vagyok tehát a kép keresztapja. Végül a *Könyöklő Krisztus* lett a címe.

Farkas Veronika művészettörténész elmondta, hogy a könyvben prezentált ábrázolási mód más variációban is megjelenik Dúdor művészetében. Harmadéves korában hidegtűvel készített lehetőfinom variációkat Krisztus-témára. Az említett szobrocška, amelyet Bettes Pista megtalált, egy népi faragású barokk szobor. Valóban ez ihlette Dúdot a *Könyöklő Krisztus* megalkotásakor, amelynek az *Ecce homo* címet is adhatnánk. Maga a téma mindig is érdekelte őt, hiszen Dúdor Istvánt leginkább az igazság, az őszinteség, az egyszerűség foglalkoztatta a művészetben. Amit ő lerajzolt, megfestett, a szó legszorosabb értelmében igaz és őszinte volt. Soha nem tudott szépelegni, finomkodni, az elvárásnak megfelelően dolgozni. Mindig úgy festett, ahogy a lelkiismerete, tehetsége diktálta. Talán Kondor Béla habitusához hasonlíthatnánk a Dúdorét, és olyan mélységeket s bánatokat hordott magában, mint József Attila. De mondhatnánk azt is, hogy García Lorca-féle gömöri mélységet, ami annak idején a szintén gömöri, pelsőci Rudnay Gyulában is benne volt, persze egészen másképp, hiszen ő a századfordulón alkotott. Számukra – de említhetnénk másokat is – létforma a művészet. Dúdor István önnönmagát, az életét festette bele minden művébe, átvitt értelemben és konkrétan is. Az állandó lelki felfokozottság, a folytonos égés, lángolás végül oda vezetett, hogy valóban elégett. Fizikai léte addig tartott, ameddig. Nem közhely, hogy elégett a művészet oltárán.

Mészáros András professzor megjegyezte, a kötetnyitó sorok helyett akár más versidézet is kerülhetett volna a könyv élére, mintegy mottóképpen. Az indító sor, amelyre gondolt, összekötötte volna azt, ami szóban kifejezhető, képben gyakran kifejezhetetlen. „*A semmi ágán ül szívem*”; írta József Attila. Ebből a megközelítésből a rajzok József Attilát invokálják, mert valóban a

„*semmi ágán*” ülnek ezek az elmegyógyintézetbeli szívek, a rajzokon megörökített lelkek. Vizsgálhatók a versrészletek és a rajzok a beteg József Attila szempontjából is, a lelki beteg költő aspektusából. Azonban a leginkább izgató kérdés valóban az, hogyan működhet együtt kép és szöveg. Milyen belső erő, kifejezhető és kifejezhetetlen, látható és láthatatlan, olvasható és a sorok között, a vonalak mögött rejtő kapcsolatok kötik össze a szót a vonallal, a lelket a lélekkel.

Dúdor István (1949. november 11. – 1987. június 23.) munkái magánszemélyeknél és a következő intézményekben találhatók meg: Bányász Múzeum – Rozsnyó, Csallóközi Múzeum – Dunaszerdahely, Duna Menti Múzeum – Komárom, Gömöri Múzeum – Rimaszombat, Kortárs Magyar Galéria – Dunaszerdahely, Nógrádi Galéria – Losonc.

LACZA TIHAMÉR

A pillanat örökkévalósága

M. Nagy Lászlóról, elfogultan

Nem régen a kezembe került a szlovákiai magyar egyetemisták lapjának, az *Alma mater*nek az egyik száma, amelynek a borítóján a múlt század hetvenes éveinek hangulatát idéző felvételt pillantottam meg: egy fiatalember táskarádiót szorít a füléhez, mellette pedig egy idősebb cigány férfi hegedűn játszik. A kép a Gombaszögi völgy bejárata előtt, pontosabban az oda vezető országút szélén készült és M. Nagy László készítette, aki akkor tájt a *Nő* c. hetilap fotóriportere volt. A helyszín sem lényegtelen persze, hiszen Gombaszög évtizedeken át a Csemadok egyik országos fesztiváljáról volt nevezetes, és Laci barátom valószínűleg egy ilyen esemény kedvéért tette meg a több mint 350 kilométeres utat Pozsonyból. Persze elment ő jóval messzebbre is (pl. a Karlsbad melletti Nová Roléba, Oszténi Leander porcelánfestőhöz), és nem csak egyszeri alkalommal. Azokban az időkben ugyan nem sok becsülete volt a hatalom előtt az újságírásnak, de még az újságíróknak sem, ennek ellenére sokkal több jó írás, riport született, mint manapság, a sajtóban közölt fotókról már nem is szólva, elvégre csak a szlovákiai magyar glóbuszon közel tucatnyi kiváló fotóriporter szorgoskodott azokban az években, és jobbnál jobb felvételekkel látta el a színes felvidéki magyar hetilapokat és havilapokat.

Neveket is mondok, mert lassan már azok is elfelejtik őket, akik még személyesen találkozhattak velük: Prandl Sándor, a *Hét* örök vándora, Kontár Gyula, a sajtóiroda „trükkös” fotósa, Gyökeres György, az *Új Szó*, majd a *Hét* munkatársa – ők már oda-fenn, az égi világban kattintgatják masináikat –, Könözi István, a *Nő* és a *Barátnő* fotóriportere, Lőrincz János, aki különböző magyar és szlovák lapoknál is dolgozott, Méry Gábor, aki az *Új Szó*-ban kezdte, s ma már egy tekintélyes kiadó vezetőjeként gyönyörű

fotóalbumokat készít és szerkeszt vagy Prikler László, aki szintén a *Nőből* került néhány évre *A Héthez*, de a felvidéki magyar sajtóban kezdte fotósi pályáját Huszár Tibor is, aki ma már az egyik legjelentősebb művésze és professzora a fotográfiának. Persze a többiek sem csak úgy taláломra fényképezgettek, s aki nem hiszi, keresse fel a somorjai Bibliotheca Hungaricát, és lapozza fel az ott őrzött újságok bekötött példányait, de még eredeti felvételekre is bukkanhat.

M. Nagy László is ennek a generációnak a képviselője, hiszen az 1970-es években került fel ő is Pozsonyba, hogy szorgalmas sajtómunkásként szolgálja az újságkedvelő és olvasó felvidéki magyarokat, akik minden bizonnyal jóval többen voltak akkor, mint manapság. Hogy hogyan kezdett el fényképezni? Ha jól emlékszem, első fotóit a Nagykürtösi járás kétnyelvű hetilapjába küldöztette. Ezek különböző sportrendezvényeken készült pillanatképek voltak, mert el kell mondani, hogy Laci barátom nagy kedvelője a sportnak, különösen a focinak és az atlétikának, s nemcsak a lelátóról vagy a pálya széléről figyelte akkoriban a történéseket, hanem maga is kiválóan futballozott és hosszú távokat tudott úgy lefutni, hogy még a levegő után sem kellett kapkodnia. A sportfotók után jöttek a zsánerképek, a parasztportrék és a riportfelvételek, ezek többnyire a *Nőben* jelentek meg, s hogy akkoriban ez a hetilap volt az egyik legjobb felvidéki magyar újság, az nem kis mértékben ezeknek a fotóknak is köszönhető volt. Gondoljunk csak bele: Huszár Tibi, Könözi Pista és M. Nagy Laci képeivel volt tele azokban az években a lap, és ezek még a gyengébben sikerült riportot vagy tudósítást is magasabb szintre segítették.

M. Nagy László elsősorban az élet humoros, keserédes pillanatait tudta igazán elkapni, miközben markáns arcokat örökített meg gépének lencséjével. Akkoriban a fotózás jóval drágább „mulatság” volt, mint napjainkban, a fényképésznek jól kellett fontolnia, hogy mire lövi el a filmet, mert csak úgy taláломra nem lehetett kattintgatni, és az a ma már szinte magától értetődő módszer, hogy addig nyomom a digitális gép megfelelő gombját, amíg nem sikerül egy elfogadható képet készítenem egyszerűen elképzelhetetlen lett volna. Ez a „vaktyúk is talál szemet” eljárás az, ami lezüllesztja a sajtófotózást, s ugyanakkor lehetővé teszi még

a pancsereknek is, hogy időnként kielégítő szintű képet produkáljanak.

Hányszor látni manapság a lap fotósát szólóban dolgozni, újságíró kollégája nélkül, aki talán úgy tudósít majd az eseményről, hogy a fényképhez egy bővített képaláírást rittyent, és ezzel le is tudja a dolgot. A mai újságírásból (és a sajtófotózásból is) egy lényeges dolog nagyon hiányzik: a téma megbecsülése és az alázat, amellyel a munkát végzi az ember. M. Nagy László fényképein még az elgyötört arcú öregemberek is úgy jelennek meg, mint akik tisztában vannak vele, hogy ők nem hiába éltek és dolgoztak. S ha a sors mostohán is bánt velük, a tekintetükből valamilyen megmagyarázhatatlan erő és öntudat sugárzik, és sokszor a szájuk sarkában nemcsak a cigaretta füstölög, hanem egy kis hamiskás mosoly is megjelenik. Igaz, vannak drámai, sőt tragikus hangulatot árasztó felvételei is, mint ahogy az élet sem csak derű és mosoly, hanem olykor a halál szele is megcsapja az embert.

Külön is szólnom kell arról a remek sorozataról, amelyet a felvidéki magyar írókról készített. Ezek a portrék gyakran szerepelnek különböző albumokban, évfordulók alkalmából írt cikkek, esszék mellett. Laci tervezte a folytatást is: tíz év után ismét lefotózni mindenkit, hogy tetten érje a múlt időt. Ehhez a vállalkozásához azonban nem kapott támogatást, s közben a társadalmi körülmények is gyökeresen átalakultak.

M. Nagy László pályáján nagy fordulatot hozott a rendszerváltozás időszaka. Egyszeriben megszűntek azok az újságok, ahol korábban oly szívesen közölték a felvételeit, sőt még a talpon maradt lapok sem tartottak már igényt azokra a fotókra, amelyek korábban szinte meghatározták egy-egy újság profilját. Kényszervállalkozó lett, annak a tömbháznak az alagsorában, ahol családjával élt, egy kis műtermet rendezett be. Többnyire igazolványképeket készített, esetleg akadt egy-két esküvő vagy ünnepi összejövetel, ahol szükség volt a tudományára. Hát ebből bizony nemigen lehetett tisztességesen megélni, a lapoktól pedig csak nehezen csordogált a honorárium, ha jött egyáltalán. Hagyományos gépeit kiegészítette digitális kamerákkal is, de akkoriban a személyi számítógépek még igen drágák voltak, és a digitális felvételeket csak nagyon sok pénzért lehetett „kézzel foghatókká tenni”. Aztán a szlovák sporthe-

tilapnál kapott egy újabb esélyt, ami tulajdonképpen visszatérést jelentett a kezdetekhez, hiszen ismét focimeccsre, meg jégkorongmérkőzésekre kellett járnia és lesni azt a pillanatot, amikor a játékos jóvoltából a labda vagy a korong éppen elindul a kapu felé. Ez a munka már nem az alázatról és a téma iránti tiszteletről szólt, hanem kemény kizorítósdí volt a javából, minden közreadott felvételért meg kellett harcolni, és mit sem ért a szakmai tudás vagy a több évtizedes tapasztalat, annak termett babér, aki sikeresen kereste a főnök kegyeit és közben még be is tartott a kollégának. Laci barátomat már gyermekkorában sem erre nevelték, és később sem tett lakatot a szájára, volt is baja olykor emiatt. Mert, hogy el ne felejtsem, ő nemcsak fotózott, hanem gyakran odaült az írógép mellé is, és a képeihez maga írt egy kis jegyzetet vagy glosszát, sőt néha egy kétoldalas riportot is. Ebben egyedülálló volt, a többi profi fotós beírta a fényképezőmasinával.

Egyszer még egy kis könyvet is összeállított a fényképezésről. Azoknak szánta, akik elcsábultak a digitális gépektől, és úgy gondolták, hogy a fotózás gyerekjáték. Mondanom sem kell, hogy éppen ők nem voltak kíváncsiak egy tapasztalt sajtófotós és művészlélek tanácsaira. Szívesen segítette földijeit is. Már nem emlékszem a bácsi nevére, aki megírta az orosz hadifogságban eltöltött éveinek hátborzogató történetét, de Laci barátom, aki sohasem dúskált az anyagiakban, a saját pénzét kockára téve vállalta a könyv megjelenését és terjesztését. A végeredmény? Hatalmas ráfizetés. Pedig a könyv izgalmas volt, egy filmrendező akár Oscar-díjas filmet is forgathatott volna belőle, de kit érdekeltek akkor és kit érdekelnek manapság is az efféle „magyar történetek”? Pedig ez is holocaust volt valamiképpen, csak a szenvedők nem zsidók, hanem keresztények, a kápók pedig nem németek, hanem oroszok voltak. S ha belegondolunk, hogy a hadifogolytáborból visszatértorgott felvidéki magyarokat újabb megpróbáltatások várták (kitelepipítés, kényszermunka, jogfosztás), akkor igazán nem túlzás az iménti összevetés.

Ebben a helyzetben döntötte el M. Nagy László, hogy elköltözik a szlovák fővárosból. Még egy tragédia: lánya rejtélyes halála is siettetta a távozást és a család meg sem állt Helembáig. Itt találkozik a Duna és az egykor hajózható folyónak csúfolt Ipoly.

Igaz, innen a szülőfalu, Rárósmúlyad (Laci nevében az M betű a Múlyad névre utal) még vagy 70 km légvonalban kelet felé, de már így is elég közel van ahhoz a tájhoz, ahol a gyermekkorát töltötte. Azt kell mondjam, hogy ő Pozsonyban is megmaradt annak a parasztgyereknek, aki vagy negyven évvel ezelőtt nekivágott a világnak, hogy értelmet adjon az életének. Mindig a maga útját járta és mindig valami újat akart csinálni. Mostanában már nem fotóz. Talán mert meghibásodott a digitális gép, és nincs pénz a megjavítására. De inkább az lehet az oka ennek, hogy már nem kellene a fényképei. A helembaiakról, a helyi farsangról, a különböző ünnepi eseményekről készített remek felvételeiből pár éve sikerült elhelyeznem néhányat a *Szabad Újságban*, de nem tudom, hogy honoráriumot kapott-e értük, s újabb fotókat már nem is kértek aztán tőle. Pedig még a természetfotózással is megpróbálkozott, és állíthatom, hogy egyszerű felvételeket készített.

Mostanában azt vette a fejébe, hogy felcsap szlovákiai magyar humoristának. Egyelőre még csak „humorinasnak” tartja magát, de már maga írta jelenetekkel járja Helemba környékét, és a szükséges kellékeket is maga készíti. Néhány hónapja a Pozsonyi Casinóban találkoztam vele, felesége társaságában. Közös műsoruk tetszett a közönségnek. Még egy idomított tyúk is besegített neki, de utóbb megtudtam, hogy egy másik asszisztensre lesz szükség, mivel a derék jószágot széttépte a róka. Kutját ugyanis ők Helembán nem tartanak, mert akkor a 11 cicát kellene elkergetni. A macskáknak természetesen tisztességes nevük van, de ez már egy másik történet.

DR. MADARAS LÁSZLÓ

A kakas, a tolvaj, no meg Rómeó és Júlia /Ahogy a népi képzelet látja az avarkori leleteket/

Sohasem gondoltam arra, hogy valaha is egy antológiába fogok írni.

Mert, hogy is jön a csizma az asztalra? Miképpen kerül egy régész olyan helyzetbe, hogy szépírókkal, költőkkel kerül egy kiadványba. Azokkal, akik a szavak, a képek mesterei, akiknek a magyar nyelv formálása a „kenyerük,” akik gondolataikat oly szépen fogalmazzák meg, mint a népi fazekasok az agyagot.

Hát a dolog, az borzasztóan egyszerű.

Kap az ember egy baráti felkérést, s a tárgyak „tudora” már is igen komoly bajban van. A felkérést visszautasítani illetlenség – hiszen mégiscsak egy barátról van szó –, teljesítése pedig lehetetlen, még akkor is, ha jól tudjuk, hogy a régi görögöknél a művészeteknek és a tudománynak ugyanaz volt a műzsája.

Bárcsak néha engem is homlokon csókolna! De mint az közismert, egy tanulmány elkészülése nem a múzsa, és nem is a homlokcsók függvénye, sokkal inkább a terepen elvégzett szakszerű, megfigyeléseken alapuló ásatás, majd azután sok-sok „szakirodalom” átböngészése, végül mindezek korrekt megírása.

Igaz ez még akkor is, ha néha előfordulnak zseniális kivételek.

Itt és most nem lehet feladatomban – már megint a tudományos stílus – elmesélni azokat a csodálatos történeteket, melyeket a XX. század első felének egyik legjelentősebb ásató régésze – a magyar irodalom közismert alakja –, Móra Ferenc tolla tett hallhatatlanná. (Utazás a földalatti Magyarországon címmel jelent meg egy összefoglaló gyűjteményes kötetben.) Emellett megtalálhatók László Gyula csodálatos levelei is mindarról a hagyományrendszerről, tárgyi emlékegyagról, amit a magyarság népi kultúrájában megőrzött emlékek alapján rekonstruálni lehetett.

Nem szeretnénk csupán a ma már nem köztünk élő tudósok munkáira hivatkozni, hiszen az aktívan dolgozó kutatók tollából is olvasható olyan remekmű, mint például „Tomka Péter: Kis avar néprajz” című esszéje, melyben életre kelti az „Öreg Bagatur” személyét, s vele együtt a családjához tartozó fiatalasszony tragédiáját is.

Ha mi ilyen történetekkel most nem is szolgálhatunk, azért csak-csak akad néhány érdekes, izgalmas lejegyezni való a legutolsó ásatási munkáink idejéből.

Kezdjük talán a legkorábbival, a „KAKASSAL”.

Jászapátin már több éve ástunk egy gyönyörű szép temetőt. Szinte minden előkerült a halottak mellől, amit egy régész látni szeretne akkor, amikor úgy véli, hogy megtalálta élete egyik legfontosabb temetőjét. A férfi sírokban fegyverek sokaságát, öveket, arany varkocsszorító pántokat, a nők mellett többféle ékszert, per sze aranyból, ezüstből és bronzból, a munkaeszközök sokaságát. Emellett egy sor páratlan megfigyelést is engedélyezett a talaj milyensége. Például megtaláltuk a fejfák nyomát, ami igencsak ritkaságszámba megy. Tehát maradéktalanul elégedettek lehettünk.

S ekkor egy viszonylag jelentéktelen gyermeksír – a 342. számot kapta – új kihívás elé állított bennünket. Kezdetben semmi különös nem látszott. A vázrészek a helyükön voltak, a medence mellett előkerült egy bikónikus orsógomb, a lábak mellett a megszokott ételáldozat (ez már akkor is a leggyakrabban a birkatest egy darabja volt). A medence fölött azonban újabb állat csontvázrészeire akadtunk. Az már a bontás első pillanatában látszott, hogy egy szárnyas állat vázát találtuk meg. Önmagában még ez sem lett volna szokatlan – van rá elég párhuzam a korszakból –, de esetünkben az általában legjobban ehető részei hiányoztak az állatnak. Magyarán látszott az, hogy a sírba egy „nyúzott” egyed került eltemetésre.

Munkásaim, akik sok állatot látott parasztemberek voltak, egyből dülőre jutottak a kérdésben. „Főnök, ez egy megnyúzott kakas, lehet látni a sarkantyúját is.” A szárnyas nemét később a csontok természettudományos vizsgálatai – magunk közt mondva – mindenben igazolták. Lám-lám, ennyit ér a népi bölcsesség.

Azt azonban már a népi bölcsesség sem tudta megmondani, miért is tették be a gyermek sírjába, koporsójába a hozzátartozók a nyüzött kakast?

Hogy erre a kérdésre valamiféle választ tudjunk adni, az egyik rokontudomány eredményeihez kellett fordulnunk.

Maga a kakas az eurázsiai folklórban gyakorta megtalálható, sokféle funkcióban. Például őrző-védő erőt is tulajdonítanak neki. Azt azonban nem tudtuk a jászapáti megfigyelésig, hogy már az avarság hitvilágában is jelen volt egy ilyen elképzelés. Azt persze tudtuk, hogy az ételáldozatok között kiemelt szerepet kaptak a szárnyas állatok is. Ismerünk a korszakból hímes tojásokat is, sőt azt is tudjuk, hogy bizonyos vadállatok (pl. vadkan agyara, nyúlcsontok) csontjai hasonló funkciókat töltek be.

Úgy tűnik, megfigyelésünkkel immáron eljutottunk a korszak hitvilágának egy intimitásához.

Azután teltek múltak az évek, újabb és újabb temetőket találtunk, de hasonló megfigyeléseket nem sikerült tennünk.

Azután rövid egy év alatt két eset is előfordult.

Az egyik sír Jászszentandráson került elő egy MOL-vezeték nyomvonalának feltárásakor. A nyomvonal korai avar (567/568-670/680) temetőt vágott át. A leletekben viszonylag gazdag (arany fülbevaló, római kisbronz, ezüst övveretek, különböző ékszerek, gyöngyök, munkaeszközök stb.) sírok egyikében a bontás során azt tapasztaltuk, hogy a halott egyik karját levágták, s anatómiai rendbe a halott mellé temették.

Munkásaim – akiknek eredeti becsületes szakmájuk bányász volt –, azonnal meg is találták az okot, mi végre is csonkították meg a szerencsétlent.

– Bizonyosan tolvaj volt – mondták –, mert azt mindenki tudja, hogy időtlen idők óta ezzel – mármint kézlevágással – büntetik a „ragadós kezű” embereket. Hogy mióta is van ez így, azt persze nem tudták. Ebből is látszik, hogy milyen mély a népi emlékezet. Mert igencsak csodálkoztak akkor, amikor elmondtam nekik, hogy hasonlóan szigorú büntetési módot a magyar „jogrendszerben” először Szent László királyunk alkalmazott valamikor a XI. század vége táján. Igaz Ő „kegyesebb volt”, nem a kezét vágatta le, hanem a tolvaj orrát, esetleg egy-vagy két szemére megvakította.

Akkoriban igencsak elterjedt volt az országban a tolvajmesterség, de a törvények hatására néhány évtized múltán már lényegesen lehetett enyhíteni a büntetéseken. Meg is volt a hatásuk. Azt pedig már el sem akarták hinni, hogy egyes mohamedán országokban, amelyekben a Korán szúráin alapul az ítékezés, még ma is alkalmazták ezt a büntetési formát.

Még sokáig beszédtema volt közöttük az, hogy ez a szerencsétlen tolvaj akkor most keresztény volt-e, vagy esetleg mohamedán. Azután jöttek az újabb leletek, aranyat is találtunk, így feledésbe merült a csonkítással megkülönböztetett ember.

A másik esetünk Jászberény határában fordult elő. A 31. számú főút Jászberényt elkerülő szakaszának nyomvonalán folytattunk szeptembertől novemberig előzetes régészeti feltárást. Semmi jóra nem számítottunk ezen a lapos, lehangolóan silány, füvel borított legelőn, amelyet mintegy 300 méter hosszan kellett megkutatnunk. A talaj is borzalmas, de változatos volt. A szikes agyag mellett a felületen találtunk homokos foltokat, de egy ősi Zagyva medret is átmetsztünk.

Már-már úgy tűnt, hogy semmiféle objektumot nem lelünk, amikor megtaláltuk az első sírfoltokat. Az, hogy egyáltalán ilyen helyen temető került elő jól érzékelteti a VII-VIII. század időjárási viszonyait is. Nagyon száraz, kevés csapadékot látott évtizedek lehettek ezek.

A sírok bezzeg nem alkalmazkodtak a körülményekhez! Egytől egyig másfél, két méter mélyen kerültek elő a koporsóba temetett halottak. És hogy teljes legyen a kép, még ki is rabolták legtöbbjüket. Csupán egyetlen arany késtokveret jelezte azt, hogy mit is vihettek el a rablók. Nemesfémek, melyet ugyan a halottakkal temettek el a rokonok, ám egy idő eltelte után úgy tűnik, hogy mégis hiányzott, így azután ismételten kiásták a sírgödöröket, s „visszavették” az élők azt, amire a halottaknak már nemigen lehetett szükségük.

Pontosan tudták azt is, melyik sírt is kell megbolygatni. Ezt az bizonyítja, hogy még véletlenül sem bolygattak meg tárgyi mellékletekben szegény sírokat, esetleg melléklet nélküli gyermeksírokat. Úgy tűnik, hogy volt valamiféle sírjel, amiről pontosan meg lehetett tudni azt, hogy ki is lehet az adott sír „lakója”. De

az sem kizárt, hogy ebben a munkában aktívan részt vehettek azok a rokonok, „jó barátok,” akik évekkal korábban még a temetésben segédkeztek. Mert azt elfelejtettem eddig megemlíteni, hogy a rablások minden esetben olyan időpontban történtek, amikor már a csontokat nem tartotta össze izomszövet. Ehhez pedig a mi időjárási és talajtani viszonyainkat ismerve évekkal kellett eltelnie a temetéstől.

Hogy azután éjszaka a sötétség leple alatt vagy világos nappal dolgoztak-e a rablók, azt már az évszázadok jótékony homálya fedi.

Mindenesetre a temetés, az ősöknek rendszeresen vitt áldozatok és a sírrablás hármas egysége igencsak „mozgalmas” életet eredményezhetett az avarkori temetőkben. Pláne, ha még őrizték is a halottak nyugalmaát.

De nem is igazából a sírbolygatásokról szerettem volna írni, hanem a közel száz feltárt sír között előforduló egyetlen ún. kettős sírról. Ez a sír a 34. sorszámot kapta. Azért különleges, mert benne nem a megszokott egy sír egy csontváz helyzetet találtuk, hanem az egyetlen gödörben, közös koporsóban két ember csontmaradványait bontottuk ki.

Itt és most szándékosan használtam a „két ember” terminust.

Mielőtt azonban részletesebben foglalkoznánk a halottak sírbeli helyzetével, nézzük meg, hogy egyáltalán mit is jelent a „kettős, egyes esetekben hármas temetkezés az avarkori temetőkben.

Ha végigtekintjük a korszak több száz temetőjét és temető-részletét, szinte mindegyikben találkozunk kettős vagy hármas temetkezésekkel, de számuk leggyakrabban a teljes sírszámnak legfeljebb 1-2%-a. Leggyakrabban nő és gyermek (főleg csecsemő) nyugszik együtt közös sírgödörben. Ezekben az esetekben feltételezhetjük, hogy az anyát és a gyermekét együtt temették el, gyakorta a szülés körüli bonyodalmak következményeként. Ha a gyermek kicsit nagyobb (néhány éves), akkor valami járvány féltre gyanakodhatunk, ha pedig két gyermek van a közös sírban, bizonyosak lehetünk, hogy a testvérek egy időben és egyszerre hunytak el.

Ritkábban előfordul az is, hogy egynemű felnőtt, vagy egy nő két gyermekkel kerül közös sírba. Ilyenkor balesetre, esetleg mérgezésre gyanakodhatunk. Mert mint azt Tomka Péter a tápi temető 275. sírja kapcsán megemlíti: „Kemény megpróbáltatás lehetett a fiatalasszony korai halála. Közös koporsóban nyugodott két gyermekével, nyilván egyszerre pusztultak el. Betegség vitte el őket? A napi munka után mi magunk is gyakran indultunk el gombát szedni a környéken – régen sem lehetett másként. Talán mérges gomba került a kosárba? A messziről nemrég a környékre költözött aul (a.m. falu a török nyelvekben, a dunai bolgárban is kimutatható szóval, a magyar „ól” elődje, bolgár–török nyelvből került hozzánk) lakói még nem ismerhették jól a Bakony nyúlványainak mérges növényeit.”

Persze a tudományos publikációk magyarázataiban a kettős (többes) temetkezések kérdésében több olyan magyarázat is felmerül, amely eléggé érzelemmentes. Kivételes esetekben felmerülhet a rituális gyilkosság lehetősége, vagy a temető területének minél gazdaságosabb kihasználása. Sőt a legújabb kutatások azt valószínűsítik, hogy a VIII. század utolsó évtizedeiben sokkal gyakoribbak ezek, mint az évszázad első harmadának felében.

De térjünk vissza a Jászberény-disznózugi temetőhöz, s ott is a 37. sír leírásához.

Mint azt már említettük, a szokatlanul széles és hosszú sírból két csontváz került elő. Az egyik férfi, a másik nő volt. A férfiváz a sírgödör jobb oldalán, a női pedig annak bal oldalán feküdt. A bontás során megfigyelhettük, hogy egy nagyméretű közös koporsóba fektették a halottakat, mégpedig egészen sajátosság helyzetben. A két koponya összeért, a halottak pedig még itt is fogták egymás kezét. Jól látszott, hogy azok, akik – nyilvánvalóan a legközelebbi hozzátartozóik lehettek – behelyezték a holttesteket a koporsóba különösen ügyeltek arra, hogy az elhunytak együvé tartozását még halálukban is hangsúlyozzák. Munkásaim itt is azonnal megtalálták a legjobb hasonlatot. Ők ketten az avarkori „Rómeó és Júlia” lehettek.

Életükben valószínűleg nem voltak igazán gazdagok, hiszen csupán a férfinak jutott melléklet, egy vaskés. Ami persze övet is jelent, az öv és a kés együttes viselete a kutatók egy része szerint

a szabad jogállás egyik legfontosabb jelzése. Kedvese nem kapott ékszereket, igaz azonban, hogy munkaeszközöket sem (orsó, tűtartó, edény). Ez talán azt is jelezheti, hogy nem kellett részt vállalnia a falusi élet mindennapjainak kemény munkájában.

Nem voltak sem igazán fiatalok, sem igazán idősök, életük delén ragadta el őket a halál. Hogy ennek mi lehetett az oka, arra talán az antropológiai vizsgálatok adhatnának magyarázatot, ezek nélkül ez már örök titok marad.

Miközben a feltárás folyt, eszembe jutott, hogy valamikor az 1990-es években már találkoztam hasonló temetkezésekkel. Elővettem a *Folklór és Etnográfia* 57. kötetét, amelyben a Szenteskajáni temető feldolgozása jelent meg. S valóban, két nagyon hasonló fekvésű sírt írtam le abban a kötetben. A 109. sír csontváza kissé oldalukra fektetve kerültek elő úgy, hogy a két koponya egymással szembefordulva feküdt és összeért. A 351. sírban a halott férfi és nő nyakát egy közös nyaklánc fogta össze. Mindkét sírban a nők a férfiak bal oldalán feküdtek, pontosan ugyanúgy, mint ahogy ez Jászberényben is történt. Ezek után a Kisalföld és a Nagy Magyar Alföld főbb lelőhelyeit áttekintve egy sor sírről derült ki, hogy a halottak fektetése hasonlít a mi „Rómeónk és Júliánk” elhelyezéséhez.

Úgy tűnik, a griffes-indás népesség – szégyenszemre még a nép nevét sem ismerjük – körében a család, a szerelem, a szeretet gyakorta kiemelt figyelmet kapott, még a halálban is.

Shakespeare veronai szerelmeseinek története az idők folyamán sokszor, és sok népnél a legkülönbözőbb korszakokban is megtörténhetett.

A 37. sír két halottjáról fénykép és rajz készült. Miután a csontokat felszedtük, egy közös nagy „rasell-zsákban” helyeztük el őket. Így tehát még mindig együtt, egymás mellett várják, hogy egy antropológiai vizsgálattal segítsék az utókort népük jobb megismeréséhez.

MUCHA ATTILA

Kőbormacska

1.

Túlórázott a délutáni műszak után, csak hajnali ötre ért haza. Egész pontosan négy óra ötvennyolckor lépett ki az ötödik emeleti liftajtón. Lakásuk előtt állt, készen. Kulccsal a kezében, totál fáradtan.

A lenti bejáratét még a villamosban előkotorta. Áldotta az időt.

Ez a villamos pontosan járt. Négy óra ötvenkettőkor, menetrend szerint érkezett a megállóra. Közel a célhoz, végre kibújhatott cipőiből. A háló felé vette az irányt. Lépésenként hagyott el magáról egy-egy ruhadarabot.

Csönd volt, lábujjhegyen fekvőhelyéhez lebegett. Egész úton erre gondolt, milyen nyugtató lesz a befogadó puhaság. Folyni fog a nyála, olyan szép álmot lát! – határozta el magában.

Óvatosan megemelte a paplan csücskét, ajkai valósággal megteltek a gyönyörtől, aludni vágyott. Szunyálni, nyújtózni, akár álmot látni. Ehelyett mi? Mi történt? Elkezdődött eddigi életének, eddigi legszarabb napja, holott az előző még véget sem ért.

A takaró sarkát felhajtva kábultan észlelte az útjába kerülő akadályt: a helyén fekvő testet. Mi több, meztelen testet!

Először arra gondolt, álmodik. Elaludhatott útközben, teste már rég az ágyban fekszik, lelke csak most érte utol, azt figyel. Bizonyítékot kívánva nyomban megcsípte az alvó alak fülét. Úgy gondolta, majd álmában érzi, vagy bármi, és akkor tudni fogja, mi a helyzet.

Szóval megcsípte a fülét.

...és semmi sem történt. Illetve, az alvó alak feléje fordult, kivillantotta fehér szemeit a sötétben, majd jobbra fordította fejét. Nem kapkodott, pedig azt kellett volna.

– Erzsike! – bökködtte a jobbán alvó nőt. – Mit mondtál, mikor jön haza?

A nő szemei kipattantak. – Hogy érted, Cicus? – kérdezte a nő naívan.

Válasz helyett felkapcsolta az éjjeliszekrényen lévő kislámpát. Szemkontaktust létesített a szobában tartózkodó személyekkel, majd leoltotta.

Kis szünet után ismét feloltotta. Rövid csend. A paplanok rájuk húzódtak, ő mindenkit figyelt. Felváltva leste azt a valamit, ami emitt a szeme előtt bontakozott ki. Mármint, végül is azt vonta le ebből az egészből, hogy mégsem álmodik.

S ekkor fogta az alakot, becsavarta a paplanba, nézett is nagyokat, vállára dobta, s az ablakhoz vitte. Nagy nehezen kinyitotta, kihajította a kandúr-bénit, becsukta és visszament a helyére. Ruhátlanul, úri finomsággal huppant áldott nyoszolyájába. Kisgyermek volt. Kifordult, leoltotta a villanyt.

Az asszony ekkor kiugrott az ágyból, úgy tűnt egyetlen ugrással az ablaknál termett. Kinyitotta, kinézett a mélybe, végül óvatosan visszahajolt a szobába. Nézte a Gyulát, a férjét. Egy helyben tapogott, aztán az utca felé mutatott. A szájához kapott, majd finoman simogatni kezdte éjjel kidörzsölt pináját, az utca felé mutatott, simogatta, a szájához kapott, simogatta, simogatta, az utca felé mutatva.

2.

A délutáni műszak kettőkor kezdődik, így egész kényelmesen délen ébredt. Erzsike már nem mutogatott, nem is tapogott, hanem kicsivel odébb himbálózott. Lengedezett, mint a friss szellő, mi a szobába szökött, amikor Gyula kinyitotta az ablakot.

Itt fenn, a lakópanelek ilyen magasságában, eltűnik a város zaja. Fölé hajolva, ha igazán figyelünk, halljuk a nem messze futó folyót, az erdő sűgását. Magas tetők antennarügyein madarak ülnek, onnét reppennek szét. Itt az embernek nincs is kedve meghallani a tömzsi hídon zakatoló gép-monstrumokat.

Érdeemes dolog odafigyelni az apróságokra, ilyesfélét jegyzett meg magának.

Ilyen képekkel jó reggel kezdeni. Kedd, már nincs sok hátra.

– Na, ne lógasd már az orrod. Erzsike! – ez egyszer ő bökte oldalba „exnejét” és olvasnivalót ragadva balra el.

Slattyogott újsággal a hóna alatt, segglyukát vakargatta.

Kérned megvette-e? Igen! Megszagolta.

– Zuhanyozni is illene – gondolta.

Irodába menet, lent a panel előtt rendőrökre, mentősökre, néptömegre lett figyelmes. Mintha kiscica ragadt volna fent egy fán. Ááá, túl nagy a felhajtás! Talán egy nagyobb testű ragadozó csúszhatott meg ügyetlenül a párkányokon ugrándozva. – Szerencsétlen állat! – ismét balra el.

Munkahelyi gépén kettő előtt jelentkezett be. Olvasgatta a bejövő mappában tömörülő üzeneteket: főnöke akart vele beszélni, hát elindult felé. Ott már várta a papír. Mire aláírta, elmondták röviden a benne foglaltakat, megköszönték eddigi munkáját, kárpénban kapott háromezer euró végkielégítést, az éjdzsáron felveheti, plussz az utolsó fizu tizedikéig rendesen megjön.

Ezek után csöndben összepakolt az asztalán, és good bye e-mail nélkül kísétált az épületből. Megijesztette a szabadság efféle érzete. Túl hamar jött, nem várta.

Megszomjazott. Inni kellett. Mondjuk, ahol még nem ivott. Casino! Rendben!

Bement a legközelebbibe, megivott tíz ezüst tequilát, két abszintot, elszívott két csomag cigit. Szórta a pénzt. Mindenkinek fizetett. Teletömte a jukeboxot az összes kedvenc nótájával, királyság volt, rakenroll! Egy lány szép szemekkel hátracsalta a raktár mögé, bújt az ölébe, a vékony nadrágon keresztül érezni lehetett a hőt, a meleg nedvet. Szinte lesújtotta. Ekkor leütötte valaki. Valami nagy izével.

Már este volt, mire újra látta is, amit néz. Eltűnt mindene, kilopták. Könnyen jött jólétnek nehéz a böjtje, gondolta. Órájára nézett, nemsokára indult az utolsó vonat, amivel hajnalra még felérhet a kis erdei házikójába. Elindult az állomásra. Ki kell szabadulni a városból. Fák kellene, levegő.

Éppen indult a vonat, alig-alig sikerült felkapaszkodnia. Be-csukta az ajtót, és még a toalettek tövénel a falhoz rogyott. Bízott benne, így majd be tudja hozni a kimaradt lélegzetvételeket.

Jegyet nem vett, pénze amúgy sem volt. Hát, lesz, ami lesz alapon elindult ülőhelyet keresni. Ülés helyett kallerek lettek, öt perc alatt. Bizonyára feltűnő bliccelő ábrázata tehetett róla, már ott is álltak két oldalt. Követelőztek.

Ugyanebben az időben én két kocsival előrébb ültem, az első kocsiban, annak is a mozdonyhoz közeli részében. A kallerek lassan az első szerelvénybe tereltek az ürgét, illetve követték, mert amaz egyre csak távolodott. Egészen az ajtón túl, kint a vécé előtti kis folyosóra.

A jegyet kérték, az meg nem adta. Kérték így, kérték úgy. Végül megegyeztek, hogy nincs. Ebben az esetben pedig meg kell vennie, egyötven az illeték. Neki pedig van pénze, csak nem akarja megvenni. Pedig kénytelen lesz megvenni, különben nem indulunk tovább a szenci megállóból. Akkor sem! Hatalmas büntetés lesz a rendőrségtől, mert emiatt késik a vonat. Az sem érdekli! Megjelentek a vasúti muftik. Öblösen intonáltak, a vonat átment késésbe, ott állt pökhendien a részeg akárki, szemben vele tüzes patkóival kapart a bika-személyzet négy tagja.

Okmányait nem adta, fizetni nem akart, leszállni dettó, a vonat pedig állt, a pumpám pedig nyomás alá került. Kiszóltak az utasok, hogy menni kéne. Pedig várni fogunk. Az úrnak köszönhetik.

Valahol a sokadik reményvesztett, értelmetlen rábíráskísérlet közepette álltam fel. Na, nem azért, mert én vagyok a „Jani” és játszom a hőst, hanem mert, ha még öt percet késik a vonat, akkor nem érem el Sellyén a buszt, és akkor mehetek taxival, vagy várok egy órát, vagy stoppolok.

Péntek este hét óra volt. Nyugodt hazaérkezésre vágytam.

– Fizetsz vagy lelépsz?!

– Te meg ki vagy?

– Fizetsz? – hangsúlyoztam – Vagy lelépsz?

Pofámba öklendezte szesztől, cigitől buggyadt leheletét, megsztette rám üveges szemeit. Azt hitte, velem is az lesz, mint a fakabátokkal. Utasként azonban megtehettem, hogy megfogtam a nyakát, visszalökött, erre felállt segíteni egy másik utas, majd nagy nehezen lerugdaltuk a vonatról. Lent már futottak felénk

a zsaruk. Az ipse pedig leköpte őket, és megrúgta az egyik lábát. Végre egy igazi ürügy! Seperc alatt bilincsbe verték.

A vonat pedig elindult. Eltartott egy darabig, míg kifújtam magamból az idegességet, ám a buszt elértem. Az ipse pedig azon mereng, vajon hol ronthatta el. Nyilván utálta a tiszta, józan pofámat, s hogy ilyen napja volt, azt csak én képzeltem. Szerintem az is előfordulhat, hogy teljesen megérdemelte ez a részeg disznó!

Last minute

Tudod, hogy milyen szerencsés vagy, amiért csavaroghatsz a nagyvilágban, és nem kell dolgoznod a nyári szünetben? – szolt erélyes hangnemben az apám, amikor a hátizsákomba pakoltam a cucaimat.

Tudom. De ezt soha nem vallanám be. Főleg az apámnak. Ott van például Pöcsi, aki a legjobb haverom. Egyetemista ő is, akárcsak én, s mivel az izákos faterja a kocsmába hordja a pénz ahelyett, hogy befizetné egyetlen fiacskája tandíját, inkább leengedi azt a torkán, szegény srác minden munkát elvállal. Még éjjel is, hogy kitörjön a környezetéből. Sok esetben úgy lézeng körülöttünk, mint az elanyátlanodott patkánykölyök. Hogy ezt hogy lehet bírni, számomra rejtély. Szerencsés vagyok, tudom, az én apám gürizett egész életében, van mit a tejbe aprítani. Csak ne morogna annyit, hagyna élni úgy, ahogy azt én akarom. Ehelyett kénytelen vagyok hallgatni a szentbeszédet. Idomítom a fületem, hallom a hangokat, de csak azt engedem be közülük, amit jónak látok.

Ja, a Pöcsi őse... úgy néz ki az öreg kívül-belül, mint egy ultrahangos felvétel, bámulod, de nem igazodsz ki rajta. Olyan az ábrázata, mint Móra Mikinek a tévéből, csak ő nem bábuval in-teget, hanem a mutatóujjával. Egyszer valaki biztosan lecsapja a kézfejről, olyan idegesítő. Állandóan a kinyúlt, kopott melegítőjében látni, mintha hozzánőtt volna, sörénye meg szinte mindig kócos. Talán így is született. Az italozásból annyi haszna azért van a családnak, hogy amikor felönt a garatra, már csak hápogni tud, hang nem hagyja el a torkát. Csak vicsorog aszalt szilvaként gyűrődő fogatlan ajkakkal, s nem tud mit kezdeni magával. Irrtóra gáz. Szegény Pöcsi! Nem jöhet velem. Annyira meg én sem vagyok elengedve, hogy álljam a kiadásait. Majd iszunk az egészségére.

Szóval pakolom a ruháimat, közben résnyire kinyitom a fületem, nehogy már lemaradjak arról a részről, amikor az öreg megkér-

dezi, elég lesz-e az asztalra kitett pénz. Na persze, neki lehet, de nekem? Nem azért megyek el, hogy a nagy nyeldeséstől kiugorjon helyéből az ádámcsutkám, amikor azt figyelem, hogy más mit eszik vagy iszik. Egyszer élünk. Nem? De nem hallom a szavakat. Hátranézek, a fater sehol. Mi van? Azt gondolja, hogy elindulok nyamvadt két százassal? Hol él az öreg?

Felbúg a motor hangja. Majd egyre halkabban hallom. Elment. Ezt merre tenni? Velem? Aki a kedvéért még az egyetemre is beiratkoztam? Pedig mondtam neki, hogy elmegyek dolgozni, akkor nem kell állandóan nyaggatnom a pénzért. De nem, azt nem engedte, sőt, egyenesen megtiltotta, mert mit mondanak a szomszédok, meg a barátok, hogy milyen ember az, aki nem taníttatja a gyerekét? S most elment.

Anyut a konyhában találok, az egész ház a káposzta bűzölgő szagával van tele. Utálok. Nem is értem, hogy lehet megenni. Ja, ketten maradnak az öreggel, és a kedvére főz. Biztos ő is akar valamit tőle. Hízelegni pedig tudni kell. Puszt nyomok az arcára, megölelem oldalról, tudom, hogy ez jó módszer, ha akarok valamit. Naná! Zsebébe nyúlt, majd az enyémben matatott, éreztem, hogy van súlya a műveletnek. Ez megérdemelt egy újabb pusztit, majd irány Pag szigetére, ahol kalandok sora vár rám a haverokkal.

Az ajtóban nagyiba ütközöm, aki majdnem a nyakamba borult, amikor kirántottam az ajtót. Juhé! Ő is kap egy pusztit. Én pedig egy ötvenest. Így már nem panaszkodom... az apám pedig menjen a skótok közé, olyan, mint ők, azért ad, hogy kis részletekben visszakapja tőlem. De ő még nem tudja. Lesheti.

Másokat

Egy időben úgy nőttem fel, hogy férfi vagyok. Volt anyu, hugi, a kutya, aki szintén szuka, meg az egyik macsek. Aztán ott volt a másik macska, aki egész nap a tökét nyalogatta, ennél egyértelműbb jelét nem is adhatta volna, hogy ő is férfi.

És ott voltam én, a hüvelyemmel, a magas sarkú szandálommal, a többi fiú érdes csókjaival, és mégis férfi voltam. Mert úgy döntöttem, és úgy kellett lennie.

Tulajdonképpen daczból, de férfiségemet tekintve inkább csak öntudatból nem tanultam meg főzni, felületesen porszívóztam, hetykén váltottam sebességet, inkább a gázon matatott jobb lábam, mint a féken, csúnyán írtam, és legalább télen nem borotváltam a lábamat. A fiúk nem tudhatták, hogy én is férfi vagyok, nem volt semmilyen intő jel, szóval amikor alkalomadtán a falnak döntöttek, azt hitték, ők a férfiak.

Én voltam. Csak éppen bólintottam egyet, amikor rondán lógott a levegőben a staféta. És aztán én lettem a férfi. Már csak azt nem tudta senki, hogy én nem akarok férfi lenni. Undorodtam a gondolattól, hogy az utcán kell köpködnöm, és hogy két ujjból kell szívnom a cigit, a nagy és a mutatóujjamból, és szigorúan nem érhetek közben az ajkaimhoz, hogy akkor most már bunkónak kell lennem a nőkkel, a többi nővel, ha fel akarom szedni őket, különben is én nem akartam őket felszedni, mert én nem akartam férfi lenni.

Még azt is tudtam, hogy szeretkeznem kell egy lánnyal. Ha nem teszem, akkor szűz férfi leszek, és a szűz férfi csak ideig-óráig lehet férfi.

Aznap este ismerkedtem meg Tamival. Tami a lányokat szerette, ezt közölte velem köszönés helyett, én meg elhúztam a számat, hogy kár, mert én fiú vagyok. Sőt, férfi. Közelebb hajolt és a lábaim közé simította tenyerét. Először komolyan nézett rám, aztán nevetett és leült mellém. Rágyújtott a pulton égő abszint lángjá-

nál. Aztán a nyakamra terelte ujjait és közölte velem, hogy nem vagyok férfi. Kitéptem szájából a cigit, hogy gyere, megmutatom.

Szörnyen izgatott lett, én meg nem értettem az egészet. Erősen szorítva a csuklóját, ahogy csak tőlem telt, kirángattam a hátsó ajtón és a pergő vakolatnak taszítottam. Felszisszent. Nálam volt a cigije, nagy és mutatóujjam közé fogva mélyet szívtam belőle.

Talán ekkor már elkezdett gyanakodni. Bár nem látszott rajta. Bal kezét a mellén pihentette, jobb kezét maga előtt forgatva nézte a szorításom okozta pirosuló bőrfelületet. Álltam előtte és vártam. Férfi voltam, de nem tudtam, hogyan kell férfinak lenni.

Rám förmedt, hogy mi lesz már, ha férfi vagyok, akkor erőszakoljam meg, mért ha nem, akkor ő teszi meg. Eldobtam a cigit, és tekintetemmel követtem, ahogy egy egér szalad el messzire tőlünk. Mire visszanéztem, Tamin már nem volt ruha. A csuklóján kívül bőre mindenhol fehér volt és makulátlan. Kicsi, kerek mellei fel-le tornáztak, ahogy tenyerével a falnak dőlve zihált. Lábaik néha, alig észrevehetően széjjelebb húzta egymástól.

Én akkor belül valami egészen másra gondoltam. Először a sörre, miközben elkezdtem szétgombolni ingemet. Aztán az állva pisilésre. Hogy milyen jó lesz igazán férfinak lenni, ha ezen túlestem. Amikor megszabadultam a nadrágomtól, akkor arra gondoltam, hogy milyen régen is lett volna már szavazati jogom. A politikára gondoltam. Hogy én lehetnék mondjuk az elnök. Egy igazi férfi. Hogy néha muszáj lesz pusztá kézzel embert ölni. Hogy a régi ismerősök és a rokonok nem adnak már majd olyan huncut pusztit az arcomra, hanem erősen megszorítják a kezemet. A nőkre egyáltalán nem gondoltam.

És amikor Tami lefejtette rólam a bugyit, akkor arra gondoltam, hogy milyen jó lenne most meghalni.

Ott vagyok még?

Anyu, apu,
én művész vagyok?
Tényleg
hangosabb és szájalmasabb az
ha én haldoklok?
De engem
megértenek
csak én magamat
nem
az jó jel?
És
ha csak néha
akkor is elhúzott szájjal
sokat mérlegelve
rohanok a falnak fejjel?
Ha
táncolok a hálóban én
megbotlom a porszívóban
és mikor
felriadok éjjel
nincs mellettem senki
el se férne
az ágyam meg talán
az ölelésem is túl kicsi
de legalább
együtt énekelhetem a rádióval hogy
ajm szó lonli?
Nem az ereimet
nem pengével
de mondjuk néha
padszéleket
vonalzóval kaszabolok
anyu
akkor én már művész vagyok?
Rezzenéstelen arccal mondok

olyanokat hogy
fáj és
haldoklom és
közben teli szájjal nevetek
(bár nem túl hangosan)
ugyan!
Nem gondolom komolyan!
Van egy ceruzám
és elkopott a hegye
mert ilyen
avantgárd izét
kalamajkáltam vele
de azóta se
faragtam meg.
Most már lehetek,
igen
művész leszek?
Jaj meg egy színes
de úgy
nagyon színes
sálam is van
általában a fogason
de
néha a nyakamban
de tényleg nagyon
színes
akkor most már te is engem
és én is
művésznek
mondhatom magam?
Vagy még most is ember vagyok.
Végül is
talán
én is ezt akartam.

PETRŐCZI ÉVA

**Vámbéry Ármin levele
Viktória királynőnek,
midőn szemében szájalmat látott**

Felséges Asszony!

Nem tudom, hogy
háza és hazája furcsa
vendégét minek nevezzem:
Hermann Bamberger,

Rasid Effendi,
Vámbéry Ármin,
de még Arminius Vámbery is
mind bennem rejtezik,

egyetlen, sérült testben.
Kelet szivárványszínű
vándora, Ármin,
lett az Önök dédelgetett

kalandora, bohóca,
aki kéretlen nyelvről-nyelvre lebben.
Panaszra nincs okom.
És különben is: Anglia

az elharapott zokszó földje.

De vajon ki látja meg bennem,
aki mindörökre
az Önök híve, itt,
Albion hús ege alatt,
a szerdahelyi bicebócat,

akibe kín hasít,
akinek gyerektestén
éjjelente olykor fekete piócák
gyakorolták a vérszívást?

Egy élhetetlen talmudista,
s egy muszájból-mindent-túlélő
asszony fiát.

Szép és hazug megoldás
volna azt mondanom:
a bénaság csupán a seven league boots,
azaz a hétmérföldes csizma nyoma lábamon.

Felséges Asszony!

Az én hazámban
népbetegség a bénulás,
sok láb, sok lélek húzza-vonja így,
gyógyulást nem remélve

napra nap magát.

De kérem, ne sajnáljon engem
sokezer sántító léptemért.

Legközelebb, ha rám tekint,
már ne felhőzze szájalom szemét.
Vendégük, Asszonyom,

– legyen áldott a Fentvaló! –

sok peckes léptű ifjúnál
messzebb elért.

PUZSÉR ZSUZSANNA

az elvagyódás királya

álmatlan vánkosom
kényelmem elhagyott,
kezem zsibbad lábam görcsöl
egy éjszaka hanyatt fekvve,
a plafonon kinyílnak
elmém meséi
kocka állatok kék billentyűs zongorák,
feloldódom bennük,
és mint fehér ing a széles hátat
átfog a vágy keze,
egyenesen a semmiből,
dédélget a szélhasábjain
csitítja zokogó bensőm
nem ismerem
hangja a hallgatás
és még ez sem elég
távolabb vándorolnék
ez vagyok én

Kan dal(ló)

Lecsúszott a textil.
Vállam szeplői mosolyognak.
Rád pillantok.
Égsz, lángod nyelve simogat.
Eléd kuporodom.
Hagyom, hogy kényeztess.
Lehunyor szemem.
Érezlek, hallak, kereslek.
Szabadon úszom
Buborékban.
Pilláim emelkednek
Pupillám összeszűkül fényedtől.
Felkelek, vizet hozok,
Leöntelek.

Esti

Valaki kirázta vizes hajából a világot.
A pontokat, a létet, az álmod.
Hajszálain elefántok, sugarak
Kusza minták táncoltak,
És pörögtek messze,
Oboák és fagottok keringőztek
Embererdők álmos lombja felett.
Virágvárosok színekavalkádja,
Parádé az éjben, csak csend és lárma
Az ajtón szentjánosbogár lámpa.
Szavak kapálóztak a térben
Csak úgy, szelíden.
Megsimogattam őket,
Becéztem s meghallgattam bánatuk
Cserébe élénkebb lett árnyalatuk.
Majd megrágtam, lenyeltem őket.
Lenyeltem mindent.

Pillanatkép

I.
mérgezett hintalovon vágatok
egy bebútorozott kertben
édeshús bokorfák integetnek
cérnaszál az egész
igyál még belőlem

II.
szomorú csendélet;
egy félcipő
vadul édeleg
az ebihalakkal
nedves beszéd

RAJKOVICS PÉTER

Meredek

Gyorsan múlik,
és látlak nevetni,
aztán futsz.

Sorok maradnak,
majd egy hétvége,
a pillanat, befőttnek eltéve.

TÓTH ELEMÉR

Kaszással a sarkamban

Megtörténik-e? Nem tudom,
mikor esik meg rajtam.
Megyek a bűnnel szótt úton –
kaszással a sarkamban.

A dombokon Gömör szíve –
dübörög vagy dorombol?!
Kinek romokban a hite,
ki védi meg a rossztól.

A Sajó völgye... Álmaim...
Szétszéledt lám a nyájam.
Szózott sebben lobogó kín,
fölhígult minden vágyam.

A világ mocska émelyít.
A gonosz szeme lángol.
Ki váltja meg a vétkei?
Régen üres a jászol.

Halállal élek, ébredek,
fejem emelem égnek.
A messze zengő énekek
lelkemben már nem égnek.

Megtörténik-e? Meg bizony!
Elleng az élet: álom.
Már nincsen bennem félsz, iszony,
csak reszketek és fázom.

TÖZSÉR ÁRPÁD

A lét egere

(Részlet a Gyöngykapu c. ciklusból)

5.
A méhek kicsobognak a gallyak csövéből,
tölcsákként nyalják a tönkök lábát,
az irtványoldalról óriás málnabokrok,
napsütésbálák görögnek elénk.

A hőség, mint a hársméz, sűrű és fehér,
nem tudjuk, hol végződik benne az elme,
s hol kezdődik a nyírtönk plasztronja:
mészfal mögött lenyakazott úr hallgat.

Mi változott a gyermekkor óta? A gyermek
fölnőtt, s már nem az ujjain számolgatja
az életfa tizenegy ágát, tudja:
a titok nem számítható ki soha.

S tudja, a mai erdők más rendűek, azokban
nincs fa, csak darázs-albérlet, s a vadméh
a sonkolyból réved vissza az archeo-sejtre,
az életfák méz-odujára.

6.
Csatavirág – amíg irom,
szubsztanciája mohó bimbót nyit.
Viszály a torzson a szirom,
színesedik és határolódik.

Volt-hangok egy lesz-hangszeren,
föld-mély színekben valami éden:
zümmög kénsárga napelem
a csatavirág sötét kelyhében.

A tövekben anyagcsata:
koncert a szárhoz, pörök a másén.
A sarj a virág-én mozdulata. –
Előtte más tett, utána más én.

7.
Tékernéd vissza (mint egereden
a görgőt) a fához, fűhöz magad.
Natúr képpel indítanád danád:
másként „startol” versed, géped, agyad.
Valami más szervez, nem föld s nem ég,
más szereli léted, szerveidet.
De mi? Híradók? Webek? Mi közük
hozzá, ha veséd késik vagy siet?

Vese? Mese, hogy kút volt valaha:
kutasz a kútban, s ágyad sem nyugágy.
Visszafelé áradnak a savak
benned, hajtja őket a bosszuvágy.
Hogy most majd elveszik tőlük, amit
nem kértek, s ami ugyan csak maszat
a vérben, de nekik egyedüli
bázisuk, pártalan vegyhalmazat.

A túl dúcolja már a tudatot,
mely az *innen* csak élőködik.
Gaia aszott emleit csecsemő
hiába rágja s csókolja Oedip.
Visszanézel. Lehet? A gépeden
valami történés éppen lefagy. –
Fülelsz: műhely vagy mütő hangjai?
Reménykedj: még e lét egere vagy.

Z. NÉMETH ISTVÁN

Török kávé nápolyival

Itt ül Vámbéry velem szemben
szenvtelenül a Sevenben
fáj a bal lábunk
de gyógyszer van nálunk

németül törökül latinul
folyik a szó laza mederben
míg Rasid Effendi, szunni dervis
rágcsál egy konstanti-nápolyit

„kelet felé ha útnak indulsz
onnét már közel a végtelen
néhány öröklétnyire van csupán
egy átúszhatatlan óceán
túlsó partjáról
állítólag már majdnem látni”

**

pontosan Seven o'clock
a Lostból nem bámul Lock
Opusból figyel ránk Spock
jól esne egy pohár stock

***

Végül is mindegy
melyik hang vagy
a zongorán
ha itt mindenki
a fűzfasípot fújja

Boszorkányruhában
jön a pincérlány
s kedves hangon azt suttogja:
könyves királyok márpedig
nincsenek

****

E kávéházi szegleten
ülök magam magammal
s nem értek egyet velem

miközben a felbomló rend
zavartalanul ünnepli magát
s ledönti
József Attila szobrát

*****

Az élet adatbázisát
percenként törli fel a halálhacker
(Ármin török kávé rendel)

merre az út
dervis mondd
mit ér a magyar

mondottam üngürüsz
küzdj kiábrándulásig
„daczára minden bántalomnak,
melyet túrnöd kell”

hamis jelszót adtak
a szabadsághoz
vagy félrepötyögtetted
de az is lehet hogy ez a honlap
sohasem üzemelt

... - - - ...

Látom Vámbéry szemében
az őshazát:
magam vagyok

ZALÁN TIBOR

Holdfénytől megvakult kutya

Olyan ez mint halál a strandon
hirtelen sok lesz a víz s az ég
Döngve csapódik be egy kapu
valaki azt suttogja – elég

volt A fénykép meglöbban s elég
földre esik akár a lágy rongy
és kibomlik ami össze volt
kötve Hintaló vár a napon

felejtve Sír mint egy láncra vont
és holdfénytől megvakult kutya
A létre szólna de nincs többé
kedve szólni rá s nincsen oka

hallgatni Lágyszárú laboda
a kertben Jó lesz spenót helyett
Nehéz lázak közt ver a szíve
ír whisky az utolsó kenet

pap és búcsúmondatok helyett
éjre. A nappalok csak
nyitott szemmel átaludt évek
Irgalmatlan messze a holnap

hallgat a múlt – kitörölt honlap
Saját titka hackerévé lett
mikor rájött üres a jelen
semmitől pedig nem hajt élet

Hallja csontjában rág a féreg
meg se rezzen vízi a vonat
Hunyorogva lépek a versbe
látalak menekítéd sorsodat

mögötted elhullott hajfonat
repedt üvegű megállt óra

(Egyszer majd felszállsz egy metróra
kopasz leszel és nagyon árva
Csodálkozol amikor meglátsz –
hát mégsem aláztál halálba)

Repülés-szimulátor

valami
rossz izgalom
van bennem
mintha utaznék
és tudnám
le fogom
késni a gépet
a taxi
függőlegesen
halad velem
de nem az
aszfalton hanem
valahogy át
az időn keresztül
szét
visszafelé
s nekem
saint tropez-ba
kell
mennem éppen
mert
ott valaki
már vár a kis bár
teraszán könyököl
szellő-kékben
s a
színes
kavicsok a
parti hullámok
alatt
mint szertelen
állatok
apró halak
a könnyű iszapban
szertemásznak

valami
rossz izgalom
van bennem hogy
nekem
kell gépre szállni
elutazni
landolni a tengeren
sós szélben
idegen nótákat
dudorászni
úgy századelőttiesen
zsebre
dugott kézzel
csíkos trikóban
intellektuális
matrózinás
módján kinek
se pénze se lakása
itt
se érkezése
sem maradása
s a háta
nekitámasztva a semminek

valami
rossz izgalom
van bennem hogy
valamiről
lemaradtam
nem utaztam
mikor
saint tropez hívott
hanem
maradtam itthon
mindörökre
a padlásszobai
rögökbe kapaszkodva

s
a port most
a kavargó
nyári vihar
szemembe hordja
nem
látom fent
az eget
s az
égen
keresztül
hasító repülőt
melynek
ablakából
valaki még integet

valami
rossz izgalom
van bennem
felhőkön
rázkódik a szobám
elmarad
a repülés de
vízszintesen
zuhanva
élek itt tovább
színes kavicsok
között a saint tropez-i
sós szélben
leválik rólam

lábam karom
lebegek
sötét vízben
s a tenger szagát érzem
orromban
valahová
távolabbra
úszik el tőlem fejem
nem mozdulok
ringok a
nemlét karján
ringok a zuhanásban
s nemsokára megérkezem

Terasz

*Mindig eljön az éj
és mindig ugyanarra a sárga házra látsz rá
a teraszról
önkéntelen a füledhez nyúlsz
még ott van a helyén még nem csomagoltad el
még nem küldted át neki
a valakinek a valahova
a senkinek a véres borítékot
Ha meg feljön a hold
az örült Csontváry kezd mászkálni házak gerincén
valami rossz kis batyúval hátán
kilóg belőle valami üveg
valami ecsetek nyúlnak ki
a gyomrából
és motyogja megállás nélkül
hogy a császárt ki kell
tenni a napra a napútra*

*Mindig eljön az éjszaka
és mindig ugyanarra a fenyőfára látsz rá
a teraszról
a részeg Tyutcev meg
a felszarvazott Puskin
vodkázik az erősebb ágakon hintázva
feléd nyújtják üvegüket
laza kézmozdulattal
háritod el te már nem iszol
te már megittál egy halálra valót
és még többet is ebből
Ha meg a csillagokra
nézel fel Hemingway világháborús poharában
ütődnek össze a jégkockák
a fejedbe beágyazódott
sörétek egyszerre viszketni kezdenek*

vakarózol mert senki se látja
csak a csillagok bámulnak
rád merengve vissza
de ők nem számítanak
ők az isten fényes rühatkái
virradatig
úgyis elperegnék
mind a látóhatár mögé
– isten is vakarózik titkon

Mindig eljön a hajnal
a háztetőkre ráhúzódó sötétkék felhőkre látsz rá
a teraszról
Ady hempergőzik
vérbajos kék asszonyokkal kék párnák között
rohanó holdak alatt
halotti maszkját
ezüstbe vonja be
könyvespolcod
álmatlan derengése
Imák Káromkodások Álomkodások
Soha nem írta le őket
sohasem írtad szét őket
soha nem
bocsátott meg nekik
sohasem
bocsátottak meg neked
Ha meg
leánderek áznak az esőben
Lorca cigánylányai kezdik hajladozásuk
a kert imbolygó árnyai között
fény szitálja össze őket
zöld szempár a ciszterna vizében
Verlaine halott arcú álarcos vendégei
vernek lantot hozzá
és köpenyed alatt a szív

mintha
köpenyük alatt a szív
mintha
mintha szomorú minta lenne

*Soha nem hoz
álmot a terasz így
soha nem hoz ébredést a reggel
Befelé forduló szemed menetelő hangyákra lát
és Chagall ásitó szamara
ordibál az ablak alatt
Hegedűszó de elenyészik
gyermekkorod hegedű-hangjai a téglagyár felől
elenyésznek
A kertben a világ lakik
a világban tenyészik a kert
a kert fölött enyészik a terasz
és a teraszon
reggelre elmúlik a virrasztó
valamennyi látomása
nyomtalan
Az asztalra piritós kerül
méz tea kevés kolbász sonka
kefir lány tojás füstölt halszeletek
a szalvétán vidám virágok
a sötartón a megcsillanó nap
ki venné észre
akár a hangyák
menetelnek lent a néma fűben a halottak*

ZIRIG ÁRPÁD

Négy évszak

Tavaszi:

Naponta új fények,
naponta új hírek,
új mesék, csintalan
hazugságok:
valami újdonság születik.
A gondolat rejtekén
remények, álmok.
Színekbe bújjik a táj,
a fecske lakója lesz a háznak,
Friss élet robbanása,
megismerés örülete,
titkok, titkok és újabb
titkok várnak.
Születő fények,
illatok, távlatok,
ráérzések ereje,
jelen időből érkező
hangok, csiklandós ízek –
kövek alá rohanó patak,
gondolataim rejtekében
fölsimertelek, megtaláltalak.
Most így könnyű az
egyensúlyt tartani,
az elszabadult hangok
a jövőről beszélnek –
a reményt vélem hallani.

Nyár:

Kőbe zárt sóhajok kitörnek,
tenyeredben lakik az éden.
Rövid éjszakák forrósága a
titkok fuvallatát hozza.
Pirkadat, arcod tüze
lobog az égen,
öröm gyümölcsei érnek a fákon,
fények, mosolyok.
Amit a képzelet átölel,
mind a tulajdonodnak
tudhatod.
Tükör előtt mondj mesét,
légy búbájjal teli,
mint szerelmes kuruzslók.
Árulkodó pillantások,
hírt szülő hajnalok,
érintések, vidám repülés,
örömeidet a nap fénynyalábja
könnyen fölfedi.
A fantázia újra szül,
mint folyó a völgyet,
bőség bőséget terem.
Erős a karom,
gazdag az öled.

Ősz:

Balgán azt hiszed
még nincs késő,
érdekes a világ.
Hátranézni nem érdemes,
lépteid alatt a rét
csupa vadvirág.
Előlopkodni a régi szavakat,
javítani még fájdalom nélkül
mindent lehet.
Nem hiszed el, hogy
megcsappant az erőd,
de könnyebb már elkezdni,
mint reményt veszítve
befejezni azt a régi éneket.
A köd köpönyege rád borul.
Jó volna csak néhány szót
kilopni alóla,
hisz emlékekben rejtőzik a
túlélés, titkokat takar
a falióra mutatója.
Bízni kell, bízni lehet újra.
Bár deresek már a hajnalok,
síró szél hátadat verdesi,
csapkodja, kipirul
az arcod s hittél hiszed,
hogy szemedben őrzöd még
a tavaszi harmatot.

Tél:

Üres, szomorú a határ,
lekaszált, fölszántott,
veszteségek termése begyűjtve.
A megkésett hajnal köddel,
dérrel érkezik,
énekes kedvét vesztett
cinke száll ereszünkre.
Hideg nyikorgással fények,
titkok bújnak elő,
megfeneklik a színek tobzódása,
a kiüresedett helyeket a hó
jóhízeműen befedi,
mozdulatlan fátylakat
aggat a fákra.
csupasz ágakra ül a nap
temetkezik elhagyott magányba
Már fölhaborodni is késő,
ideje van a tisztulásnak,
megérkezett az emlékek uralma.
Az ég nem izzik feletted,
apró fények őrzik az estét.
A jövőből ki vagy zárva,
kopott, roskatag lett a világ,
Mevakult, didergő az utca,
rád nehezült a tél jégkabátja.
Arcod ráncaiba könny szivárog,
bizonytalan kezek után kapkodsz,
szemlesütve várod, hogy
átvezessenek egy új világba

Vámbéry Antológia 2012

Első kiadás

Felclős kiadó: Hodossy Gyula

Felclős szerkesztő: Hodossy Gyula

Nyomdai előkészítés: Gyenes Gábor

Nyomta: Print Invest Magyarország Kft., Győr

Kiadta: Vámbéry Polgári Társulás, Dunaszerdahely, 2012

Megjelent 200 példányban

Antológia Vámbéryho 2012

Zodpovedný vydavateľ: Gyula Hodossy

Zodpovedný redaktor: Gyula Hodossy

Grafická úprava: Gábor Gyenes

Tlač: Print Invest Magyarország s.r.o., Győr

Vydal: Občianske združenie Vámbéryho, Dunajská Streda, 2012

Náklad: 200 kusov

ISBN 978-80-8062-461-3

www.vambery.sk

1998-ban, tizenhárom évvel ezelőtt nyílt meg Dunaszerdahelyen a Vámbéry Irodalmi Kávéház; azóta már megértünk egy ezredfordulót, s immár 2012-et írunk, ami egyben azt is jelenti, hogy a „fekete könyvként” ismert Vámbéry Antológiák sora elérkezett a 14. darabjához. Eme antológiák „küldetése” az évek során változatlan maradt: a Vámbéry-estek „pódiumára” fellépő írók, költők, történészek, néprajzkutatók, irodalomkritikusok, folyóiratszerkesztők műveiből nyújt ízelítőt irodalomból, tudományból, művészetekből – ki-ki a sajátjából téve hozzá értékeit a kultúra egészéhez.

ISBN 978-80-8062-461-3

9 788080 624613 >